YIDN ON GELE LATES

Hersh Smolar

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

הערש סמאָליאַר

יידן אָן געלע לאַטעס

סקיצן

פאַרלאַג „יידיש-בוך"

לאָדזש 1948

הילע געצייכנט פון י. רייזמאן

H e r s z   S m o l a r

Żydzi bez żółtych łat

szkice

Wyd. „Idisz-Buch“ przy C.K Ż.P

Łódż — 1948

דעם אנדענק פון מיין ברודער
און חבר **נחן**, וועלכער איז מיט
א העלדן־טויט געפאלן אין וואר־
שעווער געטא

דער מחבר

אָנשטאָט אַ פֿאָרוואָרט

אַ פֿאַרזאָרגטער איז געזעסן בלויז מיעטשיסלאַוו קאָזאַק און פֿון מאָל צו מאָל, איינטאָניק, מיט טיפּיש־פֿויערישער עקשנות, איבערגעחזרט:

– ס'איז צום טייוול אָט די גאַנצע שפּיל...

– וואָס האָסטו זיך אָנגעבלאָזן, דזשאַד! צום ערשטן מאָל, וואָס? וויפֿל מאָל איז עס אונדז שוין אויסגעקומען אפֿילו די הויט צו סקראָבען, די צורה „לייטיש מאַכן", ווען ס'איז נאָר נייטיק געווען?

די שטענדיק־אָנגעברוגזטע מאַריליאַ דזשעקאָן איז דאָס מאָל גראָד אין אַ הייטערער שטימונג געווען. וואָס איז איר שוין נישט אויסגעקומען צו טאָן אין איר לעבן, דערדאָזיקער פּוילישער פּרוי פֿון די דאָמבראָווער קוילן־גרובן? אין איר לאַנגיאָריקן וואַנדערן איבער שטעט און דערפֿער אין שליחות פֿון דעם אונטערערד האָט זי שוין נישט איין צענדליק מלאָכות געביטן. אָבער אַזאַ אַרבעט האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געטאָן.

מיר זיצן בײַנאַנד, מיט אַ דײַטשישער צײַטונג אין דער האַנט, און איך זעע זי איבער וואָרט בײַ וואָרט:
„די לאַטע דאַרף זײַן אַ קײַלעכדיקע, פֿון געלן קאָליר, זי דאַרף האַלטן צען סענטימעטער אין דיאַמעטער. זי דאַרף הענגען אויף דער ברוסט פֿון דער רעכטער זײַט אין אויף דער פּלייצע, פּונקט אויף דער זעלבער הייך...".

פֿון מיעטעקס מיליטערישער טאָרבע, וועלכע האָט בעת אונדזער לאַנגן, פֿיר הונדערטקילאָמעטערדיקן, צופֿוס־מאַרש באַקומען דעם קאָליר פֿון האַרבסטיק־פֿאַרוועלקט גראָז, האָט מאַריליא אָפּגעשניטן אַ ריין שטיקל ברעזענט און זיך באַלד גענומען אויספּאַרטיקן פֿאַר מיר דעם „אַריינטריט־שײַן" אין געטאָ.

מאַריליאַ איז איבערצייגט, אַז מײַן באַשלוס אַוועקצו־
גיין אין געטאָ באַדײַט אַן ערך דאָסזעלבע, ווי דאָס אַרײַנ־
דרינגען, אין די יאָרן פֿון אונטערערד, אין אַ סביבֿה, וווּ
ס'איז נייטיק צו „האַלטן פּאַסאַן", כּדי צו טאָן אַ שליחות
פֿון דער פּאַרטיי. ווי ניט וועלנדיק איבערלאָזן בײַ מיר
קיין ביסל ספֿק, דערציילט זי טאַקע, מאַריליאַ:

— כ'בין אַמאָל, מיט מײַן גויאישן (אַזוי טאַקע האָט
זי געזאָגט!) אויסזען אַרײַנגעפֿאַלן אין אַ יידיש שטעטל.
בײַ די באַלעבאַטים האָט נישט געטאָרט זײַן דער מינדעסטער
חשד, אַז כ'בין נישט קיין יידישע. אַ פּאָר יידישע ווערטער
האָב איך געהאַט זיך אויסגעלערנט אין תּפֿיסה, אָבער זיי
צונויפֿבינדן אין אַ גאַנצן זאַץ — דאָס נישט. איך גראָד דרייט
זיך אַרום מיר בסדר דער קליינשטעטלדיקער באַלעבאָס
מײַנער און וויל מיך אָנציען אויף אַ שמועס — אַהער, אַהין
— כ'קען זיך פֿון אים נישט אָפּטשעפּען... פּלוצעם קומט
מיר אַרויף אויפֿן צונג אַ גאַנצע פֿראַזע, וועלכע פֿלעגט בײַ
אונדזערע יידישע מיידלעך אין תּפֿיסה שטענדיק אַרויסרופֿן
הייטערקייט — „האָסט אַזויפֿיל שכל, ווי דעם בעלעמער
חזנס אינדיק". נעם איך, נאַר, און שיס אויס מיט דעם
דאָזיקן שפּריך... איז וואָס מיינסטו? דער ענין וואָלט זיך
פֿאַר מיר גאָר טראַגיש געענדיקט: ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן,
אַז מײַן באַלעבאָס שטאַמט טאַקע פֿון בעלעם...

אונדזער בײדנס געלעכטער האָט מיטשיכלאַוו קאָזאַקן
אינגאַנצן געלאָזן גלײַכגילטיק. בעת מאַריליאַ האָט זיך גע־
נומען שוין צונייען די לאַטעס צו מײַן מלבוש, האָט ער בלויז,
שוין צום צוויפֿלטן מאָל, אַרויסגעבראָמט זײַן „צום טײַוול
אָט די גאַנצע שפּיל", און ווײַטער געבליבן פֿאַרשטאַרט.

דעם אמת געזאָגט, האָב איך אַליין אויך ניט גאָר
טראַגיש גענומען דעם גאַנצן ענין מיטן אַוועקגיין אין געטאָ.
ערשט מאַריליאַס אַלעצט וואָרט האָט מיך אויפֿגעטרייסלט:

— נאַ, ביסט שוין פֿאַרטיק. אויסגעפּוצט, אָט ווי דו
וואָלסט באַדאַרפֿט גיין אויף אַ וויזיט אויף דער ריטער
קרייץ־גאַס...

... סדר־הכּל מיט וויפֿל יאָר צוריק איז עס דען
געווען? פּונקט אין אַזאַ הייסן זומער־טאָג, אויף אַ גע־
היימער דירה אין וואַרשע, האָט מען מיך געהאָלפֿן זיך

אויספוצן, כ'זאָל אויסזען וואָס מער „סאַלאָן־פּעאיק".

כ'האָב געהאַט א טרעפונג אין אַ גאָר אַריסטאָ־קראַטישער וווינונג אויף דער רויטער־קרייץ־גאַס ביי אַ הויכן מיניסטעריאַלן באַאַמטן פון דער דאַמאָלסטיקער רעגירונג.

די דאָזיקע דערמאָנונג האָט גענומען פרעסן דאָס האַרץ, ס'איז אַזש ענג געוואָרן אין האַלדז, און פאַר די אויגן איז אויסגעוואַקסן די נאָך נישט אויסגעצייטע געטאָ־וואַנט, וואָס וועט מיך באַלד אָפּשיידן פון מיינע צוויי קאַמפּס־חברים...

גראָד איז עס מיעטשיסלאַוו געווען, וועלכער האָט אין דער לעצטער מינוט פון צעשיידונג צעשטרייט מיינע בייזע מחשבות, דערמאָנענדיק, אַז נישט פון היינט האָבן מיר זיך אויסגעקליבן דעם גאַנג, וואָס אויף שריט און טריט ווערט ער באַגלייט מיט געפאַר.

מיר האָבן זיך אַרומגענומען, צעקושט זיך, און בעת־מעשה האָב איך אויפן אויער דערהערט דאָס אַרויספליס־טערן פונעם שפרוך, וואָס פלעגט אונדז שטענדיק באַגלייטן אויף געפערלעכע וועגן:

— האַלט זיך, אַלטער!

— האַלט זיך, אַלטער!.. — אַזוי האָט מען מיך מיט אַ קנאַפּן צענדליק יאָרן צוריק אַרויסבאַגלייט אין אַ שליחות, וואָס האָט געפירט צו דער גרויסער ביאַלע־ווזשער פּושטשע.

ס'איז געווען אַ יאָר פון געוואַלדיקן סאָציאַלן אויפ־ברויז אין פּוילן. צוזאַמען מיט לאָדזשער און ביאַליסטאָקער טעקסטילער זיינען אין קאַמף אַרויס טויזנטער פּויערים פון גאַנצע פּאָוויאַטן. פון דאָרף צו דאָרף האָט זיך געטראָגן דער רוף: צום ווידערשטאַנד! פון ביאַליסטאָקער געגנט האָט זיך דער קאַמף איבערגעטראָגן אין די דערפער פון סלאָנימער, פּינסקער, באַראַנאָוויטשער קאַנטן. פּויערים־האָלצהעקערס און האָלצפירערס האָבן זיך געכאַפּט צום געווער זיך קעגנצושטעלן די פּאָליציייִשע שטראָף־עקספּעדיציעס. דער שטאַב פון דער באַוועגונג איז געווען אין דער גרויסער ביאַלאָוועזשער פּושטשע. צו הילף דעם דאָזיקן שטאַב בין איך געשיקט געוואָרן.

שווער געווען דורכצוקריכן דורך די געדיכטע פּאָליציי־פּונקטן, וואָס האָבן געפּרוווט באַלעגערן די ווי־דערשפּעניקע. אָן אַ ערך שווערער אָבער איז געווען צוצוקומען צום שטאַב פון די קעמפער. דאָ איז געווען וואַלד, און דאָ זיינען געווען פּאַטרולן מיט געווער אין די הענט. ווי איז געווען צו יעדן פרעמדן, וואָס האָט געוואָלט זיך דורכשלייבן צום צענטער פון דער קעמפנדיקער מחנה.

דאָס איז געווען אַן אָנהויב־שול פון אונדזער שפּעטערדיקן פּאַרטיזאַנער־קאַמף. — — —

עס זענען געווען נאָך אַנדערע שולן.

סעפּטעמבער 1939. שוין פערצן טעג דויערט דער היטלערישער אָנגריף אויף פוילן, און מיר, פינף הונדערט געפאַנגענע פון פּוילישן סאַנאַציע־רעזשים, זיצן נאָך אַלץ פאַרשפּאַרט אין די ענגע קאַמערן פון ברעסקער תפיסה. נערוועזער ווערט דאָס איבערקלאַפּן זיך פון קאַמער צו קאַמער. געענדיקט דעם „שמועס" מיט טעאָדאָר קאָוואַלעווסקין, גייט דער „טעלעגראַף" צו יוזעף קאַפּמאַנען, נאָכדעם צום אוקראַינער טאַצי, צום ווייסרוס זשוק, און באַלד קומט דער אַלגעמיינער פּאַראָל:

— ברעכט אויף די טירן.

מיר זיינען שוין אויפן תפיסה־הויף. די היטלעריסטן זיינען צוואַנציק קילאָמעטער פון אונדז, נאָר דאָ איז קיין סימן פון פּאַניק נישטאָ. אַלע וואַרטן אויף אונדזער באַפעל.

מיר לאָזן זיך אין נאָענטסטן דאָרף. באַשלוסן דאַרפן ווערן אָנגענומען אויף קאַלט. זיך אַן עצה האַלטן וועלן מיר מיט די, וואָס זייער קאַמף פירן מיר — מיטן פאָלק: וואָס ווייטער?

אין די וועלדער! צום פּאַרטיזאַנער קאַמף!

— — — — — — — — — — — — — — — —

דריי טעג סך־הכל האָט געדויערט דער דאָזיקער עקזאַמען פון אונדזער קאַמפס־גרייטקייט. אָבער געווען זיינען עס דריי טעג, וואָס האָבן אונדז געגעבן די מעגלעכקייט צו דערקענען זיכערע וואַלד־שטעגן און שטעגלעך.

און דער עיקר: צום דערקענען מוטיקע כאַראַקטערן פון מענטשן, וואָס האָבן מיט צוויי יאָר שפּעטער, אין די טעג פון גרעסטן פאָלקס־קלעם, בעת דעם היטלער־אָנגריף, גלייך געוואָרפן דעם קאַמף — און באַפרייאונג־פּאַראָל:

— אין די וועלדער! צום פּאַרטיזאַנער־קאַמף!

זיי, די „יידן אָן געלע לאַטעס", זיינען עס געווען צווישן די ערשטע, וואָס האָבן טויזנטער פאָלקס־מענטשן געפירט אין די וועלדער מיט געווער אין די הענט און מיט דער שבועה פון געפאַלענעם יידישן דיכטער־שלאַכטמאַן אשר שוואַרצמאַן אויף די ליפּן:

... כ׳וועל אין לאַנד צוריק נישט קערן,
ביז כ׳וועל דאָס אויסלייז־וואָרט, דאָס פולע, נישט דערהערן

וואַרשע, 1947.

אַ גוט מאָרגן!

ווי לאַנג מען זיצט שוין אַזוי, אײנגעקאָרטשעט, צונויפגעפּרעסט, — דאָס האָט קײנער נישט געוווּסט. אין דער באַהעלטעניש, וואָס אונטער דעם ברוקירטן בית־עולם־געסל, האָט זיך טײבלעך אָפּגעשלאָגן די כסדרדיקע שיטעריי, דאָס האַסטיקע לױפעניש פון שווערע, באַטשוועקטע שטיוול. קיין שטראַל ליכט איז אָבער אַהער נישט דערגאַנגען. בײטאָג איז אַזוי שטאָק־פינצטער געווען, ווי בײנאַכט. אין די ערשטע שעהן — ווער ווייסט, אפשר מעת־לעתן? — האָט מען נאָך מיט אָנגעשטרענגט־צוגעזשמורעטע אויגן געפּרווט עגבערן די חשבות, זוכן אַ סימן פון שיין.

שפּעטער האָבן די אויגן־לעפּלעך פון זיך אַליין גענומען זיך שווער אַראָפּלאָזן. גראָד דאַן האָט זיך געדוכט, אַז ס'הייבט אָן ליכטיק ווערן. וואָס פעסטער די לעפּלעך האָבן זיך צונויפגעדריקט, אַלץ העלער איז געוואָרן, אַזוי העל, אַז צייטנווייז פלעגט אַ גאָלד־זוניקער שטראַל אַ בלענד טאָן און איבערלאָזן אין די אויגן אַ מחיהדיקע וואַרעמקייט...

אָבער דאָס אַלץ איז געווען שפּעטער. אַ סך שפּעטער (ווער ווייסט, וויפל שעהן, אָדער מעת־לעתן). פריער האָבן אַלע, נישט צונויפגערעדטערהייט, געפּרווט פאַרהאַלטן דעם אָטעם, דערשטיקן אים אין זיך. האָט ווער אַ הויכן סאָפּע געטאָן, האָט באַלד אַ צישען, ווי פון אַ שלאַנג, זיך דערהערט פון עטלעכע זייטן, און יענער האָט ממש דערפילט אַ ווילדע רציחה, וואָס איז גרייט אים צו ממיתן. די אויערן זיינען ביי אַלעמען אָנגעשפּיצט געווען, נישט דורכצולאָזן דעם מינדעסטן שאָרך פון אויבן. און גראָד דאָ האָט אַ קינד זיך צעוויינט...

אַ גרוב מיט מענטשן האָט זיך אַ וויג געטאָן. אין דער שטיקעניש איז פּלוצעם געוואָרן. העגט האָבן גענומען זיך דורכ־רייסן צום ווינקל, פונוואַנען ס'האָט זיך דערטראָגן דאָס קינדערישע געוויין.

— דערשטיקט עס!...

אַן אָפּגעהאַקטער, טויבער ספּאַזם פון אַ פרוי האָט אָפּגעשלאָגן דעם צעוויגטן מענטשן־קנויל. און ווידער איז ענג געוואָרן אין גרוב, נאָך ענגער, ווי געווען. די נישט־אויסגעלאָדענע רשעות איז זיך פאַרגאַנגען אין אַ כריפּענדיקן דרעכעץ, ביי אייניקע אפילו — אין אַ כאָרכלדיקן קוויטש. טראָפּנס קאַלטער שוויים האָבן זיך געקייקלט פון שטערן צו די אויגן, צו דער נאָז און דאָרט ווי פאַרגליווערט געוואָרן.

אַן אויטאָמאַטן־סעריע האָט זיך איבערן גרוב דורכגעטראָגן. באַלד נאָך איר — אַ צווייטע, אַ דריטע, אַ פערטע...

אַז ס'איז ווידער שטיל געוואָרן, איז אין גרוב קיין זכר פון דער אָנגעשטרענגטקייט נישט געבליבן. מענטשן האָבן געפּרוווט נעמען אויסגלייכן די פּלייצעס, אויסציען אַ האַנט, אָפּנעצן מיט דער צונג די פאַרשרפּעטע ליפּן.

— ווי שפּעט קאָן עס זיין אַצינד?...

קיינער האָט נישט געענטפערט. קיינעם האָט אָבער אויך די פראַגע נישט געערגערט. פאַרקערט, אַ סך זיינען טאַקע נייגעריק צו וויסן, צי ס'איז נאַכט אויף דער וועלט, צי טאָג. די פּאָר מענטש־לעכע ווערטער, וואָס האָבן צום ערשטן מאָל זיך דערהערט אין דער טויבער גרוב, האָבן אַ ווייע געטאָן מיט לעבן. דורך דער צעהוידעטער שטילקייט האָבן זיך דורכגעריסן אָפּקלאַנגען פון שיסעריין און סאָלדאַטיש־שווערע טריט. הייסט עס: די „אַקציע" דויערט נאָך! אָבער קיין פּחד איז שוין נישט געווען. ס'איז געווען בלויז מידקייט, וואָס האָט זיך צעגאָסן אין די געהירן און אין די גלידער, ווי ס'וואָלט פון זיי אַראָפּגענומען געוואָרן אַ שטייף־אָנגע־צויגענע פּרוזשינע. מענטשן האָבן גענומען טיף עטעמען.

...אַ קינד האָט זיך צעוויינט. פריער מיט אַ פאַרשטיקטן כאָרכל, באַלד אָבער הילכיקער, לויטערער. פּלוצעם האָט זיך דאָס געוויין איבערגעריסן. אין דער מידער שטילקייט האָט זיך דערהערט דאָס טשמאָקען פון קינדערישע ליפּן, וואָס האָבן באַקומען דער מאַמעס ברוסט.

— אַ גוטער אויפשטאַנד אויף דיר, אַ גוט מאָרגן דיר, קינד מיינס...

די מענטשן אין דער גרוב האָבן דערפילט בחוש, ווי אַ פריש פרימאָרגן־ווינטל וואָלט זיך אריינגעריסן אין דער פינצטערער געדיכטעניש.

תחית־המתים

נישט אזוי פון שרעק, ווי פון עטלס געשריי: „די מחבלים גייען” איז דער עולם אינעם פול געפאקטן צימער א פארצאפלטער געבליבן שטיין אין פולשטענדיקער אפהענטיקייט. ווען מ'איז צו זיך געקומען און אין איילעניש זיך געכאפט צו פארבאהאלטן וואס ס'איז אין האנט ארייגעפאלן, איז די טיר שוין געווען אויפגע־פראלט. א כאפטע געטא־מיליציאנערן האט זיך צעלאזט איבערן צימער זוכן, נישטערן, טרייסלען.

— אליין גיט. ס'עט אייך בעסער לוינען...

איידער מ'האט זיך דערוווסט, וואס אזוינס דארף מען אליין געבן, אז ס'האנדלט זיך וועגן א נייער גזירה — פוטערוואר פאר דעם דייטש — זיינען שוין אין די מיליציאנערישע זעק געפלויגן שטיקלעך זייף, ביסלעך זאלץ, שיך...

דאן טאקע האט מען עס אנטפלעקט עפראנגען.

ווען ער האט זיך אין דעם צימער באזעצט, האט קיינער נישט געוווסט. מ'האט זיך משער געווען, אז אוודאי נאך דער צווייטער אקציע, ווען אין די ענגער געווארענע געטא־צימערן האט מען גענומען „בויען” צווייטע און דריטע עטאזשן — „פלאצקארטנע ערטער”. ארום די ווענט האט מען פארצויגן שטריק, פארלייגט אויף זיי ברעטער, און עס זיינען געווארן — פריער געלעגערס, נאכער — גאנצע פאמיליע־ווינקלעך.

ווען איינער פון די מיליציאנערן האט זיך אויפן „דריטן שטאק” פארקליבן אויסצוגעפינען באהעלטענישן, האט ער פלוצעם זיך צעלאזט מיט א פיסק קללות, באשר מען באהאלט דא אוים מענער... צו דער ארבעט גייט מען נישט... דריכניען גאר אין מיטן העלן טאג... און מען שטעלט אין געפאר א געטא מיט יידן.

דער עולם שטייט און ווייסט נישט פון וואס צו זאגן. דער מיליציאנער צעלאזט זיך דארט מיט קלעפ אין א קערפער, אז

ס'הילכט אזש אָפּ אונטן. באַלד לאָזט ער זיך שנעל אַראָפּ און פּלאָנטערט עפּעס מיט דער צונג. ביז דער קרייז צעשראָקענע ווייבער און קינדער דערוווסט זיך, אַז „ס'איז גאָר אַ מת... ער אַווירט שוין..."

אַז די חברה מיליציאָנערן איז אַוועק פון צימער, האָט אויפן „דריטן שטאָק" זיך אַרויפגעקליבן דער ערשטער דער צעניאָריקער נאַטעק.

— אוי, ס'איז דער לערער! — האָט ער פון אויבן אַראָפּ־געשריגן.

נאָך אים זיינען אַרויף עטלעכע יונגלעך און גענומען פּאַמעלעך אַראָפּלאָזן דעם מאַכטלאָזן מענער־גוף. שמעק האָט אים אָנגעטאַפּט ביים דופק און דערפילט אַ שוואַכן סימן פון לעבן. ווייבער האָבן זיך גענומען פּאָרען אַרום אים. אָפּגיסן מיט וואַסער, רייבן די שלייפן, און דער ייד האָט אויף אַ סעקונדע אַן אויג געעפנט. אַ שטילער קרעכץ האָט זיך דורכגעריסן דורך זיינע שטייף פאַרשטשירעטע ציין, און באַלד איז ער ווידער געבליבן ליגן פאַרשמאַכט.

ס'האָט פון זיך אַליין זיך גענומען פירן אין צימער — אַז אַ משפּחה פלעגט אָפּקאָכן אַ ביסל וואַרעמס, האָט מען גערופן נאַטעקן, ער זאָל אַ פּאָר לעפל אַרויפטראָגן „דעם מת" — עפראַגען הייסט עס.

* * *

נאָך יענע צוויי טעג, ווען צוזאַמען מיט אַ דריטל יידן איז צוגענומען געוואָרן אויך עפראַנס פרוי מיטביידע קינדער, האָט עס געקענט געשען אין יעדן געטאָ־צימער: ס'איז אַריין אַ מענטש און קיינער האָט ביי אים נישט געפרעגט, וואָס ער פאַרלאַנגט און פאַר וואָס האָט ער זיך גראָד דאָ באַזעצט. מ'איז אַזוי איינגעגראָבן געווען יעדער אין דער אייגענער פּיין, אַז ס'האָט בכלל איינער דעם צווייטן נישט באַמערקט. אַזוי אומבאַמערקטערהייט איז אויך עפראַן פאַרקראָכן אין אַ ווינקל צווישן אָנגעוואָרפענעם אַלטוואַרג און שוין געבליבן דאָרט ליגן. שפּעטער האָט ער זיך אויבן פאַרקליבן. עמעץ האָט אים אָנגעוויזן אויף אַ פריי אָרט, און דער דאָזיקער „עמעץ" האָט עפראַנען אונטערגעשטויסן, ממש אַרויפגעשלעפּט אויפן דריטן שטאָק.

דאָס האָט עפראַן אָנגעהויבן באַנעמען ערשט נאָכדעם, ווי מ'האָט אים אָפּגעמינטערט. ער האָט אינגאַנצן פאַרלוירן די מאַכט

איבער זיך אליין. שטרעגגט ער זיך אָן, וויל זיך עפּעס דערמאָנען — ווערט דער קאָפּ שווער, ווי אַ שטיין, און די אויגן מאַכן זיך מיד צו, נישט אויפצורייסן זיי.

אָט זיצט לעבן אים דער קליינער נאַטעק, קוקט אויף אים מיט ווארעמע רחמנות־אויגן, און ער, עפראַן, זאָל כאָטש מיט אַ שמייכל ענטפערן, אַ האַנט אויסשטרעקן אַ גלעט צו טאָן — גאָרנישט! אפילו דאָס ביסל געקעכטס גיסט אים נאַטעק אין האַלדז אריין, און ער, עפראַן, מאַכט נישט די קלענסטע אָנשטרענגונג אַראָפּצושלינגען עס.

— עסט, לערער, וועט איר געזונט ווערן...

אייגנטלעך, איז ער גאָרנישט קראַנק, ס'טוט אים דאָך קיין איין אבער נישט וויי, נאָר ווען ער וויל עס זאָגן נאַטעקן, קאָן ער קיין קלאַנג פון האַלדז נישט אַרויסבאַקומען...

... „לערער”, רופט ער אים. פאַרוואָס עפּעס לערער?...

די קנייטשן אויף עפראַנס שטערן ווערן אָנגעשוואָלן, און זיינע אויגן צעעפענען זיך ברייט און קוקן שאַרף זיך איין אין נאַטעקס פּנים. פון גרויס אָנשטרענגונג פאַרלויפן שווייס־טראָפּנס אין די טיפע שטערן־קנייטשן און רינען אים אַראָפּ גלייך אין די אויגן. עפראַן דערפילט, ווי דינינקע שפּיזלעך וואָלטן אים געשטאָכן די שוואַרצאַפּלען. טרערן נעמען זיך גיסן אָן אָפּהאַלט...

— עסט, לערער, וועט איר געזונט ווערן,—חזרט איבער נאַטעק און טראָגט דערביי אונטער עפראַנען דאָס קעסעלע וואַרעמס. און מהמת אויך נאַטעקס אויגן זיינען פאַרלאָפן מיט טרערן, באַמערקט ער נישט ווי עפראַן האָט זיך פּלוצעם גיריק צוגעכאַפּט צום עסן.

דאָס הויבע טשאַווקען מיט די ליפּן נאָך יעדן זופּ, באַגלייט מיט אַ משונהדיקן סאָפּען פון די אויפגעשוואָלענע נאָזלעכער, האָבן אויף נאַטעקן לכתחילה אָנגעוואָרפן אַ פּחד. ער האָט אפילו געפּרוווט איין פּוס אַראָפּלאָזן פון דער נאַרע, אָבער פּלוצעם דערפילט ער אויף זיך עפראַנס בליק, אין וועלכן עס איז געווען דאָס אַמאָליקע באַפעלערישע, וואָס פלעגט אַ צוויגטן קלאַס חברה באַרויקן און צווינגען אויפמערקזאַם אים אויסהערן: וואָס ווייטער?

ווי אַמאָל, אין קלאַס, בעת דער לערער איז אומצופרידן געווען פון אַ נישט־געניג פאַרענטפערטער פראַגע, האָט אַ שווערקייט געגומען פריצן נאַטעקס מוח, זוכנדיק עפּעס אַזוינס, וואָס זאָל צווינגען דעם לערער עפראַן צו זאָגן זיין איינגעהאַלטן־צופרידענעם

„גענוג, זיך". אָבער איידער ער האָט נאָך באַוויזן עפּעס צו געפינען, האָט אים שוין געטראָפן דעם לערערס אורטייל:

— גאָרנישט. פאַרפאַלן. געענדיקט!...

מיטאַמאָל האָט נאַטעק זיך דערמאָנט אין עפּעס אַזוינס, וואָס ער האָט אַמאָל בעת אַן עקזאַמען געהערט פון לערער אַליין:

— געענדיקט, דאַרף מען אויפּסניי אָנהויבן.

נאַטעק האָט אינגאַנצן פאַרגעסן, אַז דאָס האָט ער דעם אַמאָל שטרענגן לערער עפראַן פאַר זיך. ער איז געוואָרן עקשנותדיק אין זיין דערוואַיזן: ס'איז נישט פאַרפאַלן, — מע מוז,מע קען, מע דאַרף...

— וואָס?

נאַטעק האָט זיך גענומער צוגעבויגן צו עפראַנען און ווי אַ סוד אים גענומען איינרוימען וועגן די, וואָס גייען אַוועק, וועגן די, וואָס גרייטן זיך, טוען...

עפראַן איז גרייט געווען מיט ביטול אָוועקצומאַכן אַט די יינגלשע חלומות, וואָס קומען פון פאַרצווייפלונג. ער האָט אָבער הארט ביי זיין אויער דערהערט דאָס שטילע סודותדיקע שעפּטשען:

— אויך מיר, פון אייער שול, האָבן באַשלאָסן...

פאַר עפראַנס אויגן האָט אויף אַ מינוט אַ בלענד געטאָן די ווייסקייט פון קלאַס-צימער און צענדליקער אַט אַזעלכע אָנגע-שטרענגט-צעהיצטע אויגן פון זיינע שילער, וואָס הערן זיך איין אויפמערקזאַם צו זיינע ווערטער. ער האָט, לויט דער אַלטער גע-וווינהייט, אַ פּיר געטאָן מיט דער האַנט איבער זיין פּליכעוואַטן קאָפּ — אַ סימן, אַז דעם עיקר האָט ער נאָך צו זאָגן.

— ווען איר וועט זיך צונויפקומען, זיי מיר מודיע...

אונטער דער ערד

דער סימן איז געווען: אויפֿן ראָג בית־עולם־געסל וועט אַ יאַטל רייניקן דעם ברוק, און דאָס פֿעלצל וועט ביי אים זיין איבערגעדרייט מיטן פֿוטער אַרויף. דאַרף מען אים פֿרעגן: „וווהין פֿירט מען אַרוים דאָס מיסט פֿון געטאָ?"... ער וועט שוין וויזן...

שלמה ניסן האָט בעת מעשה, ווען מ'האָט אים איבערגעגעבן סאַשעס באַפֿעל און דעם פּאַראָל, געמאַכט אַ גלייכגילטיק פּנים, ווי איינער זאָגט: „מען קען זיך אויף די אונטערערדישע קונץ־שטיק". אָבער אַ טיאַכקע געטאָן האָט אים אין האַרצן גאָר שטאַרק. עפּעס איז געשען. אוודאי איז ערב אַן אַקציע. און כאָטש ער איז מייד געווען פֿון אַ טאָג שווערער, קנעכטישער אַרבעט ביים בויען דעם דייטשישן גאַראַזש, און הונגעריק איז ער געווען אַזוי, אַז ס'האָבן זיך אים אַזש די קישקעס פֿאַרדרייט, האָט ער קיין אָרט נישט געקענט געפֿינען זיך צוצוזעצן אָפּצורוען און נעמען עפּעס אין מויל אַריין. עס זאָלן אָבער נישט באַמערקן די שכנים אַרום זיין אויפֿרעגונג, האָט ער זיך גענומען פּאָרען אַרום זיין ביסל מטל־טלים, וואָס איז געלעגן אין ווינקל, ביי זיין געלעגער. קענטיק, אַז די שכנה זיינע (מענטשן האָבן געזאָגט „זיין געטאָ-ווייב"), דבורה, האָט יאָ באַמערקט זיין אויפֿרעגונג. זי האָט אים אַ פֿרעג געטאָן, ווי ער קלויבט זיך וועס אַזוי שפּעט. האָט ער אויף יעדן פֿאַל זיך געוואָלט באַוואָרענען — טאָמער וועט ער נישט קומען נעכטיקן, — און האָט דעריבער שטיל, מיט געמאַכטער גלייכגילטיקייט דער־ציילט איר אַ מעשה, וועגן אַ שאַנס:

— ס'קען זיין, אַז כ'וועל דאַרפֿן אַ גאַנצע נאַכט האָרעווען עפּעס צו פֿאַרדינען... אַ מלינה מאַכן פֿאַר עמעצן...

דעם יאַטל האָט ער פֿון דער ווייטנס באַמערקט, גלייך דערקענט, אַז ער דענערווירט זיך שטאַרק: אַנשטאָט קערן דעם ברוק, דרייט ער זיך אויף איין אָרט מיטן „שטורקאַץ" אין דער האַנט. ער האָט נאָך נישט באַוויזן אָפּזאָגן דעם פּסוק, שלמה ניסן, און דאָס יאַטל

האָט אים שוין אַלץ קליפּ און קלאָר אויסגעלייגט, און דערביי, מיט פאָרוואורף אין קול, צוגעגעבן: „אַז מ׳זאָגט זעקס — דאַרף זיין זעקס״.

אין מתים־שטיבל האָט אים באַגעגנט סאַשע:

— געמיינט, אַז דו ביסט שוין נישט קיין היגער — און בעסדיק געהייסן אים גיין נאָך זיך.

פון סאַשעס הארטן און זיכערן בליק האָט שלמה ניסן ארויס־געלייענט, אַז קיין שום אומגליק איז נישט געשען. ס׳גייט דאָ אוודאי וועגן אַ נייטיק שטיקל ארבעט. און דאָ ערשט האָט ער דערפילט, ווי די מידקייט פון שווערן טאָג וואָלט אים אריין אין די פיס, וועלכע האָבן זיך גענומען פּלאָנטערן, בעתן קריכן טיפער אין קעלער אונטערן מתים־שטיבל.

נאָך איידער סאַשע האָט עס געזאָגט, האָט שלמה ניסן בחוש דערפילט, אַז דאָ איז פאראן נאָך וועד. אָבער די פינצטערניש איז געווען אַזוי געדיכט, אַז אַפילו סאַשען האָט ער אויפגעהער־פילן לעבן זיך.

— קורצע דיבורים: פון היינט אָן זייט איר טויט, און צו קבורה געקומען זייט איר דאָ, מיט אַ שטאָק נידעריקער פון די אמתע מתים.

סאַשע איז אַ מינוט שטיל געוואָרן, ווי ער וואָלט אָפּגעוואַרט צו זען, וואָס פאַר אַ רושם זיינע מאָדנע דיבורים האָבן געמאַכט אויפן עולם.

סאַשעס ווערטער האָבן געקלונגען אַזוי אומהיימלעך, אַז קיינער האָט גאָרנישט נישט געפרעגט.

— קיין משפחות האָט איר קיינער נישט, אַזוי, אַז ס׳וועט נישט זיין וועד ס׳זאָל אייך באַקלאָגן, סיידן... אפשר האָט וועד געלאָזן אַ געטאָ-ווייב (שלמה ניסן האָט דערפילט דעם שטאָך... „אַלץ ווייסט ער, דער טשעקיסט״) אָבער דאָס רעכנט זיך נישט. וועלן זיי איצט זיין געטאָ־אלמנות...

עמעצער האָט אַ כיכיקע געטאָן. עמעץ האָט זיך געפּרוווט, אַ דערמונטערטער, אָפּרופן מיט אַ וואָרט. אָן עלעקטריש לעמפּל האָט זיך אָנגעצונדן ביי סאַשען אין האַנט, און אַלע האָבן מיט צוגעזשמו־רעטע אויגן זיך אָנגעבויגן פאָרויס, נייגעריק אָנקוקנדיק איינער דעם צווייטן.

חוץ סאַשען זיינען דאָ געווען נאָך אַ פינף, זעקס מענער און איין פרוי.

— באַקענען זיך וועט איר צייט האָבן, — האָט ווידער אין

דער פינצטער גערעדט סאשע. און כאָטש די שטימע זיינע האָט איצט געקלונגען הארבער, די ווערטער זיינען געוואָרן קאָרגער. מעשה־מיליטערישע קאָמאַנדע, האָט יעדער האָך דערפילט זיך היי־מישער, האָפערדיקער.

דער ענין איז קלאָרער געוואָרן. צוריק אין געטאָ וועט זיך קיי־נער נישט אומקערן — אָדער דער טויט דאָ אויפן אָרט, אָדער... דאָס וועלן זיי שוין שפּעטער זען. אויף דעם באַקומט יעדער אַ גאַ־ראַנטיע, אויפן לעצטן פאַל — אַ ביסל סם. די אויפגאַבע איז אַ דרינגנדיקע, און נאָר זיי, אלס אויסגעפּרוווטע, איז די זאַך אָנגע־טרויט. מען דאַרף גראָבן אַ טונעל. די ריכטונג, די לענג, דער טער־מין — אַלץ ווייסט סאָניע. זי איז פּירט אָן. זי איז פאַראַנטוואָרטלעך. פאַרבינדונג, עסן, ידיעות, באַקומט מען דורך פינקעלען (אָט דער, מיטן בעזעם). ס׳נישט די צייט גענויער דערציילן — דאָס וועט טאָן דער אינזשיניער, סאָניע. איינס דאַרף מען וויסן, ס׳איז אַן אויפ־גאַבע פון גרויסער באַדייטונג. ס׳גייט וועגן דעם, אַז דאָרט ווו עס הערשט דער טויט, זאָל אויפבליען לעבן, און נאָך וואָס פאַר אַ לעבן!... פאַרשטאַנען?! נו, וועט איר שפּעטער פאַרשטיין. איצט — און ווידער האָט דאָס עלעקטריש לעמפּל אַ בלענד געטאָן אין סאשעס האַנט — איצט, ווידער צו דער אַרבעט.

ער האָט זיך צעקושט מיט יעדן איינעם, און ווען מ׳איז צו זיך געקומען, האָט מען בלויז געהערט דאָס שיטן זיך פון זאַמד, נאָכן אַראָפּלאָזן דעם דעק פון קעלער.

* *
*

אַלע האָבן געוואַרט אויף סאָניעס אַ וואָרט, האָט זי אָבער בשום אופן דאָס פּאַסיקע וואָרט, וואָס זאָל פאַרזעצן סאשעס קאָ־מאַנדע־שפּראַך, נישט געקענט געפינען. דאָס שווייגן איז געוואָרן אַלעמען איבערלעסטיק. עפּעס מוז מען דאָך טאָן, און דאָס טאָקע גאָר שנעל. האָט איינער גענומען שאַרקען מיט די פיס און באַלד זיך אַראָפּגעלאָזט אויף דער ערד. נאָך אים — די איבעריקע. סאָ־ניע האָט זיך די ליפּן געביסן, נישט וויסנדיק וואָס זאָגט מען דאָ אַזוינס, וואָס זאָל דעם עולם דערמאָנען, אַז זי איז די פאַראַנט־וואָרטלעכע. זי האָט געפילט, אַז ס׳איז נאַריש, אַז ס׳איז לאחר־המעשה. אָבער געזאָגט האָט זי:

— זעצט זיך צו אַביסל. רוט אָפּ. באַלד וועלן מיר זיך נעמען טאָן.

שפּעטער האָט סאָניע פאַרגעדענקט, אַז דאָס איז געווען שלמה ניסן, וואָס האָט די פאַרפרעמדקייט ווי מיט דער האַנט אַראָפּגענומען, און מע האָט זיך גענומען פילן פאַרבונדן מיט איין סוד, מיט איין ציל, מיט איין גורל.

— צוואָנציק יאָר נאָכאַנאַנד בין איך געווען אין אונטערערד. ווו בין איך נישט אויסגעווען! וואָס פאַר אַ מלאכה האָב איך שוין נישט געטאָן! אָבער אונטער דער ערד בין איך נאָך קיינמאָל נישט געווען. ס'איז מיר טאַקע שטענדיק קשה געווען, פאַרוואָס רופט מען עס „אונטערערד"? מיר זיינען מער אויף בּיידעמער געווען... האָט געדאַרפט קומען היטלער און מיר עס באַשיינפּערלעך דערוויזן...

— זאָגסט צוואָנציק יאָר? — האָט זיך אָפּגערופן אַ פּישטשעשנדיקע מענער־שטימע — און איך האָב אַ שעה נאָכן קומען אין דער באַוועגונג דערפילט, ווי כ'וואָלט איינצייטיק אויף צוויי נאָרגם געווינט. אָ, וויפל צרות האָב איך עס געהאַט אויסצושטיין, ווען כ'פלעגט זיך אמאָל אַ פּלאָנטער טאָן אין מח דער אדרעס. היינט איז כאָטש קלאָר — איין אדרעס...

— אויפן בית־עולם — האָט עמעץ אונטער דער נאָז אונטערגעבאָמקעט.

— קענטיק, אַז נישט אלץ האָט איר געוווסט, — האָט זיך אָפּגערופן אַ סיפּלע קול און באלד אָפּגעהאקט. אָנשטאָט ווערטער האָט מען פון יענעם אָרט אַ שטילן כיכיקען געהערט.

— און וואָס האָסטו געוווסט? — האָט מיט פאַרדראָס, וואָס מע דאַרף אים גאָר ציען ביי דער צונג, אַרויסגעפּליסטערט שלמה ניסן: אפשר אַ סוד? קאָנספּיראַציע!

דאָס זעלבע כיכיקען האָט געענטפערט, אָבער איצט איז עס געווען שוין מער ענלעך אויף אַ פאַרשטיקט אַריינהוסטן צו זיך אין בוזעם אַריין.

— אָ, יאָ. נאָר אַ מין קאָנספּיראַציע! וויפל יאָרן זיינען אדורך און וועגן דעם הערט מען נישט. וואָס ווייסט איר וועגן יונגע חברה, וואָס האָבן חדשים לאַנג קיין שטראַל ליכט נישט אָנגעזען; וואָס פלעגן זיך פאַרכליניען אינעם אייגענעם בלוט יעדעס מאָל, ווען זייערע לונגען האָבן געפּרובט טיפער אָפּצואָטעמען. וויפל מאָל כ'האָב זיי פאַרגעלייגט: „גייט אַרויס אויבן, די פּאַרטיי וועט אייך לאָזן אָפּרוען, היילן זיך..." קיינער איז נישט געגאַנגען. זיי האָבן געוווסט — צוריק אונטער דער ערד וועלן זיי שוין נישט קומען...

— אין אַ דרוקעריי האָט איר געאַרבעט?! — האָט סאָניע אויפגעצאַפּלט. און די איבעריקע האָבן געמיינט, אַז דער צאַפּל איר׳ער נעמט זיך דערפון, וואָס זי האָט די ערשטע פון אַלע זיך געכאַפּט, וועגן וואָס פאַרא חברה ס׳דערציילט זיך עס.

באַלד אָבער איז אין אַלעמענס אויערן אַריינגעדרונגען דער ווייכער פליסטער פון אַ פרויען־שטימע, וואָס האָט סודותפול דער־ציילט וועגן דער גרויסער זאַך, וואָס איז זיי אָנגעטרויט געוואָרן: פון די טיפענישן פון אָט דער דאָזיקער ערד וועט דערגיין דאָס אמתדיקע וואָרט. די, וואָס גלויבן נישט — וועלן גלויבן באַקומען; די, וואָס האָבן זיך מיאש געווען — וועלן דערמוטיקט ווערן; די, וואָס וואַרטן — וועלן דערהערן דעם באַפעל; די, וואָס שטייען אין שלאַכט — וועלן פאַרטאָפּלען די קלעפּ...

—אַ דרוקעריי וועט דאָ זיין?!

— מיט אַן אַרויסגאַנג אויף ביידע זייטן וועלט — אויך אויף „יענער זייט“...

עמעץ האָט אָנגעצונדן אַ שוועבעלע, אַ צווייטער האָט דער־לאַנגט אַ ליכט. קיינער האָט דעם אַנדערנס פּנים נישט געזוכט. מ׳האָט זיך פון די ערטער אויפגעהויבן, אויפגעזוכט די צוגעגרייטע שטאַם־אייזנס, און איידער וואָס־ווען, איז שוין סאָניע געשטאַנען פאָרויס און אין וועלכער געצייכנט מיט אַ רידל די הויך און ברייט פון טונעל.

זיכערקייט

די, וואָס האָבן שלום איינגאָרנען געקענט פאַרן ערשטן פּאָגראָם, פלעגן אויך איצט, ביים באגעגענען זיין קאָלאָנע, בעת איר צוריקומען פון דער ארבעט אין געטאָ, פרוון אויפן וונק זיך דערוויסן, צי ס'איז פאַראַנען עפּעס וויכטיקס. און נייעס וועט שלום ברענגען — דאָס איז קיין ספק נישט. אַזאַ בריה אויף צונויפנעמען ידיעות, ווי ער, איז קיין צווייטער אין געטאָ נישט געווען. פון אַ נישט־דערזאָגט וואָרט בעתן אָנציען דעם הער שעף אויף אַ שמועס, פון אַן איבערגעלייענטער שורה אין דעם „שטאָם־טרופּ" אָדער „אדלער אם אָסטען", אפילו פון דער מינע אויפן אָבערסטס צורה, בעת זיין טעגלעכן וויזיט אין די ווארשטאַטן, וו ס'האָבן גע־ארבעט יידן און קריגס־געפאנגענע — פון אַלץ האָט שלום באוויזן ארויסצובאקומען נייעס. פארנאכט, ווען אין געטאָ פלעגט הערשן טויטע שטילקייט, ווען טויערן זיינען געווען אויף ריגלען און שלע־סער צוגעשפּארט, פלעגן שכנים זיך צונויפקומען ביי שלומען, און ער האָט געלאָסן, אין טאָן פון אַ ראַדיאָ־דיקטאָר איבערגעגעבן די לעצטע נייעס. און די אַלע נייעסן זיינען געווען דערמונטערנדיקע, ממש דערלייזערישע. פון שלומען פלעגן יידן אוועקגיין מיט אַ גרינג געמיט, פארטרוימטע וועגן דעם געגארטן טאָג, וואָס איז שוין נאָענט, וואָס אָט קומט ער, און ס'נעמט אַ סוף צו די צרות.

געקומען זיינען אָבער טעג הארבסטיקע, גאָר שווערע. בעתן צונויפקומען זיך ביי שלומען, פלעגט זיך ביי וועמען שוין אַ זיפץ ארויסרייסן, אַ צווייטער פלעגט אפילו לאָזן פאַלן אַ בייזער וואָרט:

— צרות ווי האָלץ, און ס'איז נישטאָ מיט וואָס צום הייצן...

דאָך האָט מען ווייטער קיין איין טאָג נישט דורכגעלאָזן נישט צו זיין ביי שלומען. איינעמען די טעגלעכע פּאָרציע נייעס איז געוואָרן אַן אָרגאַנישע באַדערפעניש. אָן דעם האָט קיין רייד נישט געקענט זיין וועגן פארענדיקן דעם אומרויקן געטאָ־טאָג.

נאָכן ערשטן פּאָגראָם האָט זיך אַלץ געענדיקט. ווייניק וועך פון די עלטע שבנים איז לעבן געבליבן. ווער ס'איז יאָ ניצול געוואָרן, האָט גלייך נאָך דער ארבעט זיך באַגראָבן אין אייגענעם ווינקל. און דער עיקר — שלום אייגאָרן גופא האָט מער גאָרנישט געוווסט, אָט ווי אַלע נייס־קוואלן וואָלטן מיט אמאָל פאַרשטאָפּט געוואָרן.

ס'פלעגט נאָך אַמאָל אַריינקומען צו אים דער אַלטער הורוויטש (אָט דער, וועגן וועלכן מע פלעגט זאָגן, אַז פון שלומס נייס האָט ער זיך אַ פּרנסה געמאַכט) — ער גייט אַרום פון שטוב צו שטוב, לייענט ארויס פון פּאַפּירל וואָס „דער ראַדיאָ זאָגט" און... באַקומט דערפאַר אַ טעלער זופּ, אַ שטיקל ברויט). ער פלעגט זיצן, דער אַלטער, אַריינקוקן אין שלומס פאַרשטאַרטע אויגן און מיט אַ שטילן קרעכץ זיך אָפּטראָגן אויף זיין געלעגער.

ביי דער ארבעט אין דייטשישן שניידער־וואַרשטאַט פלעגט מען איצט ווינציק רעדן. האָט עמעץ יאָ אַ וואָרט אַריינגעוואָרפן, האָט עס צו שלומס אויערן קוים דערגרייכט.

שלום האָט פאַרלוירן די זיכערקייט, יענע זיכערקייט, וואָס פלעגט נאָכמער שטייגן אין אים, נאָכדעם ווי ער האָט מיט זיינע נייס לעבעדיק געמאַכט שלאַבעריקע, פון יאוש האַלבאויסגעלאָשענע נשמות. אָפט, בעת דעם מינדעסטן סקריפּ, פלעגט ער זיך געבן אַ כאַפּ פון דער מאַשין און בלייבן שטיין אַן אויפגעציטערטער. ביינאַכט פלעגט ער אַראָפּקריכן פון געלעגער, אָפּשטיין אַ צייט לאַנג ביים פענצטער און קוקן אויפן פלויט, וואָס האָט קיין ברעקל הימל נישט צוגעלאָזט.

שפּעטער האָט זיך אים, שלומען, אָנגעהויבן דוכטן, אַז ער באַקומט ווידער די פאַרלוירענע זיכערקייט. ער האָט באַמערקט, אַז ביים אויסשטעלן זיך אין רייען, צוהיטגייענדיק אין געטאָ, זיינען אין דעם פערטל פון דעם צושניידער געלבאַרט שטענדיק די זעלבע דריי אַרבעטער, אַז אין גאַנג וואַרפט מען זיך קורציק איבער מיט ווערטער אַזוי, אַז קיינער זאָל נישט הערן. שלום האָט גענומען זוכן אַ צוטריט צו געלבאַרטן, געפּרוווט באַנייען זיינע קענטעניש, אָנצוציען אויף אַ שמועס און אַרויסבאַקומען דאָס, וואָס געלבאַרט היט אָפּ פון אַלעמען אַרום. שלום איז שוין כמעט זיכער, אַז ער איז דערגאַנגען צום עיקר — מ'האָט אים אפילו אַן אַרבעט אָנפּאַרטרויט: שלעפּן פון וואַרשטאַט וואָס עס לאָזט זיך: מען דאַרף עס האָבן... שלום פאַרשטייט, ווער ס'דאַרף עס. ער אַליין, שלום, דאַרף

עס... ער אליין געהערט דאָך צו די, וואָס ווילן זיך נישט לאָזן קוילענען...

ביסלעכווייז האָט זיך אָפּגעטאָן פון שלומען דער אומרו. זיין שטילשווייגן האָט איצט פאַרמאָגט אין זיך די טיפקייט פון אַ שטאַרק אָפּגעהיטענעם סוד. קיין זייטיקע געשפּרעכן האָבן זיינע אויערן איצט נישט אויפגענומען — זיי האָבן אים געשטערט צו שפּינען דעם טרוים וועגן זיין, שלומס, דערנענטערן דעם טאָג פון דערלייזונג. אָבער גערעדט האָט ער אַ גאַנצן טאָג, אָפּט אין מיטן דער נאַכט — מיט זיך אליין.

אין יענעם פרימאָרגן, ווען דער פאָרשטייער פון יודען=ראַט האָט דעם דייטשן באַגלייטער פון דער שניידער־קאָלאָנע געזאָגט, אַז ער קען שוין אָפּפירן צו דער ארבעט: „מער וועלן שוין נישט קומען" — האָט פּלוצלינג געפּלאַצט דער פּאַנצער, וועלכער האָט באַשיצט שלומס דערוואָרבענע זיכערקייט. מע האָט אים געפּרוווט ציען פאַרן ארבל, אָפּציען — שלום האָט אַלעמען אָפּגעשטויסן פון זיך, איז צו צום יודענראַטניק מיט אַן אליארם: „ס'הייסט, ס'וועלן שוין נישט קומען?! נו, און דער צושניידער? און די איבעריקע שניידער ווו זיינען?"

מיליציאָנערן האָבן אים אין דער ריי אריינגעטריבן, און כאָטש אַלעמען איז שוין קלאָר געווען פון די מיליציאָנערישע רייד: „אפשר ווילסטו אויך אַהין, ס'איז אַ זייער זיכער אָרט", אַז ס'איז נישטאָ מער וואָס צו פרעגן, האָט שלום אַ גאַנצן וועג געהאַלטן אין איין איבערחזרן זיין „ס'הייסט? ווו זיינען זיי?". ס'האָט זיך געדוכט, אַז צו זיין באַוווסטזיין איז נישט דערגאַנגען דאָס דערציילן פון אַן אַרבעטער, אַז „געשטאַפּאָ האָט אַ גאַנצע נאַכט גענישטערט אין געטאָ, פאַרטיזאַנער געזוכט". דער פרעג=צייכן איז שוין אַזוי געבליבן אויף זיין פּנים.

ערב דעם סוף פון ארבעטס־טאָג איז שלום פּלוצעם אַוועק פון דער מאַשין און גענומען אַרומשמייען איבערן וואַרשטאַט. ס'האָבן נישט געהאָלפן די וואָרענונגען פון די אַרבעטער, אַז דער שעף קאָן אָנקומען. שלום איז צו צום צושניידער=טיש, געראָיעט זיך, געזוכט און פאַרטייעט גענומען אַראָפּלאָזן אין דער בוזעם־קעשענע די גרויסע צושניידער-שער. אַן אַרבעטער האָט עס באַמערקט און רויק, ווי מעשה־שפּאַס, געפרעגט שלומען:

— קלויבסט זיך גייען אין געטאָ? עפּעס צושניידן?

שלומס אויגן האָבן אָנגעשטרענגט זיך אָפּגעשטעלט אויף אים און הויך, ווי נישט מיט זיין קול, אויסגעשריגן.

— יאָ, שניידן, שניידן וועל איך, וואָס דען וועל איך טאָן?

ס׳פלעגט טרעפן, אז ביינאַכט פלעגט שלום פלוצעם זיך אַרים טאָן פון אומרויקן געטאָ־שלאָף, אָנטאַפּן דאָס אָרט, וו די שער האָט זיך געפונען, און אַן אויסגעשעפּטער פון גרויסער אָנשטרענגונג ווידער אַנידערגעפאַלן אויפן געלעגער...

ביים ראַנד

וואָס שטאַרקער די זאַוויערוכע האָט זיך צעבושעוועט, אַלץ רואיקער איז איסערן געוואָרן אויפן הארצן. ער האָט זיך דערפילט אַזוי אויפגעלייגט, אַז ער האָט פאַרגעסן זיין איינענעם באַפעל: „ליגן ווי די מתים! נישט רירן מיט קיין אבר״ — און גענומען רייבן א האנט אין א האנט, טשאַכען די פּלייצעס, כדי זיך א ביסל צו דערוואַרעמען. דער ווינט האָט געריסן די לעצטע שינדלען פון דער חורבה, וואָס איז געשטאַנען ביים ראַנד פון געטאָ. דער שניי האָט ווילד געדרייט זיך אינעם חלל, ביז ער איז אַנידערגעפאלן אין אָנ־מאַכט אויף די צוגעוואָרפענע קופּעס מיסט. אָנגעטאָן אין ווייסע, פון לײַלעכער געמאַכטע, כאַלאַטן האָט יעדער איינער פון דער גרופּע, וועלכע איסער האָט געדאַרפט היינט אַרויסבאַגלייטן, אויס־געזען ווי אַ בערגל שניי. קיינער האָט זיך קיין ריר נישט געטאָן פון אָרט. איז איסערן אַ רחמנות געוואָרן אויף די חברים, האָט ער גענומען זיך צוקאַראַבקען צו איינעם, צו אַ צווייטן:

— וואָס זאָגסטו, אַ? ס׳קאַפּעט גאָלד! ס׳וועט אַוועקגיין אַ גאַנג — עקסטרא, לויט אַ ספּעציעלע באַשטעלונג!

באַלד האָט ער זיך געכאַפּט, אַז זיין ביישפּיל קען צעוויגן דעם עולם, און ער האָט זיך שנעל איינגעסקוליעט און אָנגע־שטרענגט דעם געהער צום כאַפּן ווי האַלט עס אין דער וועלט.

דער ווינט האָט כעסדיק זיך אָנגעלייגט דאָ אויף איין וואַנט פון דער חורבה, דאָ אויף אַ צווייטער און, נישט קענענדיק זיי ביי־קומען, איז ער דורך די לעכער פון דאַך, דורך אַ ליאַדע שפּאַרונע געקראָכן אין די ביינער פון די פאַרטויטעטע יידן.

צייטנווייז האָט זיך איסערן געדאַכט, אַז די זאַוויערוכע שטילט זיך איין. דאַן פּלעגט ער שנעל אַרויסשלעפּן דעם קאָפּ פון אָנגע־וואַרעמטן בוזעם און באַלד זיך כאַפּן, אַז סך־הכל האָט ער גאָר אָנגעהויבן דרימלען. ער איז אומרויק געוואָרן. ער קען דאָך נאָך אַמאָל פאַרהערן דעם סיגנאַל פון יענער זייט. מער פעלט

אים נישט. ער וועט דאָן באַצאָלן מיט זיין אייגענעם קאָפּ. איסער האָט נאָך מער אָנגעשטרענגט זיין געהער, כאָטש ער האָט געוווסט, אַז ס'איז נאָך נישט די צייט, אַז דער קריי פון האָן — דער צייכן, פון דער „אַנדערער זייט", קען ערשט קומען נאָך דעם, ווי די פּאָליציייאישע וואך ביים ראַנד פון געטאָ וועט זיך טוישן. נישט געטרויענדיק זיך אליין, האָט איסער זיך אָנגעבויגן צום נאָענטסטן „בערגל" און אים איינגערוימט, אַז ער זאָל ווייטער איבערגעבן: „זאָל איינער דעם צווייטן נישט לאָזן דרימלען, זאָל מען זיך גוט צוהערן, ווייל אָט, אָט..."

... ס'האָט קיין ספק נישט געקענט זיין — באַרג אַראָפּ פון שטאָט, אין דער ריכטונג פון געטאָ, טראָגט זיך אַ לאַסט=אויטאָמאָביל. דער ווינט האָט אויף אַ רגע דערטראָגן אַהער, אין דער הורבה, דאָס גערויש נישט פון איינעם, נאָר פון עטלעכע מאָטאָרן.

— רואיק! — האָט איסער אַ ברום געטאָן, כאָטש קיינער האָט קיין ריר זיך נישט געגעבן פון אָרט.

ער האָט זיך צוגעשאַרט צום אַרויסגאַנג, צוגעלייגט דעם אויער און אויף די שפּיץ=פינגער זיך דערשלעפּט צו אַ שפּאַרונע.

— זיי פאָרן אַוודאי פאַרביי צום שאָסיי — האָט ער, אָנבויגנדיק זיך, איבערגעגעבן און ווייטער געבליבן שטיין, פרווונדיק כאַפּן מיטן צונויפגעקורטשעטן אויג כאָטש אַ שפּור פון די אויטאָמאָבילן, וואָס האָבן שוין געזאָלט זיין דאָ נאָענט. אָבער חוץ דעם ווייסטן קאַראַהאַד פון ווינט און שניי האָט ער גאָרנישט געזען. עס האָט זיך געהערט ,אַז אַרום איז שטיל געוואָרן, ווי די מאַשינען וואָלטן אויסגעריסן געוואָרן. איסער האָט זיך צוריק אַראָפּגעלאָזט אויף דער ערד. פון זיין געמיט איז אָבער־געלם געוואָרן די ניבערקייט, אַז אַלץ וועט אדורך כשורה. אויב ס'איז שטיל געוואָרן, איז אַ סימן, אַז אין געטאָ זיינען זיי שטיין געבליבן: איצט, ביי האלבער נאַכט — הייסט עס...

ער האָט נישט באַוויזן אַרויסצוברענגען אין זכרון די סעדיע פּאַגראָמען, וואָס האָבן מיט אַ צייט צוריק, נאַכט נאָך נאַכט, געריסן שטיקער פון דעם געטאָ, ווי אויף דער חורבה איז געפאַלן אַ מענגע מיט שאַרפע ליכט=שפּיזלען, וועלכע זיינען דורך אַלע לעכער דורכגעקראָכן. דער עולם האָט זיך אַ ריר געטאָן פון די ערטער. ווער ס'איז אין אַ ווינקל פאַרקראָכן, ווער ס'האָט זיך מיט בלינדן אימפּעט געלאָזט צום אַרויסגאַנג. ביי עמעצן האָט אַ צאַפּלדיקער „אוי" זיך אַרויסגעריסן.

— ציט זיך אויס — האָט איסער אַ רעווע געטאָן אַזוי, אַז אַלע זיינען אַזש געליימט געוואָרן. און אַזוי איז מען שוין געבליבן, ביז דאָס ליכט האָט זיך אָפּגעקערט פון דער חורבה און באַלויכטן אַ זייטיק שטיקל געטאָ.

— העלדן, האָבן שוין פולע מייטקעס...

איסערס חוזקן האָט קיינעם נישט באַליידיקט. טאַקע אַזוי — זיך דערשראָקן! אַ קלייניקייט, אַט כאַפּט מען דיך פּלוצלינג אָן פאַרן האַלדז, און דו ליג און ריר זיך נישט פון אָרט. יאָ, אָבער מיר זיינען דאָך שוין איצט מיט געווער, אָט באַלד און די געטאָ־גרענעץ וועט זיין אַריבערגעשפּאַנט און דאַן... זיי גייען דאָך אַליין אויף אַ לעבן, וואָס וועט אָן אויפהער פאַרפאָלגט זיין פונעם שונאס פּראָזשעקטאָרן, קוילן, אַעראָפּלאַנען, שפּיאָנען, פאַרעטער. יאָ, דאָס וועט אָבער זיין שוין פון יענער זייט... דאָ איז דאָך געטאָ...

ווען אָבער פון דעם צווייטן עק געטאָ האָט זיך דערהערט אַ ווילדע ריטשעריי פון די ס. ס.־לייט אויסגעמישט מיטן געוויין און געשריי פון פרויען און קינדער, ווען איין אויטאָמאַטן־סעריע נאָך דער צווייטער האָט פאַרהילכט דעם געוואָי פון ווינט און די קולות פון די געפּייניקטע — האָט קיינער אין דער חורבה קיין איין איבעריקע באַוועגונג מער נישט געמאַכט. מ'האָט זיך איינגעגעסן אין איסערס פּנים, וואַרטנדיק אויף זיין באַפעל, וואָס מוז דאָך באַלד קומען. און דער באַפעל איז געקומען:

— פּאַרטיזאַנער, הערט מיין קאָמאַנדע! דאָס געווער — גרייט!...

אַ נאַכט אין וואַלד

גאַרנישט פון מידקייט האָבן ביי אַלעמען די פיס זיך גענומען מוראדיק פּלאָנטערן. אויף יעדן נאַסלעכן בלעטל, וואָס איז וועמען נעפּאַלן אין פּנים, אויפן פאַרוויסגעוויינטעם נאַקן, אָדער אויפן בויך בלויז — האָט דער צעפריטעטער גוף געענטפערט מיט אַ פירבערדיקן ציטער און ס'האַרץ איז אויף אַ סעקונדע טויט געוואָרן.

דאָס איז געווען דער אָנקום פון שרעק.

במשך פון די אַלע מעת-לעתן פון שלייכן און גנבענען זיך פאַרביי פעלדער און דערפער, פאַרביי פאַרלאָזענע כוטאָרן און קוים מערקבאַרע פוס-טריט אויף זייטיקע שטעגלעך האָט דאָס הייפל יידן, וואָס האָט איצט, אין דער חושכדיקער האַרבסטנאַכט, געבלאָנקעט איבערן וואַלד, פון קיין שרעק נישט געוווסט. ס'איז געווען אימפּעט בעתן „ציען" פון אַ געדאַכטער געפאַר; ס'איז געווען מידער יאוש, ווען מיטן ביסל סם אין האַנט האָט זיך געדוכט, אַז שוין, אַן עק — דער שונא איז לעבן דיר און כאַפּט דיך אָן גלייך ביים האַלדז. קיין שרעק איז אָבער נישט געווען.

געקומען איז זי דאָ, די שרעק, אינעם געדיכטן וואַלד, פונעם בלויזן געדאַנק, אַז ווייטער גיין איז שוין נישטאָ ווו. געקומען איז זי דאָ, ווען פון צווישן דער מאַסע טונקעלע אַלכעס האָט אַ בלענד געטאָן די ווייסקייט פון אַ בעריאָזע, ווען פון ערגעץ ווו האָבן אַ פאַרכע געטאָן פליגל פון אַ ראָב, וואָס האָט אין דרימל דערשפּירט די נאָענטקייט פון מענטשן. און וואָס טיפער אין דער וואַלד־פינצטערניש, אַלץ אָפטער פלעגט מען שטיין בלייבן, ווי לויט אַ קאָמאַנדע ,מיט אָנגעשטרענגטע אויערן, כדי גאַרנישט צו דערהערן און באַלד ווייטער גיין.

אַראָפּגעלאָזט און אויסגעצויגן אויף דער ערד האָט מען זיך אויך אַלע צוזאַמען, ווי לויט אַ קאָמאַנדע. אַלעמענס הערצער האָבן אויפגעהערט צו קלאַפּן. דעם אָנגעגליטן אָטעם האָט מען איינגעגראָבן אין דעם נאַסן מאָך, וועלכער האָט צוריקגעענטפערט מיט לעבלעכער וואַרעמקייט. און אַזוי איז מען ליגן געבליבן, ביז דער

אָפּקלאַנג פון שווערע טריט. ערגעץ אין דער נאָענט איז אינגאַנצן פאַרביי. אויף דעם זעלבן אָרט איז מען שוין געבליבן ליגן. מ'האָט זיך ענגער צוגערוקט איינער צום צווייטן — ווער ס'האָט וועמען א פּלייצע צוגעדעקט, און ווער ס'איז מיט א מידן, שווערן קאָפּ געפאַלן אויף דעם שכנס צופוסנס.

ערשט דאַן האָט ביסלעכווייז גענומען עקבערן חרטה, פאַר וואָס מ'האָט דורכגעלאָזן די געלעגנהייט, וועלכע מע זוכט שוין איינגאַנטלעך גאַנצע מעת-לעתן. וואָרעם ווער קען הען ביינאַכט שטעלן אַזעלכע געדיכטע טריט אינעם געדיכטן וואַלד, אויב נישט די אייגענע, די געזוכטע און געוואַרטע? איז דאָך דאָס אין גענטאָ געווען די איינציקע חכמה, וועלכע מע פלעגט א צענדליק מאָל און שטענדיק מיט הנאה איבערחזרן: „צווישן די דייטשן מיט די וואַלד-מענטשן איז פאַראַן אַן אָפּמאַך — דער טאָג געהערט די דייטשן, די נאַכט — די פּאַרטיזאַנער". ווען דייטשן פלעגן אַוועק לויערן ביי-נאַכט, האָט מען געוווסט, אַז כדי צו דערשטיקן דעם אייגענעם פּחד האָבן זיי, די דייטשן, אויפגעהויבן אַזאַ געפילדער, אַז קילאָמעטערס ווייט איז מען געווען געוואָרנט.

און דאָך איז דער דראָבנער ציטער אויף קיין רגע נישט אָפּגעטראָטן פון קיינעמס קערפּער. ס'איז געווען די שרעק פאַר דעם, וואָס איז איין מעטער ווייטער פון דער עדה יידן; פאַר דער פרעמדקייט פון די אַלע גרויסע און קליינע ביימער אַרום; פאַר דער שווידערלעכסטער איינזאַמקייט, ווען ס'באַגלייט דיך שוין מער גאָר-נישט, אַפילו נישט קיין טויט-געפאַר...

די דאָזיקע שרעק האָט עס דעם הייפל יידן ווידער פונעם אָרט אויפגעהויבן און באַפוילן זיי ווייטער גיין, שפּאַנען איבערן אימה-דיקן, וועגלאָזן וואַלד, נישט ווייסנדיק וווהין ער וועט זיי דערפירן.

פאַרקייכט, ווי א פּנים-אל-פּנימדיק אויטאָמאַטן-שיסעריי, איז געווען דאָס שרייענדיקע פרעגן און ענטפערן בעתן פלוצעמ-דיקן אָנשטויסן זיך אויף א פּאַטרול:

— שטיין... ווער גייט?... פּאַראָל!...

— מיר... יידן זיינען מיר...

— ציט זיך אויס... טויט בלייבט... ס'עט קומען דער עלטסטער, ט'מען זיך פאַנאַנדערקלייבן...

איז מען ווידער געלעגן און ווידער איינגעגראָבן דעם אָנגעגליטן אָטעם אין דעם פייכטן, בלאָטיקן גראָז. און דעם קאָפּ האָט מען אַפילו נישט אויפגעהויבן דאָן, ווען לעבן זיך האָט מען דערשפּירט

דעם אָנגעבויגענעם פּאַטרול, וועלכער האָט אַזוי מענטשלעך־וואַרעם געבעטן:

— גיב אַ שאַר, ברודערקע, די קעשענע, אפשר ט'זיך אויס־טרייסלען אַ זשאַרקע טאַבאַק...

אַ טויטע מידקייט האָט זיך צעגאָסן איבער די גלידער. באַלד איז מען אַריינגעפאַלן אין אַ הינערפלעט, וואָס האָט אַלעמען פון אַליין באַפרייט. ס'איז אַנטרונען די שרעק. געבליבן איז דער פּאַטרול, וואָס האָט זיך צוגעהערט צום טויבן אַרום און צום זאַרגלאָזן כראָפּען פון אַ הייפל יידן, וואָס האָט נאָך וואָגלען און זוכן געפונען ווירקלעכע רו.

דער אויסגעגלייכטער חשבון

ישראל פאגארעליק האט פאזיטיוו אנגעבאפט זיין קאמאנדיר דאכנא פארן ארבל און שטיל, אבער אנטשידן־באפוילעריש, אים ארייגערוימט אזוי, אז די ארומיקע זאלן נישט באמערקן:

— גענוג, קאמאנדיר. מיר קענען נישט די מענטשן. פאראן דאך שונאים ארום...

דאכנא האט אפילו קיין בליק נישט געגעבן אין ישראלס זייט. מיט אויף צו להכעיסדיקן גרינגשעצן האט ער זיך אויכנעדרייט צו אים מיט דער פלייצע, פארריסן דעם קאפ מיט דער גרויסער, ווייסער פאפאכע צו דער סטעליע און אזוי געבליבן א רגע זיצן. באלד האט ער מיט ביידע הענט ארומגענומען די גלאז בראנפן און, נישט איבעררכאפנדיק דעם אטעם, זי אראפגעלאזט אין האלדז. פארקיט מיט א שטיקל ציבעלע, האט ער ווידער פאריסן דעם קאפ און שוין געבליבן אזוי זיצן, ביז די אויגן האבן זיך אים גענומען קלעפן. פלוצעם, ווי ער זאל זיך האבן דערמאנט עפעס גאר נויטיקס, האט ער זיך אויסגעדרייט צו ישראלן, אנגעשטעלט אויף אים זיינע גרינלעכע אויגן און, אן אויסגעשעפטער פון גרויס אנשטרענגונג, גענומען הייזעריק אונטערכיקען:

— סטראשעסט קליינע קינדער... שונאים ארום...

א צעקאכטער האט ער זיך געגעבן א שטעל אויף און סטערטשענדיק מיט דער האנט אין ישראלס ברוסט מיט רוגזא אויסגעשריגן:

— אט איז דער שונא, דו! דו!...

ישראל האט זיך א כאפ געטאן צום פיסטאליעט, באלד אבער צוריק פארשפיליעט דאס שיידל און פאמעלעך אפגעשטויסן פון זיך דאכנאען, וועלכער האט זיך איינגאנצן נישט געווערט.

די באלעבאטים פון דער דארפישער כאטע האבן אין פחד זיך צונויפגעדריקט ארום דעם גרויסן אויוון, ווארטנדיק אז א ליארע

מינוט וועט זיך הא אנהויבן א שיסעריי. ישראל האט זיי באפוילן טאן זייער ארבעט, ווייל: „אט. וועלן מיר אביסל אפרוען און גיין זיך אונזער וועג״.

אן אויסגעלאשענער האט דאבנא אנגעשטעלט די פארגלייזטע אויגן אויף ישראלן און שוין גוטמוטיק צו אים צוגעשמאנען:

— א סוף, פאהארעלטשיק,א סוף. לאמיר בעסער אויסטרינקען אויף ברודערשאפט. אפשר וועט מארגן שוין נישט אויסקומען...

ישראל האט אנגעגאסן צוויי קעלישקעס און אן א ווארט צו זאגן גענומען זיינעם צו די ליפן.

— ווארט א ווײלע, — האט דאבנא אים אפגעשטעלט: מיינסט דאך עס נישט אויף אן אמת...

— פארוואס, קאמאנדיר?

דאבנא האט צוריק אוועקגעשטעלט זיין קעלישעקל:

— כיטרע זייט איר, יידן. מיך אבער וועט איר נישט איבערכיטרעווען. אויב אויף ברודערשאפט— טא זאג: פארוואס האט לייבשטיין מיט מיר נישט געוואלט גיין? אה? פארוואס האט שאפראן אזוי לאנג ארייגעטענהט אינעם קאמיסאר און סוף־כל־סוף אוועק מיט פעטשארעס גרופע, אה? און דו, פארוואס ביזטו גראד צו מיר געגאנגען?

ישראל האט אנגעמארשטשעט דעם שטערן. די יידישע פארטיזאנער האבן טאקע אויסגעמיטן דאבנאען. אים נישט ליב געהאט. און ער אליין, פאגארעליץ, איז גראד צו אים געגאנגען, כדי צו באווייזן דעם עולם, אז זיי זיינען אומגערעכט, אז מיט דאבנאן קען מען אויפטאן נישט ערגער ווי מיט אנדערע קאמאנדירן. אבער וואסארא שייכות האט עס מיט דאבנאס חושד זיין אים, אז ער איז זיין שונא.

— מאך זיך נישט תמעוואטע. וועסט אפשר זאגן, אז דו ווייסט אפילו נישט ווער איך בין?

— וואס הייסט? — האט חידושדיק ישראל געפרעגט: אוודאי, ווייס איך. ביסט דער קאמאנדיר פון דער פערטער דיווערסיע-אפטיילונג, וועלכע האט שוין זעקס דייטשישע צוגן צעשמעטערט און קלויבסט זיך היינט אויפן זיבעטן...

— נו, א סוף — איז דאבנא מיט רוגזא אריינגעפאלן אים אין די רייד: פארייד מיר נישט די ציין. דו ווייסט גוט די מעשה מיטן נאכגעמאכטן „ד״, וואס האט פון מיר, דעם באנזקע מאכ־

נאָס לייבלעך אויניקל, געמאַכט אַן אומבאַוווּסטן דאַכנאַ. פאַר מיין זיידנס זינד האָט איר מיך פיינט און דיך האָבן די דייניקע געשיקט דו זאָלסט מיך פטרן...

ישראל האָט אַליין נישט געפילט, ווי ער האָט זיך פון דאַכנאָען אָפּגערוקט. מיט ברייט צעעפנטע אויגן האָט ער אָנגעקוקט זיין קאָמאַנדיר, ווי ער וואָלט אים דאָס ערשטע מאָל דערזען. און דער־זען האָט ער אַ פּנים, אויף וועלכן ס'איז געווען אויסגעגאָסן אי ווייַ, אי פאַרדרוס. דאַכנאַ האָט דערוויימערט פון זיך דאָס קע־לישעקל, וואָס האָט זיך געהוידעט אויפן טיש מיטן ציטער פון זיינע נערוועזע הענט און, שוין נישט צו ישראלן, צו זיך אַליין געטענהט:

— אַ לעבן לאַנג ווי איך אַנטלויף פון זיידנס געדעכעניש. דאָס היימישע דאָרף, וואָס כ'האָב אַלס קינד צוזאַמען מיט די עלטערן פאַרלאָזן, האָב איך נאָך ביז היינט נישט געזען און דאָ, גראָד דאָ, ווו אונזערע ליבנס האָבן דעם זעלבן ווערט, פאַרפאָלגט איר מיר... ניין, כוועל נישט צאָלן פאַר דעם באַטקע, הערסט, ייד!

— וועסט צאָלן, וועסט צאָלן, קאָמאַנדיר, — האָט ישראל היים געפליסטערט ביים סאַמע אויער דאַכנאָס: וועסט צאָלן נישט מיט זיבן, נאָר מיט זיבן מאָל זיבן צאָגן פון אונזער ביידנס שונא. און, איך, דער ייד ישראל פאָגאָרעליץ, וועל דיר דערין העלפן און ס'וועט זיין קווית...

אָן אַ וואָרט צו זאָגן האָבן ביידע אויסגעליידיקט די קעליש־קעס און גענומען וועקן דעם איבעריקן עולם פאַרטיזאַנער זיך גרייטן אין וועג אַריין.

* * *

פרימאָרגן־צייט, בעת דער גאַנצער אָפּטייל ווערט אויסגע־שטעלט צום ראַפּאָרט, קומט געוויינטלעך אויס צו שלעפּן אַ סך פאַר די פיס פון די אָנגעוואַרעמטע געלעגערס אַראָפּ. דאָס מאָל איז קיינער שוין אין די ערד־היילן נישט געווען. די ידיעה איז אָנגעקומען ביי נאַכט, און קיינער האָט שוין קיין רו נישט געפונען.

פאַרן קאָמאַנדיר פונעם אָפּטייל, פאַר אַלע אין רייען אויסגע־שטעלטע פאַרטיזאַנער האָט ישראל ראַפּאָרטירט:

— די דיווערסיע־אָפּטיילונג אונטער דער אָנפירונג פונם קאָ־מאַנדיר אַלעקסאַנדער דאַכנאָ האָט פאַרניכטעט דעם שונאס אַ צוג מיט פיר און צוואָנציג וואַגאָנעס באַוואָפענונג. בעתן באַשיצן זיין

אָפּטייל און דערמעגלעכן אים זיכער אָפּצוטרעטן, און דער עיקר ביים אָפּשלאָגן פון שונאס ארומרינגלונג דעם פארטיזאן ישראל פּאָגאָרעליק, איז מיט א העלדן-טויט געפאלן דער קאָמאנדיר אַלעקסאנדער דאָכנאָ, וואָס זיין אמתער פאמיליע-נאָמען איז געווען מאָכנאָ.

נאכדעם איז געקומען א ווארעם וואָרט פונם קאָמיסאר און צום סוף דער באפעל, אז דער פארטיזאנער ישראל פּאָגאָרעליק ווערט באַשטימט אַלס קאָמאנדיר פון דער פערטער דיוויזיע-גרופּע אויפן נאָמען פונעם העלדישן קאָמאנדיר אַלעקסאנדער מאָכנאָ.

דער קאָנצערט

נחום עליע קאַגאַנס אָנדענק

דרייסיק יאָר האָט כּיל אַרנשטאַם אָפּגעלעבט אויף דער וועלט, זי אויסגעריזט אין דער לענג און אין דער ברייט, און נישט באַמערקט דערבײַ איין קלייניקייט: כּדי אָנצוציען אַ כאַמוט אויף אַ פערדישן האַלדז דאַרף מען אים, דעם כאַמוט, פריער אויסדרייען מיטן קאָפּ אַראָפּ און נאָכדעם אים ערשט גלייכשטעלן.

שטייט כּיל און שלעפּט מיט כּוח, מיט פאַרביסנקייט דעם כאַמוט, און אַן עולם פאַרטיזאַנער אַרום פאַרגייט זיך אַזש אין אַן אַליץ גרעסערן הוזק־געלעכטער. שוין נישט קיין שטעך־ווערטליעך — שטיקער פאַרפרוירענער שניי הויבן אָן צו פליען אין אים. זיי צערייצן נאָך מער דאָס פערד, וואָס הויבט אָן צו בריקען מיט די פיס און רייסן די מאָרדע אויף אויבן, אַז כּילס הענט קענען זי שוין נישט גרייכן. כּיל איז גרייט אויסצולאָזן די אָנגעזאַמלטע רציחה אויפן ערשטן בעסטן, וואָס וועט זיך נאָענט צורוקן.

איז עס גראָד געווען דער גוטמוטיקער יאַנוק, דער נומער צוויי פונעם קוילנוואַרפער אין זיין אָפּטיילונג. האָט זיך כּילס כּעס גענומען ביסלעכווייז פאַנאַנדערגיין, און געבליבן איז דאָס געפיל פון פולשטענדיקער אָנמאַכט.

דאַן האָט יאַנוק אומבאַמערקטערהייט, מיט איין האַנט בלויז, איבערגעדרייט דעם כאַמוט, אים סטאַטנע אַוועקגעזעצט אויפן פערדישן האַלדז און פונקט אַזוי אומבאַמערקט זיך אויסגעמישט מיטן עולם, וואָס וואָלט נאָך שיעור־ווייז געשטאַנען און הנאה געהאַט פון כּילס פאַרצווייפלונג.

ווען כּיל איז אַריין אין דער שטאַב־הייל מעלדן, אַז דער שליטן איז גרייט אין וועג אַריין, האָט ער געטראָפן דאָרט אַלע אָפּטיילונג־קאָמאַנדירן. נאָך איידער דער שטאַב־שעף האָט באַוויזן צו הייסן אים זיך אָפּטראָגן, זיינען צו אים דערגאַנגען דעם קאָמיסאַרס עטלעכע ווערטער, וועלכע האָבן אים אינגאַנצן אויפגעטרייסלט:

— דער עיקר איז האַרמאָניע — אָן אמתער קאָנצערט! איינער הויבט אָן — די איבעריקע העלפֿן צו...

כיל האָט נישט אויסגעהאַלטן, און קעגן אַלע כּללים פֿון פּאַר־טיזאַנישער דיסציפּלין האָט ער הויך אַ זאָג געטאָן:

— חבר קאָמיסאַר, כ'בין אַ מוזיקער פֿון פֿאַך, פֿרעגט מיך...

מיט אַ געלעכטער, וואָס האָט זיך אָפּגעהאַקט אין די טויבע ערדענע ווענט פֿון דער הייל, האָבן אַלע געווענדט זייערע פּנימער אין כילס זייט. עמעץ האָט נאָך דערביי צוגעוואָרפֿן, אַז „מסתמא אַזאַ, ווי אַ שמייסער״, און כיל איז שנעל אַרויס פֿון דער שטאַב־הייל...

זינט כיל איז געקומען אינעם פּאַרטיזאַנער־אָפּטייל באַגלייט אים כסדר איין דורכפֿאַל נאָכן צווייטן. יעדער איינער פֿון זיינע געטאָ־חברים האָט זיך דאָ איינגעלעבט, זיין פּלאַץ געקריגן, און נאָר ער, צו וואָס ער זאָל זיך נישט נעמען — גייט עס נישט. ס'איז שוין אַזוי דערגאַנגען, אַז די פּאַרטיזאַנער, מיט וועלכע ער איז אין איין הייל, מיידן אים אויס, האַלטנדיק אים פֿאַר אַ לאַ־יוצלח און גרויסהאַלטער. בלויז איין יאַנוק ווייזט אים אַרויס אַ ביסל האַרץ, איז דאָס אויך מסתמא פֿון רחמנות וועגן.

געווען אַ פֿאַל, ווען זיין אָפּטיילונג האָט אַרומגערינגלט אַ דאָרף, וווּ ס'האָט זיך איינגענעסטעט אַ פּאָליציי־פּאָסט. אַריין אין דאָרף, האָט מען זיך געוואָרפֿן אויף דער פּאָליציי־געביידע, גע־פּאַטערט דאָס ביסל יונים, וואָס האָט נישט באַוויזן נעלם צו ווערן, און נאָכדעם זיך צעלאָזט איבער די כאַטעס זוכן באַהאַלטענע. כיל איז אַריין אין אַ שטוב, וואָס האָט אין פֿאַרגלייך מיט די דאָרפֿישע כאַטעס אויסגעזען ווי אַ פּאַלאַץ. אַ רגע איז ער געבליבן געפּלעפֿט און אפֿילו נישט באַמערקט די אַלטע פּריצטע, וואָס האָט מיט טרייסלענדיקע ליפּן אין איינע שרעק געמורמלט אַ תּפֿילה. ער האָט אויך נישט באַמערקט דאָס יונגע מיידל, וואָס האָט זיך איינגעקלאַמערט אין דער אַלטער, ווי עמעץ וואָלט זי געוואָלט אָפּרייסן פֿון דאַנעט. כיל האָט דערזען אין אַ ווינקל אַ קלאַוויר. און מיטן אויסגעשטרעקטן פּיסטאָלעט אין דער האַנט האָט ער זיך אַהין געוואָרפֿן. ערשט איצט האָט ער אויסגעדרייט דעם קאָפּ. דערזען דאָס יונגע מיידל, האָט ער איר שטיל אַ פֿרעג געטאָן:

— איר ווערט דערלויבן?

יענע האָט פֿון אומגעריכטקייט נישט געקענט אַ וואָרט אַרויס־באַקומען. כיל האָט פֿאָרזיכטיק אויפֿגעעפֿנט דעם קלאַוויר־דעק

און אַ פֿיר־געטאָן מיט די הענט איבער די קלאַווישן. באַלד איז דאָס צימער פֿול געוואָרן מיט קלאַנגען, אויף וועלכע ס'האָט גע־נומען אָנוואַקסן אַ ליד, וואָס אַט טראָגט עס בהדרגה כּעס, אַט ווערט עס מילד - גלעטנדיק, כּדי באַלד אַריבערצוגיין אין אַ ווײַ־געשריי, אין אַ דראָענדיקן רוף...

כּיל האָט פּלוצעם דערפֿילט, ווי עמעץ שלעפּט אים פֿאָרן אוי־ניאָמאָט. מיט דולע אויגן האָט ער אַ באַק געטאָן דעם שלאָס, גרייט צו לאָזן אַ קוילן־פֿעריע. ער האָט דערקענט יאַנוקן און ס'האָט ביסלעכווײַז גענומען דערגיין צו אים דאָס ווײַכע מוסרן, אַז „ס'נישט די צײַט", אַז „פּאָליצייען זײַנען דאָ פֿאַרשטעקט", אַז ער וועט נאָך „קאָנצערטירן" אויך.

בּילס פּיס זײַנען ווי מיט בלײַ געווען אָנגעגאָסן. אַלץ אין אים האָט געפֿיבערט. לאַנג איז ער צוריקוועגס געגאַנגען, נישט אויסריידנדיק קיין וואָרט. ווען ער איז ווײַט אָפּגעשטאַנען פֿון זײַן גרופּע, האָט אים יאַנוק אָפּגעוואָרט, און ערשט דאָ האָט כּיל זיך צערעדט פֿאַר אַלע שווײַגנדיקע יאָרן פֿון געטאָ און וואַלד. און יאַנוק האָט געהערט, בלויז פֿון מאָל צו מאָל וואָרענענדיק: „פֿאָר־זיכטיק", „אַ גרוב".

— ...אַזוי איז דאָס אויך אַפֿילו איצט. אין אַלץ וואָס אַרום אונדז איז דאָ מוזיק, איז דאָ קלאַנג, וואָס ס'טיילט פֿון זיך אַרויס סײַ דער אמת, סײַ די אָפּנאַרערײַ. געדענקסט, מ'האָט מיך פֿאַר אַ משוגענעם געהאַלטן, ווען כ'האָב אין יענער נאַכט, בעת איבער אונזער לאַגער האָט זיך דערהערט דאָס ווײַטע רוישן פֿון אַן עראָפּלאַן־מאָטאָר, געשריגן, מע זאָל אַ ראַקעטע געבן. ס'איז געווען אַ אונזערער, טויזנט מאָל אונזערער! אַזוינע קלאַנגען קען אַרויסגעבן אַן אינסטרומענט בלויז אין אײדעלע הענט און פֿון אַן ערלעך האַרץ. צי דערקענען מיר דען נישט אין דער אויטאָ־מאַטן־סעריע פֿון שונא דאָס ריטשען פֿון אַ שאַקאַל, ווען יעדער אונזער שאָס איז אַ האַרמאָנישער אָפּקלאַנג פֿון אַ קלאַוויש - דרוק. אָ, מען דאַרף האָבן אַן אויער און אויפֿכאַפּן און דערהערן דעם אמת אין קלאַנג! צי איז דען נישט דער זין אַפֿילו פֿון אונזער הײַנטיקער „אָפּעראַציע" די שטערונג צו האַרמאָניע, עס זאָלן אין אונזער לעבן קיין פֿרעמדע קלאַנגען זיך נישט אַרײַנכאַפּן?

— ...מ'האָט אונזער שטעטל ייִדן צום באַן געפֿירט. צו דער „אויסזידלונג" האָט עס געהייסן. אונז, מוזיקאַנטן, האָט מען בראש געשטעלט און געהייסן שפּילן. אַ פֿריילעכס זאָלן מיר שפּילן. און

מיר האָבן געשפּילט... און אַ סך האָבן עס דערפּילט... נאָך ווי דערפילט!... זעסט דאָך — אַפילו דעם ווײַט אַהער געטראָפן...
— ס'איז דער כּוח פון קלאַנג, פון עכטן, פון אמתן...
און פעסטער זיינען געוואָרן כּילס און יאַנוקס טריט.

* *
*

אין דריי טיילן האָט זיך די פּאַרטיזאַנער־מחנה אָװעקגעלאָזט אויף פאַרשידענע וועגן. מע האָט געוווּסט, אַז אין איין פּונקט וועט מען זיך צונויפקומען און דאָן וועט עס זיין „דער קאָנצערט"...
— עס זאָל גוט קלאַפּן! — האָט דער קאָמאַנדיר יעדן אָנגעזאָגט.

נישט ווייט פונם באַן־אויפשיט איז מען געבליבן ליגן, און שטיל איז געווען אַרום, פּונקט ווי נישט קיין הונדערטער קאָמפּס־גרייטע און לעבנס־גיריקע מענטשן וואָלטן דאָ געווען, נאָר אָנגעוואָרפענע פון פראָסט פאַרשטאַרטע מתים־רייען.

כיל האָט בשום אופן נישט געקענט איינהאַלטן אין זיך דעם אָנוואַקסנדיקן אומגעדולד. ער האָט פאַרזיכטיק זיך אויסגעדרייט אין אַ זייט און זיך צוגעבויגן צו יאַנוקס אויער:
— הערסט?

יאַנוקס מיט פראָסט באַוואַקסענע ברעמען האָבן זיך אויסגעצויגן אין אַ הדרושדיק פרעגן.
— ס'האָט זיך שוין אָנגעהויבן... אין אונזערע הערצער... אוּר־ווערטיורע הייסט עס.

אַ העלע ראַקעטע האָט דורכגעשניטן דעם הימל און נאָך איר — פון עטלעכע זייטן אין איין פּונקט געצילט — האָבן קוילנוואַרפערס קורצע סעריעס אין טאַקט אָפּגעקלאַפּט. באַלד זיינען זיי אין די רייִד אַריינגעפאַלן לאַנגע סעריעס סווישטשענדיקע קוילן.
— ווי די הינט... הערסט אַ רעווען?...

אַלע האָבן זיך אַ יאָג געטאָן, האַלב פֿויזנדיק, נאָענטער צום באַן־וועג. באַלד איז מען אויבן, אויפן אויפשיט, געווען, און ס'האָט זיך אָנגעהויבן דער קאָנצערט...

באַגלייט מיט פּולווער־אויפרייסן זיינען רעלסן — פריער איינצלווייז, נאָכהער מאַסנווייז — געפלויגן אין דער לופטן. אין דעם דאָזיקן פליען האָט זיך גאָר קענטיק געזען דער פּראָפיל פון וועג, באַלויכטן דורך אַן אילומינאַציע, וואָס האָט העל געמאַכט דעם

גאַנצן הימל = פּאַס. פּאַלנדיק צוריק האָבן מייל רעלסן אַרויסגעגעבן פון זיך אַ דינעם, רופנדיקן קלאַנג, און די געמימער זיינען נאָך מונטערער געוואָרן.

כילס אויפגעריסענע רעלס איז שוין געלעגן ערגעץ אין דער נידער. טיף איינגעגראָבן אין שניי, האָט ער אַ צעפּלאַמטער זיך אַ ריס געטאָן פאָרויס, זוכן ערגעץ אַ „פרייע" רעלס און פּרוון נאָכאַמאָל דערהערן די מוזיק פון הייליקן צעשטערן. האָט אים ווער ביים פּעלצל אַ כאַפּ געטאָן:

— שטיין דאַרף מען בלייבן... אויפן דירזשאָר קוקן... ביזט דאָך אַ מוזיקער, זאָגסטו?

כיל האָט אין העלן אָפּשיין פון אַן אַרויפגעפלויגענער רעלס דערקענט דעם קאָמיסאַר. ער האָט זיך געפּרובט צוריקציען און נישט געקענט. אַלץ מעכטיקער איז געוואָרן די סימפאָניע פון ליבט און קלאַנג. דערזען אַ גרופּע, וואָס איז, ווי ער, געבליבן „אָן אַרבעט", האָט ער פּלוצלינג אָנגעהויבן דיריגירן מיט די הענט, און אַ געזאַנג, פון אָנהויב אַ טויבלעכס, נאָכדעם אַלץ אַ מעכטיקערס — האָט געגאָסן דייטלעך אַפּהילכן אויף דער גאַנצער לענג פון דער צעשטערטער אייזנבאַן־ליניע.

די משפחה

קיין שום באַפעל איז נישט געווען, און קיינער האָט זיך צו־מאָל נישט פאַרטראַכט, ווער האָט עס דער משפחה געגעבן אַזעלכע אומבאַגרענעצטע רעכט. אַלע האָבן זיי זיך פריי באַוועגט איבער די דערפער און וועלדער פון דער פּאַרטיזאַנער־זאָנע, און ס׳איז געווען געוווינלעך, אַז אויף דעם געפּאָדערטן פּאַראָל זאָל קומען דער ענטפער: „די ציבולניקעס" — זיי זאָלן דורכגעלאָזט ווערן אַפילו אין שטאַב פון דער געגנט.

קיינער האָט זיי ביים אמתן נאָמען נישט גערופן. אַפילו יידי־שע פּאַרטיזאַנער, וועלכע האָבן געוווסט, אַז דעם אַלטן רופט מען בערע לייב, אַז זיין ווייב הייסט סימע, אַז דער זון האָט, אַ חוץ דעם צונאָמען „אַ רובל מיט צוואַנציק" (ער פלעגט צוהינקען אויף אַ פוס), אויך אַזאַ מין פיינקלינגעוודיקן נאָמען, ווי איטשע וועלוול, און אַז דאָס מיידעלע מיט די דינע צעפּעלעך, וועלכע זיינען שטענדיק שטייף פאַרקניפּט איבערן בלאָנדן קעפּל, רופט מען סתם „ס׳מוזיניקל", — אַפילו ביי יידן האָבן זיי אַנדערש נישט געהייסן ווי „די ציבולניקעס".

ווי ס׳האָט עס דער אַלטער בערע לייב דערציילט בעת אַ כוסה, האָט זיך דער צונאָמען גענומען צוליב זיין אָפּהיטן כשרות. ס׳מאַכט זיך, מע קומט צו אַ באַקאַנטן פויער אין דאָרף און יענער איז מכבד מיט אַ „גלאָז מילך... פון אַ משוגענער קו" (סאַמאַהאָן, מיינט מען) און שטעלט אַוועק צום פאַרבייסן אַ פּאָר פּענעצלעך אויסגעטריקנטן קעלבאַס אָדער פאַרגעלטע סלאָנינע — דרייט בערע לייב אָפּ דעם קאָפּ און בעט זיך ביים באַלעבאָס: „אַ שטיקל ציבעלע ט׳געווען זיין". אַזוי האָט זיך אָנגענומען דער צונאָמען, אין וועלכן ס׳איז מיט דער צייט קיין סימן נישט געבליבן פון לכתחילה־דיקן שפּאַס — „די ציבולניקעס".

די ערד־הייל פון בערע לייבס משפחה האָט זיך גאָר קענטיק אויסגעטיילט פון די געוויינלעכע פּאַרטיזאַנישע היילן מיט זייער

קאזאַרמיישער אומהיימלעכקייט. די ליימענע ווענט זיינען באַדעקט געווען מיט שטרוי, פון וועלכער ס'פלעגט פאַלן אַן אָנגענעמער אָפּשיין אויף דער אַרומיקער טונקלקייט. ביי דער קיך, וואָס איז צונויפגעקלאַפּט געוואָרן פון אַ בלעכענעם בענזין - פּעסל, איז גע־האָנגען אַ פּאָליצע מיט כלים, שטענדיק ריין־אויסגעוואַשענע. די ערדענע פּאָדלאָגע איז געווען אויסגעגלייכט מיט סאָסנע־צווייגלעך, וועלכע פלעגן אָנפילן די הייל מיטן ריח פון סוכות־דיקער יום־טוב־דיקייט. קיין געווער אויף דער וואַנט, אָדער אין אַ געשטעל, ווי גע־וויינלעך ביי פּאַרטיזאַנער, האָט מען דאָ קיינמאָל נישט געזען, כאָטש מען האָט געוווּסט, אַז בערע לייב, ווי נאָר ס'מאַכט זיך אים עפּעס אַ „בעסער שטיקל", וועט ער עס שוין פאַרטווישן און איבערלאָזן פאַר זיך. ביי קיינעם פון די „ציבולניקעס" האָט מען אויך אין וועג, אָדער ווען זיי פלעגן אָנקומען אויף אַ פּאַרטיזאַנער־באַזע קיין געווער נישט באַמערקט, כאָטש מען האָט געוווּסט, אַז ביי זיך, פאַרשטעקט, האָט יעדער פון זיי עפּעס אַ כלי. „ס'פּאַסט נישט" — פלעגט בערע לייב זאָגן און האָט שטענדיק איינגעהיט, אַפילו אין דער קליידונג, דעם פרידלעכן אויסזען פון אַ קליינ־שטעטלדיקן יידן.

ווער ס'האָט אָבער געזען די „ציבולניקעס" בעת אַן אָבלאַווע, ווען גאַנצע פּולקן ס. ס.־לייט האָבן אַרומגערינגלט דעם וואַלד און זיך געלאָזט אין אָנגריף אויף די פּאַרטיזאַנער־אָפּטיילן, דער האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָס זיינען די אמתע „ציבולניקעס". ס'איז פאַר־שוווּנדן דער שמייכל, וואָס איז שטענדיק געלעגן אויף בערע לייבס צעקנייטשט פּנים. זיין מילד בערדל איז אָנגעשטרענגט פאַר־שפּיצט געוואָרן, זיך איינגאַנצן צונויפגעגאָסן מיט די גרויליקע וואָנסן און פאַרשטעלט דאָס שטייף־צענויפגעפּרעסטע מויל. זיינע אָנגעשטעלטע אויערן האָבן די ערשטע דערהערט דעם באַפעל, און צווישן די ערשטע האָט ער זיך פלינק אויסגעצויגן מיט דער אָנגעשטעלטער ביקס. אויך זיין ווייב, סימע, וועלכע פלעגט אין וועג שטענדיק אָפּשטיין, נישט קענענדיק אָניאָגן אירע „וואָיאַ־קעס", האָט ווי פאַרלוירן פּלוצעם איר גאַנצע שווערע קיילעכדי־קייט און פלינק באַוויזן צו זיין ביי בערע לייבס זייט. פון איטשע בערס הינקעוודיקייט איז אויך קיין סימן נישט געבליבן. מיטן אויטאָמאַט איבערן ברוסט האָט ער אויף קיין איין רגע נישט פאַרלוירן ס'מוזיניקל פון אויג, וואָס האָט אים נאָכגעטראָגן די סומ־קע מיט אָנגעפילטע דיסקן.

ווי נאָר די אָבלאַווע האָט זיך געענדיקט, איז די משפּחה ווי־

דער אַוועק צו דער אַלטער הייל. און איז זי, ווי מערסטן פּאַרטיזאַנישע היילן, חרוב געווען, האָט מען זיך זאַלבעפערט גענומען זוכן אַ נייעם פּלאַץ, אָפּגעזונדערט פון די שכנותדיקע באַזעס, כדי ווידער אויסצוגראָבן אַ הייל, וואָס זאָל פאַרמאָגן די היימישקייט פון די אַ סך מאָל שוין צעשטערטע. און ווידער איז אַוועק נאָרמאַל דאָס וואַלד־לעבן פון דער משפּחה „ציבולניקעס".

אַ ניי־געקומענעם יידישן פּאַרטיזאַן פּלעגט עס שטאַרק אָרן: פאַרוואָס עפּעס גייט זי, די משפּחה, מיט איר אייגענעם גאַנג? פאַרוואָס זאָל זי, ווי הונדערטער אַנדערע, נישט זיין אין אַן אָפּטייל און טאָן דאָס, וואָס אַלע טוען?

— אַט ווער ס'גייט בייזע צינגער שטאָף פאַר רכילות וועגן אונדז — פּלעגט אַזאַ איינער זיך היצן אַזוי לאַנג, ביז ער פּלעגט אַליין דערזען: פאַר די „ציבולניקעס" האָט מען אומעטום גרויס דרך־ארץ.

ס'האָט קיינמאָל נישט געטראָפן, אַז אין דער אָפּט־פּאַרלאָזענער הייל פון דער משפּחה, דאָן ווען בערע לייב פּלעגט זיך מיט די זייניקע אַרויסלאָזן אין וועג, זאָל זיך ווער דערלויבן, אפילו אין אַ שיכורן צושטאַנד, צו באַלעבאַטעווען, עפּעס וואָס פון דאָרט צו נעמען.

אַהער פּלעגט מען קומען אין אַ פרייער מינוט, ווען די „ציבולניקעס" זיינען אויפן אָרט געווען, מע פּלעגט מיט זיך ברענגען אַ האַלבן ליטער, אַ שטיקל קעז מיט פּוטער, אָדער גאָר עפּעס רעשטס פון אַ געלונגענער „באָמביאָזשקע"*) און עס געבן אַ מתנה דער באַלעבאָסטע אָדער דעם מוזיניקל. אַהער איז מען געקומען דערהוויסן זיך נייס פון בערע לייבן, וואָס פּלעגט אויסשפּאַנען אַ וועלט און דעם מינדעסטן קלאַנג אויפנעמען און ברענגען אים ווו מע דאַרף; זיך אָנעטעמען מיט דער אויסגעבענקטער היימישקייט, אַראָפּוואַרפן פון זיך דאָס העמד, וואָס איז שוין אויך שטיקער צעפאַלן, און באַקומען פון סימען אַ באַליע הייס וואַסער, כדי צו דערפילן דאָס חיות פון אַ ריין אָפּגעוואַשענעם קערפּער. אָבער דער עיקר פּלעגט מען קומען אַהער מיטן באַהאַלטענעם מיין, וואָס פריינטלעכער ווערן מיט דער משפּחה, טיפער זיך איינקריצן אין איר זכרון און דערמיט באַקומען די זיכערקייט, אַז וואָס ס'זאָל נישט געשען — וועט באַטש אַ געדעכעניש בלייבן. אַ סימן פון אַ

---

*) רעקוויזיציעס פון האָב און גוטס ביי פּויערלעכע, אָדער רייכע קאָלאָניסטן.

לעבן, אויף וועלכן ס'האָט אויף טריט און שריט געלויערט די לעצטע רגע. — — — — —

ס'איז געווען אין דער צייט, ווען דער וואַלד איז נאָך קווינעמס נישט געווען. רעגולערע דייטשישע מיליטער־טיילן פלעגן נאָר אָן פחד דורכגיין מיטן ברייטן טראַקט. אויף זייטיקע סטעזשקעס פלעגן זיך דורכשלייכן קליינע גרופּעס אַנטלאָפענע פון געפענגעניש אָדער פון אַרומרינגלונג, וועלכע האָבן זיך אין שטאָקפינצטערע נעכט אַרויסגעלאָזט נאָך אַ ביסל שפּייז. „פּאַרטיזאַנער“ האָט מען זיי גערופן, און געווען זיינען דאָס מענטשן, וועלכע האָבן פאַרצווייפלט, געזוכט אַ באַהעלטעניש, כדי נישט אַריינצופאַלן אינעם שונאס הענט. איין גרופּע אַזאַ פלעגט אויסמיידן צו טרעפן זיך מיט אַ צווייטער, חושד זייענדיק יעדן באַגעגנטן לעבעדיקן, אַז ער טראָגט מיט זיך בלויז טויט פאַרן צווייטן.

אין יענער צייט איז בערע לייב געקומען אין דעם שכנותדיקן וואַלד פון זיין שטעטל, כדי צו געפינען דאָ באַשיצונג פאַרן רעשט פון זיין לעבנגעבליבענער משפחה. טויט־געפאַר האָט געלויערט אַרום, באַוועגן זיך האָט מען נישט געקענט, און זיצן אויף אַן אָרט איז געווען געפערלעך. דאַן איז בערע לייב געפאַלן אויפן געדאַנק זיך אונטערצוגראָבן אונטער איינעם פון די הונדערטער קברים, ווו עס זיינען בהפקרדיק פאַרשאָטן געוואָרן די געפאַלענע שלאַכטלייט, דאָרטן צו בלייבן די טעג, און אין די נעכט אַליין אָדער מיטן מוזיניקל זיך אַרויסלאָזן צו שכנים נאָך אַ ביסל שפּייז און וואַסער. דער קבר האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ זיכערן שוץ־גראָבן אַזוי לאַנג, ביז דער וואַלד האָט באַקומען אַ באַלעבאָס: אמתע פּאַרטיזאַנער האָבן זיך דאָ באַוויזן, אַלע וועגן האָבן זיי פאַרמינעוועט און געצוווּנגען דעם שונא אויסצומיידן דעם וואַלד. דאַן איז בערע לייב אַרויס פון זיין באַהעלטעניש און נישט פרעגנדיק ביי קיינעם, מיט דער עקשנות פון דערפילן אַ נדר, גענומען צוזאַמען מיט דער משפחה אויסגראָבן קברים און איבערפירן טיפער אין וואַלד, אויף איין אָרט, די געבליבענע רעשטלעך פון די געפאַלענע שלאַכט־לייט. פּאַרטיזאַנער פלעגן זיך אָפּשטעלן, צוקוקן זיך אָן אַ וואָרט צו פרעגן צו דער אַרבעט פון די פיר „ציווילע“ און זיך געזעגענען מיט אַ מיטפילנדיק וואָרט. עס האָט אַמאָל געפּרוווט אַ יידישער בחור וואַרפן אַ וואָרט, מצשה־חוזק, אַז „אַ פנים, פעטער, זייט איר אַ גבאי געווען ביי דער חברה קדישא“ — האָט אים בערע לייב געענטפערט מיט זיין טרויעריקן שמייכל, און

יענער האָט פאַרשטאַנען: „ווער ווייס ווו זיין אייגן געביין וועט אַהינקומען".

מיט דער משפחה האָט זיך פאַראינטערעסירט דער שטאַב פון דער זאָנע. פּאַרטיזאַנער האָבן געוווּסט — די „ציבולניקעס" שטעלן צו געווער פאַר די אָפּטיילן. ביקסן מיט פאַרזשאַווערטע שלעסער און פאַרפוילטע האָלצטיילן, וואָס זיינען פון אָנהויב מלחמה אָפּגעלעגן אין די קברים צוזאַמען מיט זייערע אומגליקלעכע אייגנטימער, האָבן צוריק אָנגעהויבן דינען געניטע הענט. מען האָט געוווּסט אַפילו וועגן אַ גאַנצן געווער-אַרסענאַל, וואָס עמעצער האָט געהאַט אין גריבער באַהאַלטן, מאַסקירנדיק מיט צלמים פון אויבן, צו וועלכן די משפּחה האָט זיך דערקליבן.

נאָר נישט וועגן דעם האָט שעהנווייז זיך געסודעט מיט בערעליבן דער פאַרטיזאַנער-קאָמאַנדיר. אַפילו נישט וועגן די ידיעות, וואָס די משפּחה פלעגט מיט זיך ברענגען פון דער ברייטער וועלט. ס'איז געווען אַ שמועס וועגן דורותדיקן מנהג, נישט איבערצולאָזן ביים שונא דעם געפאַלענעם ברודער, — אַ מנהג, וועגן וועלכן עס דערמאָנען טאָג-איין, טאָג-אויס די ווערטער פון שלאַכט-באַפעל: „אייביקער אָנדענק די העלדן, וואָס זיינען געפאַלן אין שלאַכט פאַר דער גערעכטער זאַך".

און פלעגן פאַרטיזאַנער באַגעגענען די משפּחה ערגעץ ווייט, אין סאַמע שכנות מיט דעם שונאס פּאָזיציעס, האָבן זיי געוווּסט: אין אַ שווערער שליחות גייען די דאָזיקע אַזוי מוראדיק פרידלעכע מענטשן. און וועלן זיי זיך אומקערן — וועלן זיי מיט זיך ברענגען אַלץ, וואָס ס'האָט זיך נאָר געלאָזט ברענגען פון אַן אומגעקומענעם שלאַכטמאַן. און דער עיקר — זיי וועלן ברענגען רו אין די געמיטער פון די לעבעדיקע, וואָס וועלן היינט, מאָרגן — אַזש ביז נצחון, גיין אויפן זיכערן טויט.

די משפּחה האָט געשטאַרקט דעם גלויבן אין די הערצער פון די לעבעדיקע, אַז זיי וועלן קיינעם נישט לאָזן פאַרגיין אין שפּורלאָזער אומבאַוווּסטקייט, וואָס איז אַ סך שרעקלעכער ווי דער טויט.

די נאַכט פון די ווייסע טייוואָלים

אז די בריגאַדע פּלאַנירט עפּעס גאָר וויכטיקס אויפצוטאָן, האָט מען זיך לייכט געקענט אָנשטויסן. אלע טיילן און גרופּן האָבן ענערגיש זיך געגרייט. מ׳האָט גערייניקט דאָס געווער, געטריקנט די קוילן, געשמירט די שלעסער. פרויען האָבן געגרייט באַנדאַזשן, געניייט מאַסקיר־כאַלאַטן, פאַרטיק געמאַכט סוכאַרעס. בלויז דאָס קליינוואַרג האָט זיך געפּלאָנטערט פאַר די פיס, געוואַרט אויף אַ שליחות, אויף אַ רייטער, וואָס וועט אָנפליען און מ׳עט ביי אים אונטערכאַפּן דאָס פערד, כדי אים אויסצוזאָטלען, צוואַרפן א ביסל היי, שעטשקע. דער קאָמאַנדיר האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל: צו יעדער וואַך־גרופּע צוגעבן עטלעכע יאַטלעך. כאָטש דער פּראָסט איז גרויס געווען, האָט חברה מיט פרייד אויפגענומען דעם באַפעל. א קלייניקייט: באַקומען א ביקס אין דער האַנט! דער אָפּטייל־קאָמאַנדיר האָט שוין דאַן געוווּסט דעם אָנזאָג פונם בריגאַדע־קאָמאַנדיר, אַז אין דער באַשטימטער נאַכט, ווען מ׳עט דאַרפן אָנפאַלן אויפן שונא, טאָרן אויף דער באַזע קיין קאַמפּספּעיקע מענטשן נישט בלייבן. דערפאַר טאַקע האָט עס דער קאָמאַנדיר באַשלאָסן צוגעוווינען דאָס קליינוואַרג זיי זאָלן אַליין אָפּהיטן אין דער דאָזיקער נאַכט די גאַנצע באַזע. ביסלעכווייז, אָן אַ שום באַפעל, האָט זיך געשאַפן אַ קינדער־גרופּע אין דעם אָפּטייל. עמעץ, פון די שטענדיקע לצים האָט די דאָזיקע גרופּע אַ נאָמען געגעבן „די ליכטציערס“. שולדיק אין דעם צונאָמען איז דאָ געווען דער ניין־יעריקער מיכקע — אַ יאַט מיט ביינער. עסט פאַר דריי, און כוח האָט ער נישט ווייניקער פון אַ גרויסן. מער נישט — שטענדיק קאַפּעט אים פון דער נאָז.

דער עלטסטער, — כאָטש קיינער האָט אים נישט באַשטימט — איז געוואָרן וויטקע — אַ קליינגעוויקסיק, דאַר יאַטל, וואָס האָט ביי זיינע פערצן יאָר אויסגעזען נישט עלטער פון מיכקען. ער האָט געקענט שיסן פון אַן אויטאָמאַט. באַרימט האָט ער זיך, אַז ער קען שוין זיין אַן ערשטער נומער ביים „מאַקסים“, און ס׳קען גאַנץ

מעגלעך זיין: די טיילן פון קוילנוואַרפער האָט ער געקענט אויף
אויסנווייניק. נאָך אַ מעלה האָט ער געהאַט: ער האָט געקענט רייטן
ווי דער בעסטער קאַוואַלעריסט. מיט אַ זאָטל, אָן אַ זאָטל —
וויטקע פלעגט אויפן פערד אויסזען ווי אַ צוגעוואַקסענער. אַלצ־
איינס צי איז דאָס געווען אין גאַלאָפּ, צי אין שנעלטראָט. אַלס „קאָ
מיסאַר" האָט זיך וויטקע צוגעקליבן דעם „חבר יאַקאָ־טאַקאָ". מיט
אַזאַ נאָמען האָבן חברה געקרוינט דעם צוועלפיעריקן אַרעקן:
פרעגסטו אַרעקן אינדערפרי: ביסטו געשלאָפן? — האָט ער
שטענדיק איין ענטפער: „אָ, יאַקאָ־טאַקאָ". פרעגסטו אים נאָך מי־
טאָג, צי איז ער זאַט, ענטפערט ער ווידער: „אָ, יאַקאָ־טאַקאָ".
„קאָמיסאַר" איז ער געוואָרן דערפאַר, ווייל נאָך אַזאַ מיידים אויף
דערציילן מעשות איז אין גאַנצן אָפּטייל נישט געווען. ווען חברה
פלעגט זיך צוזעצן צום שייטער אָדער צום ברענענדיקן אייוועלע
אין דער ערד־הייל, און אַרעק האָט אָנגעהויבן דערציילן איינע פון
זיינע צענדליקער מעשות, פלעגן עלטערע פּאַרטיזאַנער, כלומרשט
אַזוי זיך, באַקעם, זיך צורוקן נאָענטער און אויסהערן שטיל ביזן
סוף.

צום „שטאַב" האָט אויך געהערט יאָשקע „בולבע". זיין אַרבעט
איז געווען באַזאָרגן אַלע, וואָס גייען אויף דער וואַך, מיט פולע
קעשענעס קאַרטאָפלעס, כדי זיי זאָלן האָבן מיט וואָס אונטערצו־
האַלטן די נשמה בעת דער לאַנגער ווינטער־נאַכט. דאָס האָבן אים
די קינד־דיזשורנעס דעם שיינעם נאָמען געגעבן. סך־הכל איז די
גרופּע באַשטאַנען פון זיבעצן יאַטלעך. געווען איז אין דער אָפּטייל נאָך
קליינוואַרג, כמעט אַלע געראַטעוועטע פון דעם געטאָ. זיי זיינען
אָדער נאָך גאָר פּיצלעך געווען, אָדער זיי האָבן סתם נישט געטויגט
פאַר וויטקען, און ער האָט זיי געהייסן זיצן אין די הייל.

ערב דעם אַרויסמאַרש פון דעם אָפּטייל איז אויף דער באַזע
געוואָרן באַזונדערט שטיל. כאָטש מענטשן איז געווען מער ווי
שטענדיק: אַלע, וועלכע ס'איז נאָר געווען אין וועג אויף אַ קאַמפּס־
אָפּעראַציע, אויף אַ ווירטשאַפטלעכער אויפגאַבע, אויף אַ רעפּע־
ראַט אין דערפער, האָבן באַקומען אַ בעפעל שנעל זיך אומצו־
קערן. מענטשן האָבן אַלץ געטאָן פּאַרזיכטיקער, געלאַסענער ווי גע־
וויינלעך, כאָטש אינעווייניק, ביי זיך, האָט יעדער געזאָטן פון אויפ־
רעגונג, וואַרטנדיק אויף דעם שווערן און געפערלעכן קאַמף. ס'האָט
אויסגעזען, ווי מע וואָלט אין דער שטילקייט געוואָלט טיפער באַ־
האַלטן פונם שונאס אויג דעם סוד פון דער קומענדיקער שלאַכט.

אַזוי שטיל איז אויך איין טייל נאָך דער צווייטער אַרוים פון דער באַזע. ס'האָט זיך געדוכט, אַז אַפילו די פערדישע קאָפּיטעס קלאַפּן זיך ווייכער אַפּ אין דער פאַרפרוירענער ערד. אָן גרילצערייַ איז אויך אַרוים דער איינאָונאַיינציקער האַרמאַט. געבליבן איז אויף דער באַזע, אַזוי ווי ס'איז געווען באַשטימט, אַ פּאַראַנטוואָרטלעכע דיזשורנע, די גרופּע פונם קליינוואַרג און די פרויען (חוץ די סאַניטאַרקעס) מיט די קינדער.

ווען אין דער פינצטערניש פונעם פריען ווינטערדיקן פאַרנאַכט איז די טייל אינגאַנצן פאַרשוווּנדן, איז אויפן לאַגער אָנגעפאַלן אַן אימהדיקע פוסטקייט. וויטקע האָט פאַנאַנדערגעפירט די וואַך. דעם איבעריקן עולם האָט ער צונויפגענומען אין איין הייל, זיי געהייסן זיך צושפּאָרן, ביז ס'וועט קומען זייער ריי צו פאַרבייטן די וואַך. באַ קיינעם האָט זיך אָבער קיין אויג נישט צוגעמאַכט. האָט מען זיך איינציקווייז אַראָפּגעשלעפּט פון די געלעגערס, זיך צוגעזעצט צום טליענדיקן אייוועלע און אָנגעשטרענגט צוגעהערט זיך צו דער שטילקייט פון דער נאַכט.

וויטקע האָט זיך אויפגעהויבן פונם אייוועלע, אַרויפגעצויגן אויף זיך דאָס פעלצל און זיך געלאָזט צום אַרויסגאַנג.

— אַז דו ווילסט, קום מיט מיר, — האָט ער פון דער טיר אַ רוף געטאָן יאַשקען — כ'וועל גיין אַ קוק טאָן אויף דער וואַך.

אַלע האָבן זיך אַ כאַפּ געטאָן פון די ערטער, גענומען אָנטאָן אויף זיך די פעלצלעך און זיך אַרויסלאָזן פון דער הייל. וויטקע האָט נאָר, מעשה בעל־הבית, געכאַפּט אַ שטרענגן בליק אויף זיי, אָבער קיין וואָרט נישט געזאָגט. אים אַליין זיצט זיך נישט אין דער הייל — זאָל ער זיי הייסן זיצן?

אַ שטיק וועג פאַר דער וואַך האָט שוין „יאַקאַ־טאַקאַ", דער שעף פון דער וואַך, זיי באַגעגנט מיט זיין הילכיק־קוויטשיקן רוף: „שטיי, ווער גייט!"

— זיבעצן — האָט זיך וויטקע אָפּגערופן.

— מינוס דריי — האָט אַרעק אָפּגעענטפערט שטרענג, לויטן פעסטגעשטעלטן פאַראָל.

חברה האָט זיך אַריינגעלאָזט אין דער פינצטערער קאַלטער וואַך־הייל, וווּ ס'האָבן קוים געטליעט אַ פּאָר קוילן. מ'האָט זיך ענג צוזאַמענגעפּרעסט, און באַלד האָט מען זיך דערפילט דערמוטיקט, היימיש. שטיל־שעפּטשענדיק האָבן זיי פּאַמעלעך אָנגעהויבן אַ שמועס וועגן דעם, וווּ דער אָפּטייל קען שוין איצט זיין, און ווען

אַן ערך קען זיך אָנהויבן דער שטורעם, און צי וועט מען דאָ הערן ווען די „קאַטיושע" (דער אייניציקער האַרמאַט הייסט עס) וועט אָנהויבן געבן „צונג". כאָטש „יאַקאַ־טאַקאַ" איז שוין דאָ אויך געווען אין דערמיט, איז קיינעם היינט נישט איינגעפאַלן צו בעטן, ער זאָל דערציילן איינע פון זיינע מעשות. דער שמועס איז אַריבער אויף נייעסן פון פאַרשידענע אָפּטיילונגען, וועגן זייערע אויפטוען און שבֿלדיקע איינפאַלן. דערציילט האָט מען אויך וועגן געשעענישן אין דער אַרומיקער געגנט. פון די אונטערגעהערטע שמועסן פון די דערוואַקסענע האָט חבֿרה געוווּסט אַלע אַרומיקע דערפער און שטעט, געוווּסט ווו ס'זיינען פאַראַן אונזערע מענטשן און פרעמדע, גוטע און שלעכטע, ווו ס'זיינען דאָ דייטשישע גאַרניזאָנען און ווו פּאָליציייאישע, ווי גרויס זיי זיינען און וואָס פאַר אַ געווער זיי פאַרמאָגן.

און אַז אַלע נייעסן האָבן זיך אויסגעלאָזט, האָט „יאַקאַ־טאַקאַ", נישט ווי געווײנלעך, אומגעבעטענערהייט אָנגעהויבן דערציילן אַ מעשה. און געווען איז די מעשה באַזונדערס נאָענט אַלעמענס געמיט, אַלעמענס אומרויקייט, וואָס האָט נישט געלאָזט קיין אויג צומאַכן. ס'איז געווען די מעשה וועגן „די רויטע טייוואַלימלעך", וועגן דעם ברודערל און דעם שוועסטערל, וואָס האָבן זיך אַרויסגעלאָזט זוכן זייער טאַטן, זיך אַריינבאַקומען אינם שונאס לאַגער און אָנגעמאַכט די קרובים פון די היינטיקע דייטשן גרויסע צרות, זיי געשלאָגן אויף רעכטס און אויף לינקס. און דאָס אַלץ אין צווייען— צוויי קינדער.

וויטקע האָט זיך אויפגעהויבן פון אָרט, נאָך איידער אַרעק האָט די מעשה געענדיקט, כלומרשט צו קאָנטראָלירן די וואַך. ווען ער איז צוריק אַריין אין דער הייל, איז אויף עטלעכע קולות געגאַנגען אַ שטילער שטרייט: צי קען מען, אָן דער דערלויבעניש פונם קאָמאַנדיר זיך לאָזן, אָט ווי די „רויטע טייוואַלימלעך", ערגעץ צו אַ גאַרניזאָן, מאַכן דאָרט אַ שטיקל שאָדן און נעלם ווערן.

— וואָרום, וואָס ווילן מיר דאָ אויסזיצן, וואָס? — האָט געענדיקט שימקע דער פאַסטוך (זומער איז ער געווען דער הויפּט־אויפזעער איבער די קי).

— דריי מאָן אויף דער וואַך איז גענוג. צו וואָס דאַרף דאָס רעשט יאַטן, איינער און איינער, דאָ זיצן און מעשות זיך דערציילן.

פונם האַלב־סודותדיקן שושקען זיך איז אין דער הייל טומלדיק געוואָרן. אַלעמענס שטימען האָבן זיך צונויפגעמישט אין איין

טענה: מע דאַרף עפּעס טאָן! אין דעם דאָזיקן טומל האָט זיך וויטקען איינגעגעבן אומבאַמערקט אַרויסצושלעפּן אַרעקן און נאָכדעם יאַשקען. זיי האָבן זיך פאַרקליבן אונטער אַ ברייטער סאָסנע, און סודותדיק־שטיל האָבן זיי דאָרטן באַשלאָסן:

צוקלייבן צו זיך נאָך פינף פון די סאַמע פלינקסטע, מיטנעמען צוויי וואַך־ביקסן, שטעקנס און מעסערס פאַר אַלעמען, און נישט דער ציילדיק קיינעם פון די איבערגעבליבענע קיין שום מעשות, זיך לאָזן כלומרשט צוריק אויף דער באַזע.

אין דער צייט, ווען וויטקע האָט גענומען אויסשטעלן אויף אַ גאַנצער נאַכט די אָרדענונג פון דער וואַך, — ווער ווען ס'דאַרף פאַרבייטן — איז יאַשקע שנעל אַוועק אויף דער באַזע, כדי אָנצושלעפּן ליילעכער, העמדער, האַנטעכער — אַלץ, וואָס ס'קען נאָר צוניץ קומען.

— טאָמער וואָס ווען, גיט מיר צו וויסן — האָט וויטקע אָנגעזאָגט די, וואָס זיינען אין דער הייל געבליבן צום פאַרענדיקן די וואַך־נאַכט. און באַלד האָט ער זיך געלאָזט פאַרויס פון דער גרופּע, וועלכע האָט זיך אַן איינגעהילטע אין ווייסן פאָרזיכטיק אַרויסגעשלייכט צום האָריזאָנט.

* * *

די פרייד פונעם גרויסן נצחון איבער דעם שונאס גאַרניזאָן פונם שטעטל מ. איז אויסגערונען געוואָרן, ווי נאָר דער צוריקגעקומענער מידער עולם פּאַרטיזאַנער האָט זיך דערוווסט, אַז פון וויטקען, אַרעקן, יאַשקען און די איבעריקע „ליכטציערס" איז קיין שפּור נישטאָ. נישט בלויז אין די יאַטלעך איז דעם קאָמאַנדיר געגאַנגען. אפשר האָט דער שונא, אין דער זעלבער צייט ווען זיי האָבן אים אין איין פונקט צעקלאַפּט, פון אַ צווייטן זיך דערקליבן אהער, צו זייער באַזע, און דאָס קליינוואַרג פאַרכאַפּט? ס'ליגט זיך אָבער נישט אויפן שכל. פאַרוואָס האָט ער די וואַך נישט גערירט, דעם פאַראַנטוואָרטלעכן דיזשורנע, די ווייבער און קינדער נישט פאַרשלעפּט. ווי טויט מיד אַלע זיינען געווען, האָבן זיך באַלד געמאָלדן עטלעכע רייטער, וואָס האָבן פרייוויליק געוואָלט זיך לאָזן אין אויסשפּיר, כדי צו פאַלן אויפן שפּור פון די יאַטלעך.

ס'איז נישט פאַריבער קיין שעה, ווי איינער פון די אויסשפּירער האָט געמאָלדן, אַז אויפן צווייטן קילאָמעטער זיינען אויפן שניי פאַראַן אַ מאַסע שפּורן פון רייטער, פונקט ווי אַ גאַנצער עסקאַדראָן וואָלט דאָרט געהאַט געשטאַנען.

דער קאָמאַנדיר האָט תיכּף פאַראָרדנט אַן אַליאַרם. פּאַרטי־זאַנישע הערצער זיינען שנעל מיט פריש בלוט אָנגעפילט געוואָרן, פּונקט ווי זיי וואָלטן גאָר אַ גאַנצע נאַכט נישט געפירט קיין געפעכט. די טיילן זיינען זיך פונאַנדערגעגאַנגען אויף די באַשטימטע וואַלד־ראַנדן, כּדי צו פירן אַן אַלזייטיקע פאַרטיידיקונג. אין מיטן פון דער באַזע איז אויפגעשטעלט געוואָרן די „קאַטיושע“, ביי וועלכער ס׳זיינען קוים צוויי סנאַריאַדן געבליבן.

אין אָנגעשטרענגטער דערוואַרטונג האָבן די לויערער אויפן צפון־ראַנד פון וואַלד דערהערט דאָס שווערע טאָפּטשען פון פערדישע טריט. מ׳האָט באַלד צו וויסן געגעבן דעם קאָמאַנדיר, און אין יענער ריכטונג זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרן רייטער־אויסשפּירער. אָבער נאָך איידער פון דאָרט האָט זיך אַ ידיעה באַקומען, איז דורך דער סאַמע געדיכטעניש פון דער בלאָטע, וואָס פליגט אָפּט אין ווינטער נישט פאַרפרירן, דורכגעקראָכן אַ פאַרסאַרגעטער נפש אויף אַ פערד און נאָך אים — אַ צווייטער, אַ דריטער. צעפליקטע, פאַרבלאָטיקטע שטיקער לייוונט האָבן זיך געפּלאָנטערט צווישן זייערע פיס. דער עולם פּאַרטיזאַנער האָט זיי גענומען באַלאַגערן פון אַלע זייטן, דערקענענדיק, אַז „די מציאה האָט זיך אָפּגעפונען“.

— דערציילט, וואָס איז געשען! — האָט דער קאָמאַנדיר שטרענג באַפוילן דעם פאַרשמירטן יאַטל, אין וועלכן ס׳איז קוים מעגלעך געווען צו דערקענען דעם „קאָמיסאַר“, „יאַקאַרטאַקאַ“.

אַרעק האָט זיך מיליטעריש אויסגעצויגן, דרייסט אָנגעשטעלט די אויגן אויפן קאָמאַנדיר און מיט ווירדע געענטפערט:

— די אָפּעראַציע איז געלונגען, חבר קאָמאַנדיר, אַלע זיינען צוריקגעקומען אויף דער באַזע גאַנץ. וועגן דעם איבעריקן וועט ראַפּאָרטירן וויטקע!

דעם קאָמאַנדירס לכתחילהדיקער אומרו, וואָס איז בעתן דערזען די יאַטלעך איבערגעגאַנגען אין כּעס, האָט זיך גענומען אויסלאָדן אין אַ גוטמוטיקן חוזק וועגן „די העלדן אין די צעריסענע מייטקעס“. אינעם לאַגער איז ווידער געוואָרן רויִשיק. ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ לויפעניש פון איין לויער־פּונקט צום צווייטן. אַ הילכיקער הורא האָט באַגעגנט דאָס אַריינטרייבן אַ טאַבון קי מיט שפּסן, אַרומגעצירינגלטע מיט רייטער אויף עכטע קאַוואַלעריע זאָטלען. אַ טריומפירנדיקער איז וויטקע פאָרויס געריטן מיט דער ביקס אויפן אָרעם, מעשה אַמתער קאָמאַנדיר.

— לייג אַרויס אַלץ, נאַטשאַלניק, — האָט גוטמוטיק געהייסן דער קאָמאַנדיר.

וויטקע האָט זיך אויסגעצויגן און אָנגעהויבן דעם ראַפּאָרט לויט אַלע מיליטערישע כּללים, ווי ס'איז דער שטייגער ביי אמתע פּאַרטיזאַנער:

— — — איך האָב אליין פארשטאַנען, אז די יאטן זיינען געדעכט. וואָס וועלן מיר דאָ אויסזיצן אויף דער באַזע אין אַ צייט, ווען איר אַלע זייט אַוועק זיך שלאָגן? חברה האָט זיך גענומען בונ־טעווען. „יאקאָ־טאַקאָ" האָט נאָך צעבלאָזן דאָס פייער. ער האָט דערציילט אַ מעשה, וואָס האָט אַלעמען אונטערגעהויבן. כאָטש לאָז זיך גלייך אין דער וועלט שלאָגן דעם דייטש. כ'ווייס, אז קיין באַפעל פון קאָמאַנדיר טאָר מען נישט ברעכן... איר האָט אונז אָנפאַרטרויט די באַזע...

— נו, זיינען מיר, אַכט פון די פלינקסטע יאטן, אַוועק, אָט אַזוי ווי איר זעט אונז מיט מאַסקיר־כאַלאַטן. געוווסט האָבן מיר, אַז אין יאַוואָרשטשינע האָבן די פּאָליציייען צונויפגעטריבן פערד און בהמות, וואָס זיי האָבן אָנגעראַבעוועט ביי די פּויערים. וויפל פּאָליציייען עס זיינען דאָרט פאַראַן האָבן מיר נישט געוווסט, אָבער מיר האָבן געטראַכט, אַז די „רויטע טיראַליִמלעך" האָבן זיך גע־קענט לאָזן קעגן גאַנצע אַרמייען ווייסע, מעגן מיר דאָך פרוון קעגן אַ ביסל שוואַרצע. מיר האָבן אויך געטראַכט: אַז איר וועט אָנ־הויבן געבן קלעפּ אין מ., און אונזער „קאַטיושע" וועט באַווייזן וואָס זי קען, וועט דאָך אין יאַוואָרשטשינע אויך ווערן טומלדיק, דאַן וועלן מיר עס אָנפאַלן אויף די שוואַרצע לייט.

— אַזוי איז געווען. געגאַנגען זיינען מיר איינער נאָכן צווייטן, ווי די גענדז. מיר האָבן אויסגעמיטן כוטאָרן, אָפט געקראָכן ביזן האַלדז אין שניי. קיינער האָט קיין פּיפּס נישט געטאָן. מיר האָבן אָנגעצילייגט איבעריקן וועג. אַ ביסל געבלאָנדזשעט, און דאָ האָט איר אונז געהאָלפן. אין איין זייט האָט עפּעס גענומען ברענען. דער הימל איז רויט געוואָרן. האָבן מיר זיך געכאַפּט אין וואָס פאַר אַ זייט מיר דאַרפן גיין.

— ווען מיר זיינען נאָענט צו צו יאַוואָרשטשינע, בין איך אַוועק אין אויסשפּיר. די קאָמאַנדע האָב איך אַרעקן איבערגעגעבן. טאָמער ווער איך געהרגעט — טאָ זאָל ער פירן. כ'האָב זיך פאַר־קליבן אויף אַלע פיר צו די ערשטע כאַטעס — טויט, שטיל. אַלץ כראָפּעט. ווו איז אָבער דער שייער, די פערד, די שטאַלן, די

בהמות? איך האָב עס דערשנאַפּט. דאָרט דרייט זיך אַרום אַן איינגעטוליעטער פֿאַרשווין מיט אַ ביקס, און אין שכנות לייכט זיך אַ קאָפּטשיצל. הייסט עס, אַז די הינט וואַכן.

— אויף צוריקוועגס האָב איך שוין דעם פּלאַן געהאַט פֿאַרטיק. מיר האָבן זיך אַלע אויסגעצויגן אויפֿן שניי, איינער פֿון צווייטן אַ מעטער די ווייט, און אַזוי ליגנדיק האָבן מיר געוואַרט, אַז די „קאַטיושע" זאָל אונז לאָזן גריסן.

— מיר האָבן קלאָר געזען, ווי אין איינע וועש האָבן די פּאָליציען גענומען לויפֿן הין און צוריק, ווי די פֿאַרסמטע. דאַן האָב איך באַפֿוילן: אַלע אין ריי זיך קוילערן אַהין צו זייער באַזע. שווערליך איז געווען מיט די ביקסן. מיר האָבן זיי אַרונטערגערוקט אונטער די לייַלעכער. וואָס נענטער צום אָרט, זיינען מיר אַלץ מער אַרומגעוואַקסן געוואָרן מיט שניי — פֿון אונדז זיינען גרויסע באַלן געוואָרן. אַז די פּאָליציען האָבן דערזען די פֿליענדיקע שניי־קוילן, האָבן זיי אָנגעהויבן מאַכן קולות, אַזוי ווי זיי וואָלטן אויף אַן אמת משוגע געוואָרן.

— אַזוי ווי ס'איז געווען אָפּגערעדט, האָבן פֿיר פֿון אונדז זיך געוואָרפֿן אויף זייער וואַכמאַן. אָט, קוקט אים אָן, דעם פֿריץ. דאָס איז יאָשקעס מלאכה. ער האָט עס אים אַזוי פֿיין צורעכט געמאַכט. די זעלביקע פֿיר האָבן אויפֿגעבראָכן די טירן און גענומען אַרויסטרייבן די פֿערד, די בהמות. מיר ווידער, האָבן זיך געלאָזט נאָך די פּאָליציען. זיי האָבן געשריגן, מיר האָבן נאָך מער געפּילדערט. די „קאַטיושע" האָט צוגעהאָלפֿן. אַרום איז דער הימל רויט געווען. וואָס מיר האָבן דאָרט אויפֿגעטאָן — ווייסן מיר נישט. ביי פּישקען איז די האַנט פֿאַרלאָפֿן. ער זאָגט, אַז ער איז איינעם אין פּיסק פֿאַרפֿאָרן מיטן מעסער, און יענער האָט אים מיט די ציין פֿאַרטשעפּעט אַ שטיק האַנט. אַרעק האָט אויך עמעצן אַ גלעט געטאָן. צייט קיין סך האָבן מיר נישט געהאַט. מער נישט, מיר האָבן אַ נישטער געטאָן אין פֿערד־שטאַל, אויסגעקליבן אַ פּאָר רעכטע זאָטלען. אַלע זיינען מיר אַרויף אויף די פֿערד און היידאַ — צוריק אַ היים. מיר האָבן געוואָלט באַוויזן צו קומען, נאָך איידער דער גאַנצער אָפּטייל וועט זיך אומקערן. שולדיק זיינען אָבער די קי און די שעפּסן. מיר האָבן אַ שיין ביסל צרות געהאַט מיטן טרייבן זיי. און דאָ ווילט זיך נישט איבערלאָזן קיין שפּור צו אונזער באַזע. האָבן מיר זיך צעטיילט אין דריי גרופּעס און באַשלאָסן אויפֿן צווייטן קילאָמעטער פֿון אונזער באַזע זיך צוזאַמענטרעפֿן. אַזוי־

איז טאַקע געשען. איז ווידער שלעכט. מע טאָר דאָך נישט אויס־טרעטן אַזאַ ברייטן שליאַך גלייך אַהער. זיינען מיר זיך ווידער צעגאַנגען, כדי אַריינצוקומען פון פאַרשידענע זייטן, דער עיקר טאַקע דורך דער בלאָטע...

וויטקע האָט טיף אָפּגעסאָפּעט, באַלד זיך ווידער אויסגעצויגן, און אין אַן אָפיציעלן טאָן פאַרענדיקט:

— איך מעלדע אייך, חבר קאָמאַנדיר, אַז די פּאַרטיזאַנער־טייל אונטער מיין אָנפירונג אין דער צאָל פון אַכט קעמפער איז אין דער פאַרגאַנגענער נאַכט אָנגעפאַלן אויפן שונאס לאַגער אין דאָרף יאַוואָרשטשינע. אין רעזולטאַט פון אַ קורצער שלאַכט האָבן מיר דעם שונא געצוווּנגען אָפּצוטרעטן. ביים שונא זיינען פאַראַן געהאַרגעטע און פאַרוווּנדעטע. זייער צאָל איז נאָך נישט פעסטגע־שטעלט. מיר האָבן פאַרכאַפּט פיר ביקסן און זיבן גראַנאַטן. חוץ דעם האָבן מיר גענומען אין געפאַנגענשאַפט איין פּאָליציייער. אַלע אונ־זערע האָבן זיך אומגעקערט אויף דער באַזע. טראָפייען האָבן מיר געבראַכט: אַכט פערד, פינף קאַוואַלעריע־זאָטלען, צוועלף קי און עטלעכע שעפסן. אַ טייל בהמות איז אונז פאַרלוירן געגאַנגען אין וועג.

אַז וויטקע האָט געענדיקט דעם ראַפּאָרט, האָט פון די נאָ־לעכער ביי אַ סך פּאַרטיזאַנער גענומען זעצן אַ געדיכטע פּאַרע, ווי זיי וואָלטן לאַנג געהאַט פאַרטייעט דעם אָטעם.

— גוט — האָט שטיל געענטפערט דער קאָמאַנדיר. — איצט גייט, וואַשט זיך איין און לייגט זיך צו אָפּרוען. אין דער פרי שטעלט זיך מיט אַלעמען אין דער ריי אויסצוהערן דעם טאָג־באַ־פעל. יאָ, גיט איבער דעם ווירטשאַפטס־שעף: ס׳זאָל היינט זיין אַ יום־טובדיקער מיטאָג. מיט אַ קאָפּעטשקע דערצו. פאַרן קליינוואַרג אויך אַ ביסעלע...

דער אָפּטייל איז געווען אויסגעשטעלט לויט די טיילן. דער ערשטער אין דער ריי פון די זיבעצן יאַטלעך איז געווען וויטקע, כאָטש לויטן וווּקס האָט ער געדאַרפט שטיין ערגעץ ביים סוף פון דער ריי.

דער קאָמאַנדיר האָט געלייענט דעם טאָג־באַפעל. ער האָט געזוי דערציילט וועגן דעם גאַנג פון דער קאַמפּס־אָפּעראַציע קעגן דעם שונאס גאַרניזאָן אינם שטעטל מ., וועגן די באַגאַנגענע פעלערן, באַמערקטע חסרונות. ער האָט איבערגע־געבן די פאַמיליעס פון די העלדישע קעמפער, וועלכע באַקומען אַ

דאַנק פונם שטאַב און ווערן אָנגעמערקט צום באַקומען הויכע קאַמפּס־אויסצייכענונגען.

אין דער צווייטער טייל פונם באַפעל ווערן אויסגערעכנט די אויפטועז פון דער פּאַרטיזאַנער־גרופּע אונטער דער אָנפירונג פון עלטסטן וויטקען (קיינער האָט זיין פאַמיליע נישט געוווסט, דער קאָמאַנדיר אויך נישט). ס'איז גענוי אָנגעגעבן געוואָרן די צאָל טראָפייען און דער אופן, ווי אזוי דער אָנפאַל איז אויסגעפירט געוואָרן.

אין דעם שלוס־טייל פון באַפעל איז געזאָגט געוואָרן:

„נעמענדיק אין אכט די באַזונדערע געוואַגטקייט און העל־דישקייט, וואָס די מינדעריעריקע גרופּע פּאַרטיזאַנער האָט אַרויס־געוויזן, און דעם באַדייטנדיקן רעזולטאַט פון זייער קאַמף — זיך ווענדן צום הויפּט־שטאַב פון דער פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג צו געבן הויכע קאַמפּס־אויסצייכענונגען אַלע אָנטיילנעמער אין דעם אָנגריף".

דער קאָמאַנדיר האָט אויף אַ רגע אויפגעהויבן זיינע אויגן פונם פּאַפּיר, געכאַפּט אַ בליק אויף דעם קליינוואַרג און סקאַנדירנ־דיק יעדעס וואָרט, ווייטער געלייענט:

„נעמענדיק אין אַכט, אַז די גאַנצע גרופּע האָט איינוויליג פאַרלאָזט איר פּאָסטן און דערמיט געבראָכן דעם באַפעל פונעם קאָמאַנדיר ווען באַוואַכן די באַזע — באַשטראָפן אַלע אַכט מאַן מיט צוגאָב־אַרבעט אויף דער קיך אין משך פון צוויי וואָכן".

פון דאַן אָן איז דאָס גאַנצע קליינוואַרג פון דעם אָפּטייל פאַררעכנט געוואָרן אַלס פולווערטיקע פּאַרטיזאַנישע שלאַכט־לייט.

שונאים

געוויינלעך, ווען „דער דייטש" פלעגט צוריקקומען אין אונזער הייל, האבן מיר שוין פון אים נישט אפגעטראטן, און כאטש ער איז שטענדיק טויט־מיד געווען, פלעגן מיר אים נישט אפלאזן, ביז ער האט נישט „ארויסגעלייגט" אלץ, וואס ער האט אין משך פון דער צייט אויפגעטאן. ער איז געווען אן אויסשפירער און זיין זאך איז דער עיקר געווער „רייניקן" די געגנט פון די היימישע שונאים. דא פלעגט ער באווייזן אזעלכע קונץ־שטיק, וואס פלעגן דעם סאמע פארמאסקירטן פיינט צווינגען רייזן קלארע דיבורים. ער האט פארמאגט אזא נאז, אז ער פלעגט, ווי ער אליין האט ליב גע־האט זיך צו בארימען, „דערשפירן פאדלינע אזש פאר א מייל".

געווען איז ער דער איינציקער, וואס האט, קעגן דעם באפעל, געהאט דאס רעכט צו טראגן א פולשטענדיק־דייטשישע אוניפארם (לויטן באפעל, האט עפעס פון דער קליידונג געמוזט עדות זאגן, אז ער איז א פארטיזאנער און נישט קיין דייטש). דערפאר מסתמא האט מען אים גערופן „דייטש", כאטש זיין אויסזען האט באלד עדות געזאגט, אז ער איז ווייט צו זיין אן אריער. ער האט אויך גערעדט דייטש, הגם איבערגעפלאכטן מיט יידישע ווערטער.

דאס מאל, ווען „דער דייטש" האט זיך אראפגעלאזט אין דער הייל, איז ער נישט צוגעגאנגען ווי געוויינלעך צום ברענענדיקן אייוועלע. דער עולם האט באמערקט, אז עפעס איז געשען, איז מען צו אים נישט צוגעשטאנען און אים געמאכט אן ארט אויפן גע־לעגער, ער זאל זיך קענען אויסציען.

בייענאכט זיינען מיר אוועק אויף א שלאסט־אויפגאבע — אויפרייסן א בריק. ווען מיר זיינען אויפצומארגנס צוריקגעקומען, האבן מיר, צו אונזער אלעמענס שטוינונג, נעמ־אפן „דעם דייטש" ליגן, אזוי ווי מיר האבן אים איבערגעלאזן. אונזער טומלדיק דערציילן וועגן אלע אונזערע „זיבן גליקן", בעתן פטרן דעם בריק און זיינע שומרים, האט אים בכלל נישט גערירט. ער איז געבליבן

ליגן מיט אָפענע אויגן, ווי ס׳וואָלט אים דער גאנצער ענין נישט אָנגעגאַנגען.

די מעשה מיטן „דייטש" האָט אונז אַלעמען גענומען שטאַרק אינטריגירן. וואָס איז דאָ אַזוינס מיט אים געשען? אומבאַמערקט האָבן מיר ארויסגעשיקט איינעם פון אונזער טייל בכדי צו מעלדן דעם אָפּטייל־קאָמאַנדיר וועגן דער פּלוצלומדיקער „מעלאַנכאָליע" פונעם אויסשפּירער. יענער איז גיך צוריקגעקומען מיט אַן איבערגעשראָקן פּנים, געבנדיק צו וויסן מיט אַ קוועטש פון די פּלייצעס, אַז ער האָט זיך... גאָרנישט נישט דערוווּסט. „מער נישט — האָט ער שטיל איבערגעגעבן — דער קאָמאַנדיר האָט זיך שטאַרק אויסגעזידלט, ער האָט געזאָגט: „זאָל ער ליגן אין געהאַקטע צרות, אויב ס׳הויבט אים נישט אונטער פון אָרט".

דער עולם האָט שוין רוען נישט געקאָנט. מ׳האָט גענומען זיך נאָכפרעגן ביי דער חברה פון אויסשפּיר — אפשר ווייסן זיי עפּעס. אפשר ווייסן די, וועלכע זיינען אויף דער באַזע געבליבן, בעת מיר זיינען אַוועק אויף דער אָפּעראַציע? אַ נעכטיקער טאָג, קיינער ווייסט גאָרנישט.

נאָך מיטאָג איז פּלוצלינג געקומען דער באַפעל צו שפּאַנען פערד און שליטנס און נעמען שנעל ארויספירן פון לאַגער אַלץ, וואָס קאָן נאָר ארויסגעפירט ווערן. ס׳איז געווען קלאָר: מיר „ציען אָפּ", מיר בייטן די באַזע. אָבער וואָס איז געשען? קיינער, אפילו פון אויסשפּיר האָט נישט געהערט, אַז דער שונא זאָל זיך האָבן ערגעץ נאָענט באַוויזן.

ווען ס׳איז טונקל געוואָרן האָבן מיר פאַרלאָזן די באַזע. לעבן אונדז האָט שווער געשלעפּט זיינע פיס דער שווייגנדיקער „דייטש". מיר האָבן זיך אָנגעשטויסן, אַז דאָס שנעלע פאַרלאָזן אונדזער באַזע האָט געוויס אַ שייכות מיטן „דייטשס" שווייגן. ס׳איז אונז אַלעמען שווער געווען אויפן הארצן. מיר פאַרלאָזן אַן היימיש־אָנגעוואַרעמט אָרט מיט באַקאַנטע פויערים ארום. איצט, וווּ מיר זאָלן נישט קומען, וואַרט אויף אונז בלויז טיפער שניי און פאַרפרוירענע סאָסנעס, וואָס שיצן ווייניק קעגן ווינט. אוודאי איז עס נישט צום ערשטן מאָל, אָבער קיינמאָל איז דער פאַרדרוס נישט געווען אַזוי שטאַרק, ווי איצט — צוליבן בלויזן חשד, אַז שולדיק איז דערין אַן איינער, און דערצו נאָך איינער אַזאַ, וואָס האָט זיך גערעכנט צווישן די בעסטע, די פלינקסטע...

דער „דייטש", ווי ער זאָל האָבן דערפילט דעם אָנוווּקס פון

פאַרדרוס לגבי אים, האָט גענומען דרייען מיט דעם קאָפּ אויף אַלע זייטן, זוכנדיק עמעצן. ער האָט זיך נאָענטער צוגערוקט צו אונ־זער גרופּע און גענומען אונטערהאַלטן אונזער פּוסטראָט. קיינער האָט אים אויף קיין שמועס נישט אָנגעצויגן, אליין האָט ער גענו־מען זיך אויסטענהן. און כאָטש אין זיין גאַנצן דערציילן איז קיין סימן פון פאַרטיידיקן זיך נישט געווען — פאַרקערט, עטלעכע מאָל האָט ער איבערגעחזרט: „איך בין שולדיק, איך אַליין!“ — האָט זיך דאָך געפילט, אַז פון אונז, זיינע אַלטע קאַמפּס־חברים, דער־וואַרט ער אַ ביסעלע מיטגעפיל, אַ טרייסט־וואָרט כאָטש...

— ...מ'האָט מיר געגעבן צו וויסן, אַז פון טראַקט אויף אַ ווייטן דאָרפישן וועג דיינען אַראָפּ צוויי פרויען. קיין שום סימנים האָט מען מיר נישט איבערגעגעבן. געזאָגט האָט מען בלויז, אַז דאָס זיינען אוודאי פּאַרטיזאַנערינס. זייער אָנטאָן זאָגט וועגן דעם עדות. און דאָס האָט מיר גראָד אויסגעזען פאַרדעכטיק. וויבאַלד פון טראַקט — האָבן זיי זיכער געדאַרפט גיין געקליידט שטאָטיש־ציוויל, באַזונדערס אונזערע פרויען..

כ'האָב געלאָזט אין גאַנג מיין אַגענטור, און מיר האָבן די צוויי פרויען אויפן אויג. נישט פאַרהאַלטנדיק זיי אין ערגעץ, האָבן מיר פעסטגעשטעלט, אַז זיי גייען אין דער ריכטונג פון אונזער באַזע. ווער זיינען זיי? פון וואַנען קומען זיי און ווער האָט זיי אַזאַ גענויעם מאַרשרוט געגעבן?

ס'איז מיר איינגעפאַלן צו מאַכן די פרויען אַ שטיקל עקזאַ־מען, איידער זיי וועלן פאַרהאַלטן ווערן דורך אונדזער פּאָסט. צוויי פון מיינע אויסשפּירער האָב איך איבערגעטאָן אין דייטשע קליידער און אין דרייען האָבן מיר זיך פאַרשטעקט אויפן נאָענטסטן כוטאָר. ווען אויפן וועג, וואָס איז אַ פּאָר הונדערט מעטער ווייט געווען פון כוטאָר, האָבן זיך באַוויזן צוויי סילועטן, האָב איך אויף פערד אַרויס־געשיקט מיינע אויסשפּירער, אָנזאָגנדיק, זיי זאָלן מיט קיין איין וואָרט זיך נישט אַרויסכאַפּן, אַ חוץ מיט אַן אַליאַרמידיקן „ה־אַ־ל־ט“ און ברענגען די צוויי אַהער צו מיר. די באַלעבאַטים פונם כוטאָר האָב איך באַוויזן צוצוגרייטן — דער עיקר זיי זאָלן מאַכן אַ טויט־איבערגעשראָקן פּנים.

פאַר מיר זיינען געשטאַנען צוויי „אויסגעגאָסענע“ פּאַרטיזאַנע־רינס. איינע אַ שוואַרץ־חנוודיקע, אין שטיוול און הויזן, מיט אַ לע־דערנער קורטקע פון אויבן. די צווייטע, אַן עלטערע, איז אַ פּעלצל, אונטערגעגאַרטלט מיט אַ רימען. די יינגערע האָט קיין סימן פון שרעק

נישט אַרויסגעוויזן, שטייענדיק פאַר מיר — פאַר אַן אָפיציר פון דער דייטשער אַרמיי. זי האָט גערעדט אַ ביסל דייטש און פריי געענטפערט אויף מיינע פראַגעס. די עלטערע איז געשטאַנען אַ פאַרלוירענע. אַרומקוקנדיק זיך אין אַלע זייטן, האָט זי זיך צוגערוקט נאָענטער צו דער יינגער, ווי זי וואָלט געוואָלט זיך באַשיצן פון אַלץ אַרום.

— אין וואַלד, אויף אַ שפּאַציר, נישט אַזוי מיינע שיינהייטן?

— אָ, דער וואַלד איז גוט, באַזונדערס שיין איז דאָס פויגלגעזאַנג... פאַרשידענע פייגל זיינען פאַראַן אין וואַלד... וועלכע פון זיי געפעלן די פרײַלינס צום בעסטן, נישט די וואָס מאַכן פּיף־פּאַף?...

די עלטערע איז טויט־בלאַס געוואָרן. די יינגערע האָט אַ שמייכל געגעבן און געבליבן שטיין אין פאַרלעגנהייט. איך האָב בעת־מעשה זיך אַ לאָז געטאָן מיט רציחה און מיט אַלע מיר באַוווּסטע דייטשישע קללות צו די באַלעבאַטים פון כוטאָר און זיי פאַרטריבן פון כאַטע. די מיידלעך האָב איך העפלעך געבעטן אַוועקלייגן אויפן טיש דאָס געווער, אויב זיי פאַרמאָגן. די יינגערע האָט גלייך פון קעשענע אַרויסגעלייגט אַ קליין פראַנצויזיש פּיסטאָלעטל. די עלטערע האָט זיך אומגעקוקט אויף צוריק, דערזען די שטרענגע בליקן פון מיינע צוויי אויסשפּירער און גענומען אַרויסציִען פון אונטערן פעלצל אַ נאַגאַן.

איך האָב געזען, אַז לאַנג טענהן וועט נישט אויסקומען. כ׳בין אָבער נאָך נישט געווען זיכער, ווער אייגנטלעך האָט זיי אַהער געשיקט.

— דער וועג איז שווער געווען? איר האָט זיכער געבלאָנדזשעט?

די יינגערע האָט לײַכט קאָקעטירנדיק געענטפערט, אַז „ס׳מאַכט נישט“, „מיר זיינען געוווינט צו גיין צו פוס“.

— נו, אייך האָט מען גענוי באַצייכנט, ווי אַזוי צו גיין...

די יינגערע האָט געוואָלט עפּעס ענטפערן. פּלוצעם האָט זי זיך צוריקגעצויגן און אַ קורצן בליק געכאַפּט אין דער זייט פון דער עלטערער. באַגעגנענדיק זיך מיט אירע אָנגעשטרענגט־עקבערנדיקע אויגן, האָט זי געזאָגט:

— יאָ, דעם וועג קענען מיר...

פּלוצלינג איז די עלטערע אַזוי שנעל צוגעגאַנגען נאָענט צו מיר, אַז מיינע אויסשפּירער האָבן זיך אַ וויג געטאָן פון אָרט.

שטיל, אָבער געציילט יעדעס וואָרט, האָט זי מיט פאָרוואורף אין איר שטים מיר געמאָלדן:

— הער אָפיציר, איר דאַרפט אונז נישט פאַרהאַלטן. אַלנפאַלס מוזט איר די פויערים, די לעבעדיקע עדות, שוין צונעמען פון דאַנען, אַז נישט קענען מיר ווייטער נישט גיין... כ'מיין, אַז איר האָט מיך פאַרשטאַנען...

ס'זיינען שוין ביי מיר קיין שום ספקות נישט געווען, ווען איך האָב דאָ פאַר זיך. כ'מוז אָבער דעם פאָדעם אָנכאַפּן און ציען ווייטער.

— ווייטער קאָנט איר איצט נישט גיין. איר וועט זיך גלייך ווידער אָנשטויסן אויף מיינע סאָלדאַטן, אייער באַפרייונג וועט ווערן אין וואַלד באַוווּסט. מיר מוזן איבערוואַרטן...

— איז גוט — האָט זיך אָנגעכאַפּט די ייִנגערע — מיר גייען צוריק צו סט. 1 און וועלן דאָרט וועלן מיר איבערוואַרטן.

— אין שטאָט אַליין? — האָב איך צוריק איבערגעפרעגט, נישט אַרויסגעבנדיק מיין מורא, אַז דאָס אָנגעצויגענע שטריקל זאָל זיך איבעררייסן.

— ניין, סט. 1 איז איצט ביי זיך אין דאָרף.

— אָ, וווּנדערבאַר. מיר פאָרן אַהין צו אים. וואָס שייך די פויערים זיינען דאָס מיינע מענטשן, אַזוי, אַז מאָרגן וועט איר דאָ ווידער זיין...

מיר זיינען אַרויסגעפאָרן מיטן שליטן, און מיינע אויסשפּירער האָבן אָן שום באַפעל פאַרשטאַנען, אַז זיי דאַרפן טרייבן לויט דעם זעלבן וועג, מיט וועלכן די „פּריילינס" זיינען אַהער געגאַנגען. מיר האָבן די פרויען איינגעטוליעט אין פעלצן, כלומרשט קיינער זאָל זיי אויפן וועג נישט דערקענען. נישט ווייט פון טראַקט, נישט ווייסנדיק ווו ווייטער צו פאָרן, האָב איך זיך צו די פריילנס געווענדעט: אפשר וויל ווער פון זיי אַליין נעמען די לייצעס. די ייִנגערע האָט זיך גערן גענומען, געכאַפּט אַ בליק אַרום און געהייסן פאָרן צוריק און מיטן ערשטן וועגל אויף לינקס פאַרקערעווען.

ס'האָט מיר אַזש אַ זעץ געטאָן אין האַרצן. דאָס איז דאָך דאָס דאָרף, ווו אַלע אונזערע דיווערסאַנטן, איידער זיי גייען אַריבער דעם טראַקט, צו דער אייזנבאַן־ליניע, שטעלן זיך אָפּ. דאָ, אין דעם דאָרף, האָב איך דאָך מיין איינענע אַגענטור...

כ'באַוויז נישט דערטראַכטן ביזן סוף דעם שרעקלעכן געדאַנק, ווי אונדזער שליטן בלייבט פּלוציעם שטיין. די פיס זיינען ביי

מיר ווי אָפּגענומען געוואָרן און כ׳קען קוים זיי ארויסשלעפּן אויף דער ערד. די מידלעך גייען, אזוי ווי צו זיך, אין דער כאטע, וועלכע איך האָב אין משך פון חדשים געהאַלטן פאַר מיין רעזי־דענץ...

כ׳האָב מיין אייגענע שטימע נישט דערקענט, ווען כ׳האָב באַפוילן דער באַלעבאָסטע רופן איר מאַן. דאָס פאַרוואונדערטע פּנים פון די פרויען, וועלכע האָבן מיך דערהערט ריידן נישט אויף דייטש, האָט מיך אומגעקערט אַביסל דאָס גלייכגעוויכט. דער סטאַראָסטע (אזוי פלעגן מיר אים רופן) האָט מיך באגעגנט מיטן געוויינלעכן, ברייטן, גאַסטפריינטלעכן שמייכל, וועלכער האָט זיך באַלד אין אַ גרימאַסע צעלאָזט איבער זיין בלייך־געוואָרן פּנים. ער האָט דערזען די „פּריווילינס“.

מיט מיר האָט עס נאָך קיינמאָל נישט געטראָפן, אָבער דאָס מאָל איז עס אַזוי געשען און דאָס איז מיין אייגענע שולד. איך האָב דעם סטאַראָסטע אַ וואָרט נישט געלאָזט אויסריידן: כ׳בין צוגעפאַלן צו אים מיט מיין פּיסטאָלעט. איך האָב גאָרנישט געפילט אויסער דאָס קאָכעדיקע בלוט, וואָס האָט מיר געברענט מיין אינג־געווייד, איז מיר דערגאַנגען ביזן האַלז, אַ זעץ געטאָן מיר אין קאָפּ און פאַרגאָסן די אויגן. ווען כ׳האָב דערהערט האַרט ביי מיין אויער דאָס פליסטערן פון מיין אויסשפּירער „קאָמאַנדיר, באַרויק זיך, בין איך אין פולער אָנמאַכט געלעגן אויף דער באַנק. ערשט ווייַנען צו מיר דערגאַנגען די יללות פון סטאַראָסטעס ווייב. איך האָב דערזען, ווי דער צווייטער אויסשפּירער האָט אויף הינטן פאַר־קוועטשט די הענט פון דער עלטערער „פּאַרטיזאַנקע“, וועלכע האָט בייסנדיק די ליפּן געפּרוווט זיך פון אים ארויסרייסן. די יינ־גערע איז מיט אַן אָפן מויל, ווי נישט קענענדיק כאַפּן דעם אָטעם, געלעגן אַ פאַרשטאַרטע אָנגעשפּאַרט אויפן קאָמאָד.

כ׳האָב איינגעטלעך שוין דאָ אויפן אָרט פאַרשטאַנען מיין פעלער און, ווי פּרווונדיק זיך צוריקציען, האָב איך באַפוילן ארויסשלעפּן דעם סטאַראָסטע אויפן שליטן. מיינע יאַטן האָבן שוין אָבער בלויז אַ פּגר אהין אריינוואָרפן. בין איך ווידער אריינגעפאַלן אין פאַר־צווייפלונג, זיך ווידער געכאַפּט צום נאַגאַן און ווי וועלנדיק זיך אליין פאַרטויבן האָב איך ארויסגעלאָזן דעם גאַנצן באַראַבאַן קוילן. ערשט דאַן בין איך אינגאַנצן געקומען צו זיך. אויף אַ שטיק ווייסע לייוונט האָב איך מיט טרייסלענדיקע הענט אָנגעשריבן: „אזוי וועלן מיר טאָן מיט אַלע אונדזערע שונאים“ און באַפוילן פירן די

פגרים צום טראקט. דאָרט האָבן מיר זיי אויפן סאַמע מיטן ארויסגעוואָרפן, צושפּיליענדיק צו זיי דעם לייוונט מיט דער צושריפט.

אויף דער באַזע בין איך געקומען שוין אינגאַנצן א ניכטערער. כ'האָב זיך געמאָלדן צום קאָמאַנדיר: אזוי און אזוי, באַפּויל מיך צו אַרעסטירן. און ער, — אַנשטאָט זידלען מיך אויף זיין שטייגער האָט גזלניש־קאַלט גענומען אַדויסלייגן מיר אין וואָס איך בין שולדיק: אז אַן אַגענט פון שונא האָב איך אַנגעטרויט דעם אויסשפּיר, און דאָס ביים סאַמע טראַקט, האָט ער אזוי „גע־שפּירט", אַז ער האָט אַזש געני זיך דערוווּסט, ווו איז אונדזער באַזע — דאָס איז איינס; אַז אַנשטאָט אים צו ברענגען א לעבעדיקן, ער זאָל אונז געבן לשון האָב. איך אים אין דער ערד אַפּגעשיקט א שטומען — דאָס איז צוויי. אַז אַנשטאָט צו ברענגען די „פּריוויליגס" צו אונז און דורך זיי ציען דאָס שניירל נאָך ווייטער, האָב איך אים איבערגעריסן ביים סאַמע אָנהויב — דאָס איז דריי. דריי פאַרברעכנס, פאַר וועלכע ס'קומט מיר דריי מאָל צו דרייגראם בליי. קלאָר! און באַלד הייסט ער מיר גיין צו זיך אין הייל זיך אויסשלאָפן...

— — — — — —

מיר האָבן מיר פון טיפן שניי געשלעפּט די פיס. די געלענקן האָבן ווי געטאָן. טראָפּנס שווייס האָבן זיך געגאָסן פון הינטער די ווינטער־היטלען. פון מזרח־זייט האָט גענומען שאַריען אויף טאָג, און מיר האָבן דערזען די קאָנטורן פון א געדיכטן וואַלד. ס'איז אונז מיט אמאָל לייכטער געוואָרן צו שלעפּן די לאַסט פון די אייגענע קערפּערס. געדוכט האָט זיך אויך, אַז לויטערער איז געוואָרן דאָס פאַרחושכטע פּנים פון אונזער „דייטש", וועמען ס'איז אוודאי, נאָכן אַראָפּריידן זיך, לייכטער געוואָרן אויפן האַרצן.

דער אורטייל

געווען איז ער, דער אורטייל, ביז גאָר לאַקאָניש, אָן א שום מאָטיווירונג: „די פּאַרטיזאַנערין ריווע יאַכעס ווערט איבערגעשיקט פון דער ווירטשאַפט - קאָמאַנדע אין דער דיווערסיע - גרופּע". און שוין, דאָס איז אַלץ.

דעם נאָמען ריווע יאַכעס האָט מען אין דעם אָפּטייל צום ערשטן מאָל געהערט, טאַקע בעת דער קאָמאַנדיר האָט געלייענט דעם אורטייל. חדשים לאַנג האָט זיך בײַ דער קיך געפּאָרעט א מיטליאָריקע פרוי, וואָס מ׳האָט נישט געוווסט ווער זי איז און פון וואַנעט זי קומט. מ׳איז צוגעוווינט געוואָרן, אַז ווען מע זאָל זיך נישט אַראָפּלאָזן אין טאָל — בײַנאַכט ערב אוועקגיין אויף אַן אָפּעראַציע, צי פאַרטאָג, נאָכן מידן דערשלעפּן זיך אַהער פון ווייטע, געפערלעכע וועגן — שטענדיק צו זען „די שטומע" (אַזוי האָט מען זי צווישן זיך גערופן) אויף איר פּלאַץ, בײַ דער קיך, שטענדיק פאַרטאָן מיט שאָבן, רייניקן, קאָכן.

אַן אַנדערש מאָל וואָלט עס א שטיקל רושם געמאַכט: א יידישקע גאָר! די טעמפּע אויסגעהאַרעוועטקייט אויף איר צעקנייטשט פּנים האָט גיכער עדות געזאָגט וועגן א לעבן פון שווערער דינסט אין א פּריצישן מאַיאָנטעק. א רושם וואָלט אויך געמאַכט דער אָנזאָג פון קאָמאַנדיר, אַז די איינציקע פרוי אינעם אָפּטייל וועט מער נישט זײַן אויף דער קיך, נאָר מענער גאָר וועלן פון הײַנט אָן שיילן קאַרטאָפל, קאָכן וואַרעמעס און וואַשן וועש.

איצט האָט עס אָבער קיינעם נישט געחידושט. מ׳האָט אפילו קיין טענות נישט געהאַט, ווען דאָס שטענדיק געשמאַקע פאַרנאַכטעסן איז דאָס מאָל חלשות געווען און אויך נישט געסטאַיעט פאַר אַלעמען. דאָס געשעענע האָט בײַ אַלעמען דעם אַפּעטיט פאַרשלאָגן. שטיל איז מען זיך פונאַנדערגעגאַנגען, ווו איינער האָט באַדאַרפט.

אויפצומאָרגנס אין אָוונט, ווען די דיווערסיע - גרופּע איז אַרויס פון דער באַזע, האָט דער קאָמאַנדיר מיט זײַן אַדיוטאַנט, פעדקען, זי

ארויסבאַגלייט ביז דעם וואַך־פּונקט, שטיל יעדן געדריקט די האַנט און בלויז ריוועז צוגעוואָרפן א וואָרט:

— דער קאָמיסאַר האָט גוט געזאָגט... טו, ווי ער האָט געהייסן!

געענדיקט וואָלט עס זיך מסתמא ווי שטענדיק: יעדער איינער פון די דריי וואָלט לויט דער ריי געכאַפּט א קויל, און אן עק. אפשר וואָלט מען זיך נאָך א שפּיל געטאָן מיט זיי. צו גרויס איז דער פאַרדרוס געווען. ביי קיינעם פון די געכאַפּטע דייטשן האָט מען קיין איין קויל נישט געפונען. אפילו די פּיסטאָלעטן זענען געווען הוילע. ס'איז קלאָר: זיי האָבן געשאָסן ביז צום לעצטן און זיך אונטערגעגעבן ערשט דעמאָלט, ווען זיי האָבן שוין קיין ברירה נישט געהאַט. און דאָ, פאַרן שטאַב, טענהט יעדער פון זיי, אז זיי זיינען גאָר ליעמעליעך. סך־הכל האָבן זיי געוואָלט אליין זיך אונטערגעבן, די מלחמה איז זיי נמאס. און דער עיקר — „היטלער קאַפּוט".

דעם עולם האָט עס אונטערגעהויבן פון אָרט. אזעלכע הורן־זין! כאַטש גיי און טראָג זיי נאָך אונטער א חזיר־קאָטלעט און קלאַפּ זיי איבער דער פּלייצע, די בראַווע יאַטן — אָט ווי די גאַנצע מעשה מיטן דערהרגענען הייַנט איינעם פון די בעסטע דיווערסאַנטן וואָלט צו זיי קיין שום שייכות נישט געהאַט.

דאָך איז דער עולם סטאַטעטשנע געשטאַנען און זיך איינגעהערט צום קאָמיסאַרס געדולדיקן, כמעט העפלעכן פאַרהער. בלויז זיין פאַרטייטשן האָט מען רוגזדיק באַגלייט מיט גלייכווערטלעך און פילגאַרנדיקע ברכות, וואָס האָבן קענטיק אומרואיק געמאַכט די דייטשן. אזוי וואָלט מען אוודאי געשטאַנען און זיך אדורכגעוואָרפן מיט ווערטלעך, ביז ס'וואָלט געקומען דער געוויינלעכער פּסק, און עס וואָלט זיך, ווי דער שטייגער, ווער עס איז געמאָלדן „נאַ אַכאָטניקאַ", כדי א סוף צו מאַכן צום ענין. איז אָבער געשען אזוינס, וואָס האָט דעם גאַנצן עולם מיט דעם שטאַב איינעם געפּליעפּט.

קיינער האָט נישט געהערט און נישט באַמערקט, ווי „די שטומע" האָט זיך צוגעשלייכט צום געזעמל אַרום שטאַב. מען האָט פּלוצעם דערהערט אן אָפּגעהאַקט, ספּאַזמאַטיש רעווען און א טויבן אָפּהילך פון האַסטיקע קלעפּ. ערשט ווען איינער פון די דייטשן האָט מיט משוגענער רציחה זיך געלאָזט זיגזאַגאַרטיק לויפן פאַרויס, האָט אים אָנגעיאָגט א קורצע אויטאָמאַטן־סעריע, און דער עולם האָט זיך א ריס געטאָן פון אָרט. עמעץ האָט זיך געוואָרפן צום קנויל

אויף דער ערד און מיט כוח אויסגעשלעפּט פון דאָרט „די שטומע", וואָס האָט עקשנותדיק נישט געוואָלט אָפּרייסן אירע הענט, איינגעקראַמפּטע אינעם גוף פון דעם דייטש. דאָ ערשט האָט מען באַמערקט איר משונהדיק פאַרענדערט פּנים. די סמאַליענדיקע אויגן האָבן עזותדיק געקוקט אויף אַלעמען און א צונטערע רויטקייט האָט זיך באַוויזן אויף איר אויסגעבלאַסט פּנים, פאַרטרייבנדיק פון דעם יעדן סימן פון זיין געוויינלעכער טעמפּקייט.

— אונטער אַ וואַד! — האָט אַרויסגעקייכט דער קאָמאַנדיר.

פּאַרטיזאַנער האָבן זיך געוואָרפן צום איינציק לעבעדיקן דייטש.

—כ'מיין זי! — האָט דער קאָמאַנדיר אָנגעוויזן מיטן פינגער אויף ריוועז, — און שוין עטוואָס באַרויקט צוגעגעבן:

— א משפּט איז א משפּט! זאָל קיינער נישט מישן זיך, ווו מע דאַרף נישט...

דערציילט האָט עס נאָכדעם דער וואַכמאַן, און מענטשן האָבן שוין געוווסט, אז ס'איז אמת:

באַריידעוודיק איז „די שטומע", ווי צען אָראַטאָרס. אין אָנהויב האָט דער וואַכמאַן נישט אויפגעכאַפּט קיין שום וואָרט פונעם קאָמיסאַרס רייד, ווען ער איז אין יענער נאַכט אַריין אינעם אַרעסטהייל. בלויז ריוועז האָט גערעדט. און גערעדט האָט זי אזוי, ווי נישט זי וואָלט באַדאַרפט געמשפּט ווערן, נאָר ער, דער קאָמיסאַר.

אזוי האָט זיך דער עולם געזעני דערוווסט ריוועס וועג צום וואַלד מיט איר איינציק קינד, א דערשאָסנס, אויף די אָרעמס. דאָס האָט איר פּיצל אויפגענומען די קויל, וואָס די „אויסזידלער" האָבן געשיקט אין ריוועז, בעת זי האָט זיך אַרויסגעריסן פון געטאָ. און נאָכדעם ריוועס גאַנג איבער וועלדער און דערפער מיטן טויטן קינד אויף די הענט און מיט א צעברויזט, צעווילדעוועט האַרץ, וואָס האָט זי געפירט דורך טויט-געפאַרן אַזש ביז אַהער. און דאָ איז אויסגעוואַקסן דער פּאַדראָס: א קעכין, האָט מען זי געהייסן זיין א וועשין... האָט זי געטאָן, געהאָרעוועט — אויף צו להכעיס זיך אליין. איצט איז א סוף! גענוג! זאָל מען זי משפּטן...

און דאָס האָט דערהערט דער וואַכמאַן. ס'איז געווען אַן אָפּגעהאַקטער שפּרוך פונעם קאָמיסאַר, און געקענט האָט עס זיין סיי אַן אורטייל, סיי א באַפעל, און געזאָגט האָט ער אזוי:

— דו וועסט גיין און דו וועסט משפּטן!

דער פּרעזידענט פון אונדזער הויפּט־שטאָט

וואָלט עס עמעצער אַן אַנדערער געווען, וואָלט ער זיכער שלעכט אָפּגעשניטן. טעוול איז אָפּגעקומען בלויז מיט אַ חוזק־ווערטל אויף זיין חשבון פונם בריגאַדע־קאָמיסאַר סאָבטשיק און מיט אַ צענדליק גרינגשעצנדיקע בליקן מצד אַנדערע שטאַב־מיטגלידער. מיט אַ געמאַכטן לעקישעוואַטן שמייכל האָט עס טעוול כלומרשט פאַר ליב אָנגענומען, אַראָפּגעשלונגען און שטום געבליבן זיצן אויף דער טאַבורעטקע, אין סאַמע עק פון דער אָנגעפּראָפּטער און אָנגערויכערטער פויערישער כאַטע.

אוודאי וואָלט טעוולען, דעם אַדיוטאַנט פונם בריגאַדע־קאָמאַנדיר וואַסילעווסקי, קיינמאָל נישט איינגעפאַלן, נישט געבעטענערהייט זיך אַריינצומישן אין דעם אָנגעשטרענגטן שמועס ערב דער גרויסער שלאַכט. זיין זאַך האָט ער גוט געקענט: אויפן וואונק פאַרשטיין באַפעלן, אויספילן זיי און באַלד מעלדן: אַזוי איז עס, חבר פּאָלקאָווניק! אוודאי וואָלט ער אויך איצט נישט געוואַגט דאָס מויל צו עפענען, האַנדלט זיך עס אָבער וועגן דורכפירן אַ פּלאַן, וואָס ער, טעוול, האָט מיט אַלע איינצלהייטן שוין צענדליקער מאָל פאָרגעשטעלט דעם פּאָלקאָווניק, בעת יענער איז געווען אויפגעלייגט און פלעגט מיט טעוולען פאַרפירן איינעם פון די אומענדלעכע באַנאַכטיקע שמועסן.

טעוול האָט ליב געקראָגן דעם בריגאַדע־קאָמאַנדיר. אין זיין עטלעכע אונדרייסיקיאָריקן לעבן באַגעגנט ער צום ערשטן מאָל אַ מענטשן נישט פון זיין פאָלק, צו וועלכן ער, טעוול, זאָל אַזוי, אָן אַ שום באַוואָרעניש, זיך צובינדן און פאַרגעסן אינגאַנצן, אַז צווישן זיי ביידע שטייען פון איין זייט לאַנגע יאָרן ישיבה־לערע, בית־מדרש־סביבה; און פון דער צווייטער — פינף און צוואַנציק יאָר פּראָפעסיאָנעלע אַרמיי־דינסט: פון אַ פּשוטן סאָלדאַט אין דער צאַרישער אַרמיי ביז אַ פּאַרטיזאַנישן בריגאַדע־קאָמאַנדיר. וואַסילעווסקי האָט גענוי געקענט טעוולס פאַרגאַנגענהייט. עס האָבן אים מיט אַלע

איינצעלהייטן דערציילט די פּאַרטיזאַנער — אַפּשטאַמיקע פון דערגענגט, וועגן טעוולס סמיכות אויף רבנות, וועגן טעוולס אַנזען אַפילו צווישן פויערים פון אַרום, וועלכע פלעגן קומען צו אים אַנטפּלעקן סכסוכים. פאַרוואָס דווקא אים האָט דער פּאָלקאָווניק אויסגעקליבן פאַר זיין געהילף, האָט טעוול נישט געוווסט. צום אָנהויב האָט עס אים שטאַרק געשראָקן — ווי וועט ער זיך אַן עצה געבן, נישט האָבנדיק קיין אָנונג אין וועלט־זאַכן, ווער רעדט נאָך אין מיליטער־ענינים?! געשראָקן האָט אים נישט אַזוי דער מעגלעכער כעס פונם קאָמאַנדיר, ווי דער חוזק מצד די פּאַרטיזאַנער — אויסגעשולטע מיליטער־לייט, צווישן וועלכע אַ סך וואָלטן זיך געפילט גליקלעך צו זיין דעם בריגאַדע־קאָמאַנדירס אַדיוטאַנט.

„אַט דער חוזק זאָל חלילה, נישט טרעפן די איבעריקע יידן”, האָט זיך געדאַגהט טעוול און די דאָזיקע דאגה האָט אים צוגעשמידט צום פּאָלקאָווניק, נישט אָפּצוטרעטן אַ טריט פון אים. און גראָד ווי אויף צו להכעיס איז נישט קענטיק געווען, אַז דער קאָמאַנדיר זאָל אים באַמערקן — ער האָט גאָרנישט קיין אויפטראַגן פאַר אים. ערשט שפּעט ביי נאַכט, ווען אַלע באַפעלן אויפן מעת־לעת זיינען געווען אַרויסגעגעבן, אַלע ראַפּאָרטן אויסגעהערט און אַלע פאַרבינדלער אָפּגעשיקט מיט שליחותן אין די אָפּטיילונגען, פלעגט דער פּאָלקאָווניק זיך אַריינלאָזן אין אַ לאַנגן שמועס מיט זיין אַדיוטאַנט.

אַז אַפּשטאַמיקער פון אַ פאַרשיקטער אויף סיביר פּוילישער משפּחה, האָט וואַסילעווסקי געירשנט די איינשאַפט פון די קאַטאַרזשאַנעס = פּרייהייטס - קעמפער: דערגרונטעווען זיך צו פּראָבלעמען, וואָס האָבן גאָרנישט געפּאָרט זיך מיט דעם ביז גאָר איינפאַכן אַרום. און האָט וואַסילעווסקי אָנגעהויבן זיין באַליבטן שמועס וועגן היינט, פאַר וועלכן ס'לוינט נישט קיין טראָפּן שוויים — ווער רעדט נאָך בלוט — צו פאַרגיסן, אויב אין אים זיינען קיין זוימען נישט פאַרזייט פאַר אַ דערהויבענעם מאָרגן, האָט טעוול דערפילט אין אים די קרובהשאַפט מיט זיין אייגענער נשמה, וואָס האָט אין איר שטרעבונג צו פּאָלקאָמקייט גענויט אים זיך אָפּצוזאָגן פון רבנות, כדי נישט צו ווערן קיין „פּראָפעסיאָנאַל”. און כאָטש אין אַ פרעמדער, נישט גוט באַהערשטער שפּראַך האָט טעוול אָן אָפּהאַלט אויסגעלייגט פאַרן פּאַרטרוימטן מאַן — פאַר דעם זעלבן, וואָס מיט אַ שעה צוריק האָט ער איין באַפעל נאָכן צווייטן אַרויסגעגעבן: שיסן, הרובמאַכן, צעקלאַפּן — זיין, טעוולס, זעונג פונם היינט, וואָס דאַרף שוין פאַרגעלטן, היילן, טרייסטן און דער עיקר — ראַטעווען.

ס'האָט טעוול אין גרויס אייפער נישט באמערקט די כעסדיק־צונויפגעשרומפטע קווער־קנייטשן אויפן פּולקאָווניקס שטערן. ס'האָט אין דעם מאָמענט דער מיליטער־מאַן זיך צעבונטעוועט קעגן עזות פונעם איגנאָראַנט, וואָס האָט זיך דערלויבט ספקען אין דעם ווערט פון אונזער באוואָפנטן קאַמף. ער האָט אים אָבער נישט איבערגעריסן, און טעוול האָט זיינס געטענהט:

— פאַר זיך אַליין ווייסט איר דאָך אַזוי ווי איך: איין ראָטע רעגולערע אַרמיי אויפן פראָנט ברענגט אום אין א טאָג מער חילות פונעם שונא, ווי מיר אַלע דאָ אין וואַלד אין משך פון חדשים. איז דעריבער נישט דאָס קריגערישע דער עיקר ביי אונז. ס'איז אונזער כוח א העכערער. מיר צעברעכן דעם בלינדן גלויבן אין דער אַל־מעכטיקייט פונעם שונא אפילו דאָרט, וווּ ער איז ווירקלעך אַלמעכטיק. מיר דיקטירן אונזערע מידות און אונזערע דינים, מיר וואַרפן אָן א פּחד אויף דעם פרעמדן הערשער און דערלאָזן אים נישט געפינען קיין אָנשפּאַר צווישן אונדז. מיר טראָגן מיט זיך דעם גלויבן אין אונזער אויבערהאַנט, און ס'ענטפערט דער גלוביקער מענטש, אַזוי ווי אין אַלע צייטן, מיט פאַרהערלעכן אין זיינע לעגענדעס אונזער נישט־באַזיגבאַרן כוח, און די דאָזיקע לעגענדעס ווירקן, ווירקן, ווי דאָס בעסטע כלי־זין...

בעת איינעם אַזאַ פּיבערדיקן נאַכט־שמועס האָט טעוול פאַרזיכטיק א פרעג געטאָן דעם פּולקאָווניק, ווי האַלט ער פון דער מעגלעכקייט צו צעקלאַפּן דעם דייטשן גאַרניזאָן אין שטעטל ר.

— אָפּעראַציעס מאַכן מיר א סך און צעוואָרפן איבער פאַרשידענע עקן פון דער געגנט. איז עס ווויל און גוט. אָבער דער אמתער עפעקט, וואָס זאָל אַלעמען איבערצייגן אין אונזער כוח, וואָלט געווען, ווען מיר נעמען זיך צו אָט אַזאַ מין עובדה...

ווי געוויינלעך, האָט טעוול גערעדט לאַנג און היציק און דערוויזן, אַז דער גאַרניזאָן אין ר. פאַרשפּאַרט אונז דעם צוטריט צו מזרח, אַז אונזערע דיווערסאַנטן דאַרפן אָנלייגן מיילן, כדי זיך דאָרט, אויף יענע וויכטיקע באַן־וועגן, דורכרייסן, און ווידער פאַרדריסט עס דעם פּולקאָווניק, וואָס דער „ראַבינער" (ווי פּאַרטיזאַנער האָבן טעוולען אין דער שטיל גערופן) דאַרף אים, דעם מיליטערמאַן, אויסטייטשן וועגן דעם סטראַטעגישן באַדייט פון דעם שטעטל ר.. וואַסילעווסקי איז שוין גרייט א סוף צו מאַכן צום שמועס. זאָל ער וויסן א גרענעץ, דער אַדיוטאַנט, אָבער טעוועל האָט נאָך נישט געענדיקט און לאָזט זיך נישט איבעררייסן.

— איך קען נישט, — זאָגט ער: איך קען נישט איבערלאָזן פאַר זיך קיין שום נישט דערזאָגטע געדאַנקען. יאָ, קאָמאַנדיר, ס'איז מיין היים־שטעטל. און דאָרט אין געטאָ זיינען געבליבן מענטשן, וואָס היצרוואַרטן פון מיר, פון אונדז פאַרגעלטונג, טרייסט, דערלייזונג...

טעג זיינען פאַרביי, און טעוול האָט צוגעזען, ווי זיין טיפּסטער באַגער הייבט אָן באַקומען דאָס פּנים פון אַ גענוי־פּאַנאַנדערגעאַרבעטן שלאַכטס־פּלאַן. ער האָט עטלעכע מאָל באַגלייט דעם בריגאַדע־קאָמאַנדיר אין באַזונדערע אָפּטיילונגען, וווּ ס'זיינען פּרוווּשלאַכטן געמאַכט געוואָרן. טעוול אָריענטירט זיך שוין אויסגעצייכנט אין אַלע דעטאַלן פונם פּלאַן. ער זעט פעלערן, וואָס ווערן בעת די פּרוון געמאַכט. בייטאָג איז ער אָבער בלויז אַדיוטאַנט און שטייט דיסציפּלינירט־שווייגנדיק צום דינסט פונעם פּאָלקאָווניק. ביינאַכט ערשט טיילט ער זיך מיט זיין פריינט וואַסילעווסקין מיט זיינע באַמערקונגען, לייגט פאָר קאָרעקטיוון און ס'באַמערקט אפילו נישט דער פּאָלקאָווניק, ווי ס'איז פאַרשוווּנדן זיין אַמאָליקער פאַרדראָס, ווען טעוול פלעגט אַ וואָרט זאָגן וועגן „זיינע", דעם קאָמאַנדירס, מיליטערישע ענינים.

אויך אויף דער לעצטער באַראַטונג אין דער פּויערישער כאַטע, אויף אַ האַלבן וועג פונם שטעטל ד., ווען טעוול האָט נישט געבעטן ערד"ה טענערהייט אַריינגעוואָרפן זיין וואָרט, אַז אין פּלאַן פעלט דער עיקר: (אַז ער וועט געלונגען — וועגן דעם האָט טעוול נישט געספקט) — ס'פעלט דאָס באַהערשן די לאַגע נאָכן פאַרטרייבן די דייטשן, האָט דער קאָמאַנדיר זיין וואָרט אויפגענומען אַזוי, ווי אין די אָפּטע אונטערשמועסן. בלויז דער קאָמיסאַר האָט אים אומגעריכט צוריקגעשטויסן אויפן טאַבורעט מיט זיין שפּאַטישן ענטפער:

— דיר וועלן מיר דאַן באַשטימען אַלס שטאָט־פּרעזידענט...

און אַ פּאָר צענדליק אויגן פון די אָפּטייל־קאָמאַנדירן האָבן אים דורכגענומען מיט זייער חוזק־אָפּשיין. אַן אָפּגעקילטער איז טעוול געבליבן זיצן און נישט געהערט אפילו דעם פּאָלקאָווניקס טענה, אַז „אָן אַ שפּאַס — מיר מוזן עס פאַרויסזען", אַז ביז איצט האָבן מיר קיין שטעט נישט באַהערשט, און ס'גייט דאָך נישט בלויז וועגן צעקלאַפּן דעם גאַרניזאָן...

ס'האָט טעוול אפילו נישט קלאָר באַנומען דעם לעצטן באַפעל, וואָס דער פּאָלקאָווניק האָט איבערגעלייענט פאַר די קאָמאַנדירן.

פון אלע שלאכט־אפשניטן, ווו ס'איז אויך זיין נאמען דערמאנט געווארן. א לעצטער האנט־דרוק פונעם קאמאנדיר — און ער האט ערשט קלאר באנומען: ער, טעוול שימאנאוויטש, דער אדיוטאנט פון פולקאווניק וואסילעווסקי, איז אין באפעל פאר דער גאנצער בריגאדע באשטימט געווארן אלס מיליטערישער קאמענ־דאנט פונעם באפרייטן שטעטל ר..

* * *

אויפן הויכן ברעג פונעם שטילן שטעטלשן טייך איז א בערגל געווען אויפגעשאטן און אויף אים — א טאוול מיט אן אויפשריפט:

דא ליגט דער העלדישער פארטיזאן

טעוול שימאנאוויטש,

אומגעקומען אין דער שלאכט פאר באפרייען זיין היימשטעטל.

א סך מאל האבן די דייטשן געפרוווט אפנעמען צוריק דאס שטעטל ר., וואס איז נאך דאן ווייט געלעגן פון די פאדערשטע פראנט־פאזיציעס. אפטמאל פלעגט זיי געלינגען אפילו אויף א לענ־גערער צייט זיך דארט צוריק צו באזעצן. אויך דאן פלעגט דאס שטעטל נישט אנדערש גערופן ווערן דורך אלעמען אין דער געגנט, ווי „די פארטיזאנישע הויפט־שטאט". ווי נאר די דייטשן פלעגן פארטריבן ווערן, פלעגן טאג און נאכט קומען און אוועקגיין און ווידער קומען פארטיזאנישע אפטיילן, זיך באזעצן אין נארמאלע מענטשלעכע דירות, גיין צו געסט צו דער שטאטישער באפעלקע־רונג, פון דאנען זיך פונאנדערגיין איבער דער גאנצער געגנט, כדי דורכצופירן שלאכט־אפעראציעס און אהער ברענגען די ערשטע ידיעות וועגן נצחונות און פארלוסטן.

און יעדע איינע פארטיזאנישע גרופע האט געהאלטן פאר איר חוב פריער פאר אלץ אפצושטאטן א וויזיט דעם „פרעזידענט פון דער הויפט־שטאט".

דער פּאַראָל

ליב געהאַט האָט מען אים, דעם שעף פון דעם אויסשפּיר, ווי דאָס לעבן. אַ פריילעכער יונג געווען. אַנעקדאָטן, גלייכווערטלעך, משלים האָט ער געקענט גאָר אָן אַ סוף. אין יעדער לאַגע — אין נחת צי אין פּיין — איז ער געווען דער, וואָס פלעגט זאַמלען ארום זיך דעם עולם, פאַרווײַלן, גרינג מאַכן דאָס געמיט.

און דאָך האָט מען אויפגעציטערט, ווי נאָר דער אויסשפּיר־שעף פלעגט אַרויסרופן צו שיקן אויף אַ שטיקל אַרבעט. אויפגע־ציטערט האָט מען נישט צוליב דער שוועריקייט פון דער אויפגאַבע, נישט צוליב דער געפאַר אומצוקומען, נאָר צוליב דעם אויסשפּי־רערס פּאַראָלן. ער האָט נישט געהאַלטן פון די געוויינלעכע, ביז גאָר איינפאַכע, פּאַרטיזאַנישע פּאַראָלן. ער פלעגט אויסקלייבן אַזעלכע קאָמפּליצירטע, אַז יאַטן פלעגן גיין ווי די לונאַטיקער און דעם גאַנצן וועג זיי איינחזרן. אַ באַזונדער ליבע האָט ער געהאַט צו פּאָעטישע פּאַראָלן. ער פלעגט צווינגען אויסחזרן אַ גאַנצע סטראָ־פע פון פּושקינען אָדער לערמאָנטאָוון, פריער פון אויבן אַראָפּ, נאָכהער פון אונטן אַרויף. ווי איז געווען צו דעם, וואָס פלעגט זיי שנעל נישט אויפכאַפּן. דער אויסשפּיר־שעף פלעגט פון אים מאַכן אויסצודרייען.

זיצט ראַכמילקע ביים אויסשפּיר־שעף, הערט זיך איין אויפ־מערקזאַם צו יעדן וואָרט, און ס׳טריקנט אים אַזש דער גומען פון אויפרעגונג. וואָס וועט ער טאָן מיט זיין שוואַכן רוסיש־לשון? ווי וועט ער עס איינחזרן דעם פּאַראָל?

די אויפגאַבע איז אַ שווערע. דער שעף געטרויט אים, אַז ער וועט זיך אַן עצה געבן. ער איז אַן אָפּשטאַמיקער פון ב., און ווי מע גייט איבער, זאָל נישט ווייט פון דאָרט זיך האָבן אַראָפּגע־לאָזט אונזערער אַ דעסאַנט. דאַרף מען זיך אַהין דערקלייבן, אָנ־בינדן אַ קאָנטאַקט און ווייטער אַליין שוין האָבן שכל, וואָס מע דאַרף טאָן. אויפן וועג וועט ער דאַרפן אָפּטרעטן אין צוויי ערטער

ביי פויערים — פארבינדלער פונם אפטייל — ביי וועלכע ער וועט באקומען גענויערע ידיעות.

און דא איז דער אויסשפיר־שעף דערגאנגען צום עיקר — צום פאראל! ראכמילקע הויבט אן צו פלאנטערן מיט דער צונג: ער קען קיין רוסיש נישט... פושקינען האט ער נישט געלייענט.

דער שעף האט אנגעשטעלט אויף אים א פאר מיטפילנדיקע אויגן און גאר נישט ווי געווינלעך גענומען אין אים אריינטענהן, אז דאס לעבן איז פארבלאז און ארעם אן פאעזיע. אז פושקינען דארף מען קענען. און אינמיטן ריידן גיט ער זיך פלוצלינג א שטעל אפ, ווי אים וואלט עפעס גאר וויכטיקס איינגעפאלן:

— שא, דו ביסט דאך א ייד! שלום־עליכמען קענסטו? — און ווי פארגעסנדיק אלץ און אלעמען, הויבט אן דער שעף פונם אויס־שפיר שיטן מיט טביה דעם מילכיקנס ווערטלעך.

כאטש ראכמילקע האט נישט גלייך באוויזן צו כאפן דעם זין פון די אלע ווערטלעך אין רוסיש, פלעגט ער אלעמאל אויסשיסן מיט א געלעכטער, און דער שעף האט, מיטלאכנדיק, שוין געאיילט מיט א ניי ווערטל.

צום ערשטן מאל פאר די אלע יארן אין וואלד האט ראכמילקע ערשט דא, ביי דעם אויסשפיר־שעף אין הייל, דערפילט די שטאר־קע בענקשאפט נאך א היימיש ווארט. אונטער דער דאזיקער ווירקונג זיינען אים אויך געווארן נענטער די סטראפן, וואס דער קאמיסאר האט מיט אים איינגעחזרט.

ווען ער איז צוזאמען מיט זיין גרופע ארויס פונם וואלד, האט ער דעם שווערן פאראל פארשפארט שוין צו חזרן. ער האט אים לייכט פארגעדענקט. די ווערטער, כאטש אומגעווינלעך נייע, זיי־נען נאענט געווארן זיין געמיט.

דעם פארבינדלער האט ראכמילקע אין דער היים נישט גע־טראפן. ווען ער האט זיך געוואלט לאזן אין פעלד אים אויפצוזוכן, האט אים דעם פויערס ווייב פארהאלטן, געבעטן ער זאל נישט גיין, כדי זייטיקע מענטשן זאלן נישט דערזען. ס'האט לאנג נישט גע־דויערט און דער פארבינדלער האט פארזיכטיק זיך אריינגעשלייכט אין דער כאטע. ראכמילקע האט ציילנדיק יעדעס ווארט געזאגט אים די ערשטע פראזע פונם פאראל. דער פויער, נישט ווארטנ־דיק ביז ראכמילקע וועט די צווייטע פראזע דערזאגן ביזן סוף, האט אים א פארזארגטער איבערגעגעבן, אז פאליציי נישטערט אין דער געגנט, און דא, ביי אים אין פעלד געפינט זיך א מיידל.

— „זי איז אַ „דעסאַנטקע״ — זאָגט זי. זי וויל נישט אָפּטרעטן, ביז כ'וועל איר נישט געבן קיין פאַרבינדונג מיט אייך.

ראַכמילקע האָט אייליק געהייסן דעם פאַרבינדלער גיין פאָרויס. מיט דער האַנט אויף דעם אָנגעלאָדענעם פּיסטאָלעט האָט ער זיך געלאָזט נאָך אים, צום פעלד. פון דעם היי האָט זיך אַרויסגעשלייכט אַ יונג, שוואַרץ־חנוודיק מיידל מיט שוואַרצע אויגן, ברייט־צעעפנטע גיכער פון חידוש איידער פון שרעק. ראַכמילקע האָט אויפגעהערט צו פילן דעם רעוואָלווער אין האַנט. ער האָט בעת־מעשה פאַרגעסן זיין האַרטן באַשלוס, וואָס ער האָט אין וועג אָנגענומען, אַז פריער פאַר אַלץ וועט ער מיט אַ קאָמאַנדירישן באַפעל־טאָן פרעגן ביי איר דעם פּאַראָל. אָנשטאָט פרעגן האָט ער אַליין אָנגעהויבן צו פליסטערן:

דיקאַ, פּעטשאַלנאַ, מאָלטשאַליוואַ,
קאַק לאַן ליעסנאַיאַ באָיאַזליוואַ*)

דאָס מיידל איז אינגאַנצן אַרויסגעקראָכן פונעם היי, מיטן אַ ברייטן שמייכל אויפן פּנים איז זי שטיל אַריינגעפאַלן ראַכמילקען אין טאָן און אָנגעהויבן, ווי ער, שעפּטשען:

אַנאַ, וו'סעמיע סוואָיעי ראָדנאָי
קאַזאַלאַס דיעוואָטשקאָי טשוזשאָי**)

באַלד האָט זי זיך הילכיק פאַנאַנדערגעלאַכט:

— צי דען'זשע טאַקע זע איך אויס אין אייערע אויגן אַזאַ ווילדע און דערשראָקענע? אַזאַ באַנגעניש... מיט פּושקינען... איר זייט מסתמא אַ דיכטער?

ערשט דאַן האָט זיך ראַכמילקע געכאַפּט, אַז ער האָט פאַרדרייט די יוצרות. אַ צעמישטער האָט ער קוים אַרויסגעזאָגט:

— פּאַראָל... כ'מיין, איר דאַרפט זאָגן דעם פּאַראָל...

— כ'ווייס אַ סך פּאַראָלן.. כ'דאַרף שנעל צו אייך — און דאָ האָט דאָס מיידל גענומען אייליק אָפּטרייסלען פון זיך דאָס היי פון קלייד, פון די האָר, ווי זי וואָלט שוין זיין גרייט צו גיין מיט אים. ראַכמילקע איז אינגאַנצן געקומען צו זיך. פאַר זיינע אויגן איז

---

*) פון פּושקינס „יעווגעני אָניעגין״: ווילד, טרויעריק, שווייגעוודיק, ווי אַ וואַלד־גאַזעל שרעקעוודיק.

**) פון דאָרטן: האָט זי אין הער אייגענער משפּחה אויסגעזען ווי אַ פרעמד מיידל.

אויסגעוואקסן דער שעף פון דעם אויסשפּיר. ער האָט שטרענג אַ פרעג געטאָן דאָס מיידל:

— צו וועמען „צו אייך“ מיינט איר עס? צו דער פּאָליציי?

זי האָט ביטערע צוגעזשמורעט די אויגן, אָנשטעלנדיק זיי שאַרף אויף ראכמילקען.

— כ'מיין טאַקע צו אייך... איר דינט דאָך אין דער פּאָליציי!

ראכמילקע איז בלאַס געוואָרן. ווידער האָט ער דערפילט דעם פּיסטאָלעט אין קעשענע און פּלאָנטערנדיק גענומען פאַרוואַרפן זי, האלב אויף פּויליש, האלב אויף רוסיש, מיט ווערטער פון יענעם פּאַרטיזאַנישן לעקסיקאָן, וואָס בלויז אין וואלד לאָזט זיך עס איבערחזרן. אָפּגעהאַקט האָט ער פּלוצלינג, ווען צו אים איז דערגאַנגען דאָס שטילע פליסטערן פונם ווייכן מיידלשען קול:

— איך בין אויך אַ יידישע...

ראכמילקע האָט אַ פאַרחידושטער זי אָנגעקוקט, ווי ערשט איצט וואָלט ער אירע ווירקלעך־יידישע אויגן באַמערקט.

— אַזוי... אַזוי... האָט ער געמורמלט.

באַלד האָט ער זיך ווידער דערמאָנט דעם אָנזאָג פון דעם שעף: צו קיינעם קיין צוטרוי נישט האָבן, פון אַלעמען פאָדערן דעם פּאַראָל.

— קומט מיט מיר! — האָט ער מיט געמאַכטער האַרטקייט באַפוילן — מ'עט שוין זען.

און אַז זיי זיינען אַרויס צום שטעגל, וואָס פירט אין שכנות־דיקן וואַלד, דאָרט, וווּ ס'האָט געזאָלט זיין די גאַנצע דעסאַנט־גרופּע, האָט ער אַזוי, ווי נישט איר געמיינט, עטלעכע מאָל איבער־געחזרט:

— אַ גוטער שרייבער געווען שלום־עליכם, אַ גוטער שריי־בער... איר געדענקט עפּעס שלום עליכמס אַ וואָרט? אונזער שעף האָט עס זייער ליב...

דער נומער איז פארטיק צום דרוק

מיט מיירימס בארוועסן פוס אין דער האנט איז וולאדעק פלוצלינג שטיינגעבליבן פארשטארט. מיירים אליין, וועלכער האט נאר וואס, ווי געוויינליך פרימארגן־צייט, פארענדיקט ארויסלאזן א גאנצע סעריע מיט די משונהדיקסטע פילגארנדיקע קללות — באשר דער קליינער ממזר לאזט אים אפילו א מינוט נישט כאפן קיין „דזשים” — האט, גארנישט ווי זיין שטיינער, נאכגיביק געלאזט הענגען זיין פוס אין וולאדעקס הענט און מיט ברייט־צעעפנטע, פון מידקייט אנגעשוואלענע אויגן זיך איינגעגעסן אין דער עפענונג פון אונדזער ערד־הייל. די שטענדיקע פלעגמאטישע זעצערקע ליזע, וואס נאך א נאכט ארבעט ביי א קאפטשערל, פלעגט זי פולשטענדיק טויב זיין צו אלץ וואס ארום — אויך זי איז שטיין געבליבן מיט דער ווערסטאטקע אין דער האנט אויף א נישט־פארענדיקט ווארט.

אין דער שמאלער עפענונג פון אונדזער הייל האט זיך ארייגעדרוקט דער גרויסער, שווארץ־געקרויזטער קאפ פון קאמאנדיר פון דער אויפרייס־אפטיילונג, ראדיע פאטאשניק.

ראדיעס וויזיטן אין אונדזער וואלד־רעדאקציע זיינען קיין נאווינע נישט געווען, קוים פלעגט ער זיך צוריקקערן פון א שלאכט־אפעראציע, פלעגט ער זיך גלייך ארײנשלייכן צו אונדז א צעשמייבלטער, מיט צונויפגעשטשורעטע אויגעלעך זיך אוועקשטעלן נעבן ליזען און וולאדעקן, ארײנקוקן אין די „אריגינאלן”, וואס ליגן פאר זיי, און באוואונדערן, ווי פלינק דבורה טרעפט עס אין די שריפט־קעסטעלעך, צו געפינען דאס נויטיקע אות. אזוי פלעגט ער אפשטיין א צייט לאנג, אונטערבאמקען עפעס א ניגון פון ראש־השנהדיקן פיוט, וואס ער פלעגט גלייך אפהאקן, ווי נאר מיירים האט אים גענומען צוהעלפן מיט זאגעכץ:

— אותיות פורחות באויר...

ראדיע פלעגט זיך דאן מיליטעריש אויסגלייכן, אפגיין פון דער

„קאסע" און פארן אוועקגיין זיך ווענדן צו מיר מיט דער שטענדי־קער פראגע:

—ווען וועט די „אפישקע" זיין פארטיק?

אויף דאדיעס לשון האט אן „אפישקע" געהייסן א צייטונג, א פראנט־באריכט, אן אויפרוף צו דער באפעלקערונג פון די ארומיקע שטעט, א ווארענונג צו די „וולאסאוועצעס" — אלץ, וואס ער און זיין אויפרייסער־אפטיילונג פלעגט צוגלייך מיט מאל און קוילן מיט־נעמען, בעת זיי פלעגן זיך לאזן אויף אן אפעראציע קעגן שונא.

מיירימען פלעגט עס גאר שטארק פארדריסן: אן אפישקע גאר! אזא מין גריניגשעצונג צו אן ארבעט, וועגן וועלכער דער פארטיזא־נער־גענעראל אליין פלעגט זאגן, אז „א הייליקע ארבעט טוט איר, ברידערלעך, יעדער אות — איז א שאשיקע טאל". פלעגט ער טאקע קיינמאל נישט דורכלאזן, מיירים, די געלעגנהייט צו ענטפערן מיט א שטאך:

— קאמאנדיר, מע זאגט, אז דו האסט געהאט א געלונגענע אפעראציע. האסט גוט אונטערגעריסן... דעם אויטאריטעט דיינעם...

דאסמאל וואלט מיירים זיכער מוחל געווען דאדיען, וואס ער זאל נישט ענטפערן, אבער דאדיע האט זיך אראפגעלאזט אויף דער קאיקע, עקבערט מיטן קנאפל די ערד און שווייגט. פאמעלעך האט זיך מיירים אראפגעשלייכט פון געלעגער און שטיל, נישט ארומ־ווארשנדיק זיך אפילו, זיך אוועקגעשטעלט ביי דער „קאסע".

—האסט עפעס צום זעצן, רעדאקטאר?

—באלד וועט לודע ברענגען דעם פראנט־באריכט. א גאנצע נאכט האט זי זיך אפגעמאטערט און גארנישט געקענט אויפנעמען. די יעקעס שטערן...

דאדיע האט זיך גענומען אנגעשטרענגט צוהערן צו אונדזער שמועס. פאמעלעך איז ער צו צו מיין אימפראוויזירטן רעדאקציע־טיש און הארט, באפעלעריש אפגעהאקט:

— שרייב, רעדאקטאר!

— „... כ'האב צו זיי שטענדיק געטענהט: האט געדולד, איילט זיך נישט, היצט זיך נישט, און זיי — ווי נישט זיי מיינט מען גאר! כ'בין אליין שולדיק — כ'האב וועלפקען נישט געדארפט שיקן, א יאט — א סמארק, אין פייער נאך נישט געווען, און דא... שרייב, רעדאקטאר!

— דערציילט, דערצייל, ווי אזוי איז עס פארגעקומען.

דאדיע איז א פאר מינוט שטיל געבליבן, זיינע גרויסע, שווארצ־

צע וויעס האָבן אינגאַנצן פאַרדעקט די שוואַרצאַפּלען. אויפן שטערן זיינען געבליבן דריי טיפע קווער־שניטן. מיר האָבן אַלע געפילט, ווי שווער ס'איז אים איצט צו רעדן. זיינען מיר אויך שטיל געבליבן.

— שרייב, רעדאַקטאָר, — דאָדיע האָט זיך אויפגעשטעלט, גענומען שווער שלעפן די פיס איבער דער הייל און אָפּהאַקנדיק אָנגעהויבן דערציילן:

— פון אונזער אַגענטור האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז מיט צוויי טעג צוריק איז אויפן דריטן קילאָמעטער דורכגעלייגט געוואָרן אַ פעלד־קאַבעל. וואָס אַן אמת, איז דאָס אַן אַרבעט פאַר „מוזי־קאַנטן"*) און כ'האָב בכלל נישט באַטראַכט עס ווי אַ שאַנס. ערשט קלעפּט זיך צו מיר צו וועלפקע און וויל נישט אָפּשטיין: „שיק מיך, קאָמאַנדיר. כ'וועל ווי אַ קאַץ זיך דערשלעפּן". כ'האָב אים לכתחילה אָפּגעטריבן, ווי אַ זלידנע פליג. ער טרעט אָבער נישט אָפּ און איז נאָך דערביי ממזריש ביטריע: מע טאָר נישט, זאָגט ער, גיין צום באַן־וועג, כל־זמן דער שונא האָט אַ טעלעפאָנישע פאַרבינדונג. מ'עט אונז דאָ אַלע פּאַקן... גערעכט איז ער, אָבער מיר ווילט זיך נישט, ווי סם־המות, פאַרנעמען זיך מיטן דראָביאַזג — שניידן דראָטן! ס'איז נישט פאַר מיר קיין אַרבעט, כ'גיי אָבער איין דערויף — אַ סוף, אַן עק!

— איז ער אַוועק, וועלפקע, אָנהויב אָוונט און מיר רעדן אָפּ טרעפן זיך ביים וועלדל — אַ מעטער פינף הונדערט פון דער ליניע. מיר זיצן פאַרשטעקט און וואַרטן אויף וועלפקעס סיגנאַל — אַ געשריי פון אַ סאָווע. ערשט — ס'פאַרהילכט די שטילקייט אַ שרעקלעכער קנאַל. וואָס הייסט עס? מיר שטרענגען אָן די אויערן און אויגן — גאָרנישט. שטיל. באַלד אָבער הייבט אָן דורכרייסן די חשכות איין ראַקעטע נאָך דער אַנדערער, און אַלע — אין דער ריכטונג, וווהין ס'איז אַוועק וועלפקע. נישט גוט, ברידערלעך — טראַכט איך מיר — דער יאַט איז אין טינטער. רירן זיך פון אָרט קאָנען מיר נישט — דער אַרום איז באַלויכטן, ווי ביי טאָג. בלייבט, אַז מיר לאָזן דאָ איבער מאַרעקן, ער זאָל וואַרטן אויף וועלפקען, און איך מיט קיווקען און אַלעקסאַנדערן הייבן אָן צו פּרווון אײַן

---

*) אַזוי פלעגט מען רופן די דיווערסאַנטן, וואָס פלעגן זיך פאַרנעמען מיט צעשטערן די טעלעגראַף-און טעלעפאָן=פאַרבינדונג פונעם שונא.

דער ריכטונג פון דער ליניע. רײדן אין אזא צײט איז דאך נישט שײך, אָבער יעדער אײנער פון אונז טראכט זיך אַוודאי — דער וועג הינטער אונז איז אָפּגעשניטן. דער שונא איז אויף די פּיס און באוואכט דעם ארום. נישט גוט!

אָבער נישט וועגן טויט טראכט אַן אויפרײסער, נאָר וועגן טאָן א שטיקל ארבעט. מיר זײנען שוין א מעטער צוויי הונדערט פון דער ליניע — אַזש ס'הײבן זיך אָן שיסן ראקעטעס איבער דער ליניע, כאָטש גראָב זיך ארײן מיטן קאָפּ און לײב און לעבן אין דער ערד ארײן. אלזאָ — נישטאָ קײן וועג אויף פאָרויס אויך!

כ'באַפוֿיל חברה צו ליגן טויט. מיט קײן אבר נישט צו רירן. נו, האָט איר געזען? אלעקסאנדער שלעפּט זיך פאָרויס, און נאָך אים קיווקע. כ'קען דאָך מײן עולם, זײנען זײ ארײן אין אזארט — וועסטו זײ שוין מיט גאָרנישט נישט אָפּהאַלטן. כ'קריך אויך פאָ־רויס און כ'וויים שוין געגוי מיט וואָס דאָס אלץ וועט זיך ענדיקן...

ניין, דאָס ענדיקט זיך נאָך נישט! מיר הערן קלאָר דאָס קלאַפּן פון רעדער איבער די רעלסן. ס'גײט א צוג, א שווער סאַפּענדיקער, אַן אָנגעלאָדענער. דאָ בין איך שוין ווידער קאָמאַנדיר. דער באַפעל איז קורץ: „פּאַרמינירן, מעג עס דאָס לעבן קאָסטן!" מיר ליגן שוין אין ראָוו, בײ די רעלסן. אַלץ איז גרײט. מיר זײנען שוין אויפן וועג און רײסן מיט די צײן און נעגל די ערד. מיר פילן שוין דעם אָטעם פון לאָקאָמאָטיוו. כ'באוויײז אראָפּצושפּרינגען. כ'זע, ווי אלעקסאנדער האָט זיך פון דער אנדערער זײט אראָפּגעקײקלט. ווו איז קיווקע?...

דאָדיע איז שטיל געבליבן, אָפּגעסאָפּעט האסטיק מיט א כאָרכלען, וואָס איז ענלעך געווען אויף א קרעכץ פון א גוסס. באלד האָט זיך אויף זײן פאַרחושכט פּנים אויסגעלײגט א חוזק־גרימאסע:

— ווי איר זעט מיך — אַזוי זע איך אויס. אלײן געבליבן. א שײנער קאָמאנדיר..

פרעגן דאָדיען: ווי אזוי? וואָס? — איז גאָרנישט שײך געווען. מיר האָבן זיך ערשט שפּעטער דערוווּסט, אַז פון וועלפּקען האָט מען בלויז שטיקער געפונען. ער האָט זיך אויפגעריסן אויפן שונאס מינע. קיווקע איז אויפגעריסן געוואָרן צוזאמען מיט שונאס צוג פון אונזער אײגענער מינע. וואָס איז געוואָרן מיט מארעקן און אלעקסאנדערן האָט זיך געזאָלט הערוויסן אונדזער אויסשפּיר. דערווײל איז קײן שום ידיעה נישטאָ...

ביז די נאַכטיק איז פאַרטיק געוואָרן איז דאָדיע געזעסן מיט די אויגן איינגעגראָבן אין דער ערד און מיטן קנאַפל געקאָפּעט דעם זאַמד.

— וולאַדעק, אַ קעפּל פון זעכצענער אויף אַכט קוואַדראַט: „דאָס לעבן אָפּגעגעבן, און די קאַמפּס־אויפגאַבע אויסגעפירט".

דאָדיע האָט זיך האַסטיק אויפגעשטעלט, אַ דאַנקבאַרער צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ און פאַרן אַוועקגיין שטיל געפרעגט:

— ווען וועט די „אַפּישקע" זיין פאַרטיק?

אַז לודקען האָט זיך ענדלעך איינגעגעבן אויפצוכאַפּן דעם פראָנט־באַריכט, איז דער מאַטעריאַל פאַר דער ערשטער זייט פון דער וואַלד־צייטונג „דער נקמה־נעמער" געווען פולשטענדיק גרייט צום דרוק. בלייבט נאָך איבער די דריטע זייט. דאָ מוז זיין מאַטעריאַל וועגן לעבן אין שונאס הינטערלאַנד. די דאָזיקע זייט איז שטענדיק דער עדות דערפון, אַז אומעטום, אַפילו אין די באַוואַכטע פונקטן פונעם שונא, זיינען מיר דאָ און ווייסן אַלץ. מיר האָבן גענויע ידיעות, אַז די דאָזיקע זייט ברענגט אריין די היטלער־לייט פונעם געביטס־קאָמיסאַריאַט אין גרעסטן גרימצאָרן. מאַטעריאַל איז פאַראַן אַביסל — די אויספירער האָבן זיך דערפאַר באַמיט. ס'פעלט אָבער אַ „טשוואָק" — עפּעס „אַזוינס ווי אַזעלכעס".

בלייבט, אַז כ'שיק וולאַדעקן אין שטאַב פון דער שכנותדיקער בריגאַדע. אפשר איז ביי זיי עפּעס פאַראַן. וולאַדעק האָט נאָך נישט באַוויזן אָנצוזאָטלען דאָס פערד — אַ שליח פון גענעראַל, כ'זאָל שנעל קומען. כאַפּ איך זיך שוין אַרויף אויף וולאַדעקס פערד און — אין וועג אַריין. כ'קום אין שטאַב, — ערשט מע וואַרט שוין דאָרט אויף מיר. דער שעף פונעם אויסשפּיר פירט מיך אַריין אין זיין ערד־הייל, וווּ צווישן עטלעכע באַוואָפנטע פּאַרטיזאַנער דעריז איך אַ ציווילן מיט אַזאַ אויסדרוק אויפן פנים, פונקט ווי ער וואָלט אויף אַן אָנגעגליטער בלעך געזעסן.

— באַקענט זיך, רעדאַקטאָר, איר האָט פאַר זיך דעם הער בירגערמייסטער פון דער שטאָט ב.

עס האָט מיר אַזש דער אָטעם פאַרכאַפּט. און דער ערשטער געדאַנק איז געווען, פאַרשטייט זיך: ס'איז דאָ אַ „טשוואָק", און נאָך וואָס פאַראַ! כ'וויל גלייך צוטרעטן צום „אינטערוויו", אָבער אָנשטאָט ווערטער הער איך גאָר עפּעס עגלעכס אויף אַ מיאַוקען פון אַ קאַץ...

— שעמט אייך נישט, ה' בירגערמייסטער, — רופט זיך אָפּ דער

אויסשפּיר־שעף: מאַכט זיך באַקוועם. איר קאָנט זיך באַפרייען פון די הויזן, אַפילו פון די גאַטקעס...

כ'קוק אים אָן, וואָס רעדט ער, וואָס? ערשט חברה דערציילט מיר, אַז דער הער בירגערמייסטער האָט געהאַט נישט גאָר קיין באַקוועמע רייזע. אין שטאָט האָבן אונזערע אויסשפּירער אַרויפגעוואָרפן אויף אים אַ זאַק איבערן קאָפּ און נישט גאָר דעליקאַט זיך מיט אים באַגאַנגען. הינטער דער שטאָט האָט מען אים אַרויפגעזעצט אויף אַ נישט געזאָטלט פערד און, נישט אַזוי צוליב באַקוועמקייט, ווי צוליב זיכערקייט, האָט מען דעם הער בירגערמייסטער צוגעבונדן מיט אַ שטריק אַ פוס צו אַ פוס אונטערן בויך פון פערד. נישט קיין וווּנדער דעריבער, אַז נאָך זיבעציק קילאָמעטער אַזוי רייזן פילט זיך דער הער בירגערמייסטער נישט גאָר געהויבן. ער פאָלגט אָבער די פּראַקטישע עצה פון אויסשפּיר־שעף און באַקומט טאַקע באַלד לשון...

* *
*

ווען כ'בין שפּעט ביינאַכט געקומען צו זיך אין לאַגער איז אין דער רעדאַקציע-הייל געווען שטאָק־פינצטער. אַ געדיכט בראָפּען האָט עדות געזאָגט, אַז חברה האָט אויסגענוצט מיין אָפּוועזנהייט, צו כאַפּן דעם אמתן „דזשים".

באַלד זיינען אַלע געווען אויף די פיס, און פאַרטאָג איז דער צייטונגס־נומער פאַרטיק געווען צום דרוק.

מיטן קאַמפּאַס אויף דער האַנט

איצט, אין פרידן, דערציילט זיך עס לייכט. דאַן אָבער איז אונדז גאָר קאַלעמוטנע געווען אויפן האַרצן, כאָטש געלאַכט האָבן מיר גלייך מיט אַלע. אַ ברירה האָבן מיר געהאַט? אָבער אין זיך האָט יעדערער פון אונדז געפילט דעם בראָך, די חרפה. אַזוי צי אַנדערש — טרעפן פלעגט עס אין אָנהויב מיט יעדן פון אונז. געענדיקט האָט זיך עס פריילעך, און דאָס איז דער עיקר.

געקומען איז אין אונזער אָפּטייל אַ בחורל פון גאָמעל. יאַשקע הייסט ער, אַ ראַזירער פון פאַך. אַ גאַלאַנטער, אַ צאַפּלדיקער — דאָס ווייסל פון אויג. מיט אַלעמען איז ער גלייך היימיש געוואָרן. נישט געפרעגט וואָס און ווען, גלייך זיך אויסגעקליבן אַן אָרט אין דער הייל, וואָס נאָענטער צום אייוועלע. צום קעסל, מיטאָג נעמען, לויפט ער דער ערשטער, דערביי כאַפּט ער דאָס בעסטע קעסעלע — אַ דאגה אים וועמענס דאָס איז? אָפּגעגעסן, פאַרגעסט ער עס אויסצוואַשן און וואַרפט עס אַוועק ווו ס'זאָל נישט זיין. ווי צו יעדן ניי־געקומענעם, ווייזט אויך צו אים אַרויס אונזער עולם גרויס געדולד, מאַכט אים שטיל אַ באַמערקונג, און דערמיט ענדיקט זיך עס. מיר אָבער, יידן, זעען נישט, אַז דאָס זאָל זיך ווען עס איז ענדיקן. הייבן מיר אָן דעם יאַט צו קוועטשן שטיל אַ פּוס: „זיי אַ מענטש" — באַטייט עס. ער טוט זיך אָבער דאָס זייניקע.

מאַכט זיך אַמאָל, אין אַ אָוונט אין טיפן האַרבסט, דער יאַט איז אַרויס פון דער הייל. מאַלע, וואָס אַ לעבעדיקער מענטש דאַרף אַרויסגיין! ס'גייט דורך צען, פופצן מינוט — דער יאַט איז נישטאָ. מיר ווייסן שוין די בראָך, אָבער מיר מאַכן זיך נישט ווייסנדיק. יעדער טוט זיך זיין אַרבעט — ווער ס'רייניקט די ביקס, ווער ס'טריקנט די אָניטשעס ביים פייער, און ווער ס'לויזט סתם דאָס העמד. פּלוצעם — עס טרייסלט זיך אַזש דער וואַלד פון אַ הילכיקן געשריי: „יאַטן, ווו זייט איר!" מיר דערקענען די שטימע, — ס'איז דאָס ראַזירערל, און ער איז נאָענט פון אונזער הייל —

באטש שטריק אויס די האנט און כאפ אים אן גלייך ביי דער פאלע. ווינקט אבער צו אונז דער ראטנער, דער שטענדיק גוטמוטיקער ווייסרוס אליענטשיק, ס'הייסט: „מאכט זיך נישט ווילנדיק". דערביי שיקט ער ארויס דאס ממזרל (דעם צוועלף־יאריקן וואווקען האבן מיר מיט אזא צונאמען געקרוינט), און יעדער פארשטייט שוין אויפן ווינק, וואס ער האט צו טאן.

באלד דערהערן מיר פון דער ווייט וואווקעס דישקאנטל:

— יאשקע, אהער קום, צו מיר.

מיר הערן יאשקעס שווערע טריט און זיין סאפען אט לעבן אונזער הייל. באלד ווערט ווידער שטיל, ביז יאשקעס שטימע רייסט זיך אריין מיט א פארצווייפלטן טאן:

— וווּ זייט איר, יאטן?!

און גלייך נאך אים גיט וואווקע צו ווייסן שוין פון א קעגנזעצלעכער זייט וואלד, אז ער איז גאר דארט... ווידער הערן מיר יאשקעס שלעפן די פיס פון טיפן שניי. יעדן פון אונז, יידישע פארטיזאנער, פרעסט עס ביים הארצן, ס'וואלט זיך געוואלט א סוף מאכן מיט דער דאזיקער שפיל. איז דאס שוין אבער אן אנגענומענער מנהג, — כל זמן דער ראטנער באפוילט נישט, האט קיינער נישט דאס רעכט זיך אריינצומישן.

אין דעם אוונט האט יאשקע דורכגעשפאנט אונזער וואלד ארום און ארום אויף א ראדיוס פון טויזנט מעטער, אין א שניי, וואס האט ערטערווייז דערגרייכט ביז צום האלדז. אז ער איז ענדלעך אריין מיט וואווקען אין אונזער הייל, האט זיך קיינעם שוין מער נישט געוואלט לאכן. זיין פנים — חושך, מיט ווייסע פלעקן — סימנים פון אפגעפרוירנקייט. די פיס האט ער געשלעפט ווי שטאלצן, אזוי שטייף זיינען זיי אים געווארן. ביי עמעצן פון אונז האט זיך ארויסגעריסן א שווער זידל־ווארט. ס'וואלט אוודאי געקומען (אין א גאווינע!) צו א קריגעריי, איז אבער דער ראטנער פארלאפן דעם וועג און, האלב חכמענענדיק זיך, ארויסגעגעבן דעם באפעל: ביי דער נאענטסטער „באמביאזשקע" אומבאדינגט זען פאקן א קאמפאס און שענקען עס יאשקען אלס אנערקענונג... פאר גוטער אריענטאציע אין וואלד.

דער היציקער יאשקע איז גרייט געווען צו זען אין דער גאנצער מעשה א פאסקודנע קונץ־שטיק. האט אבער באשקעס, דער־געוועזענער לערער, באמיט זיך אים צו בארויקן און טרייסטן, אז „מיט אונז אלעמען טרעפט עס".

— אַ נאַציאָנאַלער פּעלער אזא. מיר, יידן, האָבן נישט קיין הויש פאַר רוים, — האָט באַשקעס געפּרוווט אים דערקלערן און איבערצייגן, אַז ס'נעמט זיך דערפון, וואָס מיר זיינען שטאָטישע, פאָרן אַ לעבן לאַנג מיט באַנען און טראַמווייען. מיט איין וואָרט — קאַליקעס.

צי ער האָט יאָשקען דאַן איבערצייגט, ווייס איך נישט, אָבער אַז יאָשקע איז אַן אַנדערער געוואָרן — דאָס האָבן אַלע געזען. ער איז שטילער געוואָרן, געזעצטער, כאָטש פון צייט צו צייט פלעגט ער ווידער אויפצאַפּלען, זיך נעמען וואַרפן אַהער און אַהין. חברה פלעגט עס אָנרופן „דאָס ראַזירערל האָט זיך אויפגעכאַפּט".

עס איז געשען טאַקע, ווי דער קאָמאַנדיר האָט באַפוילן — אויף יאָשקעס האַנט האָט זיך באַוויזן אַ קאָמפּאַס. דאָס נייס וואָלט אפשר דורכגעגאַנגען אומבאַמערקט, ווען נאָך איינער אַ קאַמפּס־אָפּעראַציע, ווען מע איז אָנגעקומען מידע אין אַ דאָרף, כאַפּט זיך נישט ווידער אויף אין יאָשקען דאָס ראַזירערל.

— כ'זע דאָך, זאָגט ער, יאַטן, אַז אָט גייט איר אַלע אוים נאָך אַ טראָפּן „לעבעדיק וואַסער". און כ'זע דאָך, אַז שלימזלניקעס זייט איר אויך. איר וואָרט אַז מע זאָל אייך אונטערטראָגן אַ ציג, וואָס זאָל זיך מעלקן מיט זעקסאונייַנציקער. טאָ וואָרט אייך געזונטערהייט. ביי מיר טריקענען אוים די קישקעס. אַנו, חברה, ווער גייט מיט מיר אויף אַ כוסה.

ס'האָבן זיך געפונען עטלעכע ספּירט־בעלנים, וועלכע האָבן זיך גלייך אַרויסגעלאָזט מיט יאָשקען איבערן דאָרף. דער קאָמיסאַר האָט זיי באַגלייט מיט אַ וואָרעניש: „נאָר אָן הינטישע שטיק".

מיר זיינען אַלע שטאַרק מיד געווען. אַ שעה אַנדערהאַלבן איז אונדז נאָך געבליבן צום רוען, האָבן מיר זיך גענומען אויסציען אויף דער פּאָדלאָגע צו כאַפּן אַ דרימל.

אויפגעוועקט האָט אונדז דאָס רוישיקע צוריקקומען פון דער „ספּירט־בריגאַדע". לייכט אויסגעטרונקען, האָבן זיי גענומען שלעפּן אונדזער עולם ביי די פּים:

— שטייט אויף, לעכצנדיקע נשמות, צייט זיך טובֿל זיין!

און אויפן טיש וואַקסט אוים אַ גאַנצע באַטאַריי האַלבע ליטערס. יעדע נייע פלאַש, וואָס ווערט אַרויסגעצויגן, ווערט באַגלייט דורך די עקספּעדיציע־לייט מיט אַ הילכיק געלעכטער און מיט איבערוווערטלען זיך, ווי אַזוי ס'האָט אויסגעזען דער באַלעבאָס, בעתן דערלאַנגען דאָס פלעשל.

מיר זײַנען אַלע נשתומם געוואָרן פֿון אַזאַ רײַכן פֿאַנג. דער קאָמיסאַר אַליין שטייט צו צו די יאַטן:

— איר האָט אוודאי אַ פּאָגראָם דאָ אָנגעמאַכט. איר וועט צאָלן מיטן קאָפּ!...

פֿאַלט אים יאַשקע אַרײַן אין די רייד און הייבט זיך אָן שווערן מיט כּלערליי שבֿועות, אַז יעדע פֿלאַש איז זיי אַנטקעגנגעטראָגן געוואָרן, און דאָס מיט אמתער גאַסטפֿרײַנטלעכקייט.

— און וואָלט איר קיין פּוילישע ניט געווען — ווײַז איך אײַך דאָ באַלד, ווי אויף אײַערע אויגן וואַקסט אויס נאָך אַ האַלבער ליטער.

חבֿרה גלייבט נישט די אייגענע אויגן, אַלע שטייען צו צו יאַשקען, ער זאָל זיי באַווײַזן די קונץ. יאַשקע פֿוילט זיך נישט און שיקט רופֿן די באַלעבאָסטע פֿון דער כאַטע (דערבײַ באַפֿוילט ער אָפּרוימען די פֿלעשלעך פֿון טיש).

ס'קומט אַרײַן אַ פּאַרשאַפּעטע די באַלעבאָסטע, און יאַשקע הייבט אָן פֿאַר איר האַלטן אַ רעדע:

— זעסט דאָך, מומעשי, מיר זיצן נישט ליידיק. מיר האָבן הײַנטיקע נאַכט גענעבן צו שמעקן דעם פּאָליציייער, אַז ביזן קומען אויף יענער וועלט וועט ער האַלטן אין איין ניסן. ווי דו זעסט, זײַנען דאָ פֿאַר דיר בלויז העלדן, אמתע גבורים! איז ווי פּאַסט עס, דו זאָלסט מיט גאָרנישט מכבד זײַן אַזעלכע בכּבֿודע לײַט?!

די אַלטע הויבט זיך אָן שווערן, אַז זי האָט גאָרנישט, זי לעבט אַליין אויף טרוקענע קאַרטאָפֿל. ווערט פּלוצעם יאַשקע טויטערנסט, פֿאַרקאַטשעט דעם אַרבל פֿון דער לינקער האַנט, גיט אַ טרייסל מיטן קאָמפּאַס, און די ווײַזערס הויבן זיך אָן באַוועגן. אַרום איז שטיל. קיין פּאַרע הערט מען נישט. יאַטן זײַנען נײַגעריק צו זען, וואָס ווײַטער וועט זײַן. דאָ הייבט יאַשקע אָן אַרויסצולאָזן אַזעלכע טענער, ווי זיי וואָלטן פֿון בויך געקומען:

— זאָג, — באַסעוועט ער, קוקנדיק אָנגעשטרענגט אויפֿן קאָמפּאַס, אָבער קלאָרע דיבורים: יאָ, צי ניין? אַהאַ, יאָ! טאָ זאָג זשע ווו?... אַ — חאַ, ס'איז קלאָר..

די פֿויערטע קאָן זיך, זעט מען, קיין אָרט נישט געפֿינען.

טיף אָפּעטעמענדיק, ווענדעט זיך שוין יאַשקע צו דער פֿויערטע מילדער און גיט איר צו פֿאַרשטיין, אַז די צאַצקע אויף דער האַנט האָבן פּאַרטיזאַנער דערפֿונדן, און זי האָט אין זיך אַ גרויסן כּוח — זי זאָגט דעם ריינעם אמת.

— דו זעסט, מומעשי, דאָס ווייזערל? ער ווייזט, אַז דאָרט, אויף יענער זייט, האָסטו באַהאַלטן אַ ליטער סאַמאָהאָן. איז ווי שעמסטו זיך נישט און ביזט אונז נישט מכבד...

די אַלטע הייבט זיך אָן שווערן, אַז נישט קיין ליטער, נאָר אַ האַלבן סך־הכל האָט זי...

ס'גערדויערט נישט לאַנג און צו אונזער באַטעריי קומט צו נאָך אַ פּלעשל.

דער עולם קאַטשעט זיך פון געלעכטער. חברה נעמט אַרויס־שיטן פון די קעשענעס, וואָס איינער פאַרמאָגט נאָר צום פאַרבייסן. דער הויפּט־מחותן איז, פאַרשטייט זיך, יאַשקע, און ער קאַמאַנ־דעוועט עס מיטן גאַנצן פאַראַד. יאַטן לויבן אים ביזן הימל. ס'זייַ־נען שוין פאַראַן אפילו בעלנים צו מאַכן אַ גוטן טויש מיט זיין קאַמפּאַס. נאָר דאָ קומט פּלוצלינג, ווי אויף צו להכעיס, דער באַפעל:

— אין די רייען! מאַרש!

אויף אַ ספּעציעלן אופן

טאָג־ראַפּאָרט פון שטאַב־שעף:

„די דיוויזיע־גרופּע בראש מיטן עלטסטן רפאל ב. האָט פאַרניכטעט דעם שונאס אַ פּראַכט־צוג, וואָס איז געווען געלאָדן מיט טאַנקען און לאַסט־אויטאָמאָבילן. לויט פּינקטלעך פעסטגעשטעלטע ידיעות זיינען אומגעבראַכט געוואָרן זעקס און פערציק היטלעריסטן. די אייזנבאַן־באַוועגונג אויף דער ליניע ב.—מ. איז געווען אָפּגעשטעלט אין משך פון צוועלף שעה.

חוץ דעם, האָט זיך דער זעלבער גרופּע איינגעגעבן אין אַ מעת־לעת שפּעטער „אויף אַ ספּעציעלן אופן" אָפּצושטעלן די אייזנבאַן־באַוועגונג אויף נאָך זעקס שעה.

די גרופּע בראש מיטן עלטסטן רפאל ב. ווערט צוגע־שטעלט צום באַקומען מלוכהשע אויסצייכענונגען".

אַלץ אין געוויינלעכן מיליטערישן נוסח.

דער ראַפּאָרט ליגט זיך אוודאי איצט איינגעניים ערגעץ צווישן פיל אַזעלכע ראַפּאָרטן און ס'איז ווייניק וואַרשיינלעך, אַז אַ נייגעריק אויג זאָל זיך אויף אים לענגער אָפּשטעלן, כדי צו דערגיין, וואָס אייגנטלעך עס באַדייט יענער „ספּעציעלער אופן". אָבער ביי אונז אין וואַלד האָט מען אַ צייט לאַנג וועגן דעם גערעדט.

ווען רפאל ב. איז מיט זיינע פיר דיווערסאַנטן אָנגעקומען אין דער „זיכערהייטס־זאָנע" — דאָרט וווּ דעם שונאס קויל האָט זיי שוין נישט געקענט אָניאָגן, האָבן זיי נאָך אַלץ געפילט הינטער זיך דעם פלאַם־פייער פונם ברענענדיקן צוג, וואָס זיי האָבן ביי־נאַכט אַראָפּגעלאָזט פון די רעלסן. לויט די קנאַלן, וואָס האָבן זיך פון דערווייטנס דערטראָגן, האָבן זיי געקענט זיך משער זיין, אַז ס'איז געווען אַ שווערער בעל־דבר — דער עיקר: מיט אַמוניציע.

קומענדיק אויפן כוטאָר צו דעם פאַרבינדלער פון די דיווער־

סאַנטן־גרופּן, האָט רפאל דערפילט, צוזאַמען מיט דער מידקייט נאָך אַן אָנגעשטרענגטער, שווערער נאַכט, אויך אַן אינערלעכע אומצופרידנקייט. עפּעס איז דאָסמאָל אַלץ אַראָפּגעגאַנגען אַזוי פּראָסט, גלאַטיק. די דייטשן האָבן אַפילו נישט באַוויזן רעכט צו באַשיסן די געגנט אַרום. אומעטיק.

אַרויסגעשיקט דעם פייער אין אויסשפּיר זיך געגנוי צו דער־וויסן דעם רעזולטאַט פון זייער דיווערסיע, כדי צונויפצושטעלן, ווי געוויינלעך, אַן אַקט, האָט די גרופּע זיך אַוועקגעלאָזט אין שכנותדיקן וועלדל צו כאַפּן אַ דרימל ביז פאַרנאַכט, ווען מען וועט זיך קענען לאָזן אין דער ברייטער וועלט.

חברה איז גיך איינגעשלאָפן. רפאלן אָבער נעמט קיין שלאָף נישט. אומקערן זיך צוריק אויף דער באַזע? — אַן אומעטיקער עסק. ס׳וועט אויסקומען אַ וואָך, צען טעג זיך וואַלגערן אין דער הייל, פאַרנעמען זיך מיט ווירטשאַפט, וועגר ווייס — אפשר גאָר שטיין אויף דער וואַך? נישטאָ וואָס זיך צו איילן. אָבער כּתם זיך אַרומדרייען איבער דער געגנט איז אויך נישט קיין תכלית....

רפאל האָט לאַנג נאָכגעטראַכט, זיך געדרייט פון איין זייט אויף דער צווייטער, פּלוצעם זיך שטיל צעלאַכט און פריילעך געגנור־מען וועקן זיין חברה:

— געגוג, געגוג געכראָפּעט. צייט זיך גרייטן צו אַ נייע שטיקל מלאכה.

חברה קוקט אַן רפאלן מיט פאַרוווּנדערונג:

— וואָס פאַרא מלאכה? אַלע מינעס זיינען נעכטן אויסגע־גאַנגען. מיט וואָס וועט מען רייסן? מיט די ציין?

— מ׳עט שוין רייסן, אַ סוף! מיר גייען אין דאָרף ד.

דער וועג איז געווען נישט קיין ווייטער. חברה האָט אַ ביסל אָפּ־גערוט, און ס׳איז זיך לייכטער געגאַנגען. אונטערגעטראָגן האָט אויך די אויסזיכט אויף גוט אָפּצוועסן. אַ ביסל אָפּגעשטאַנען פון דער גרופּע, איז רפאל געגאַנגען אַ פאַרטראַכטער, פון צייט צו צייט שמייכלענדיק צו זיך אַליין.

געקומען אין דאָרף אין אַ באַקאַנטער כאַטע, האָט רפאל באַ־פוילן דער באַלעבאָסטע גוט אָנקאָרמענען זיין חברה און דערביי שטיל געהייסן איר טאָכטער זיך אַרויסלאָזן איבערן דאָרף און צונויפזאַמלען — וויפל ס׳וועט זיך נאָר לאָזן — זויער = מילך, סמעטענע. ס׳מעג זיין רויע מילך.

יאַטן האָבן גוט אָפּגעגעסן — ערשט עס קומט רפאלס באַפעל:

— טרינקט מילך, וויפל ס'וועט נאָר אריין און נאָך אַ קאַפּעטשקע איבער דער מאָס!...

רפאל אליין איז באלד אוועק איבערן דאָרף און זיך צוריק־געקערט מיט אַ בלעכערנער כלי, צו וועלכער ס'זיינען פון אַלע פיר עקן געווען צוגעפעסטיקט עלעקטרישע דראָטן.

אין דעם אומעטיקמידן בליק פון זיינע יאָטן האָט רפאל גלייך דערקענט, אַז די זויער־מילך האָט דאָס זייניקע געטאָן... גראָד האָט זיך איינער פון זיי אַ ריס געטאָן פון אָרט און זיך געלאָזט צו דער טיר. רפאל האָט אים פאַרהאַלטן און באַפוילעריש אָנגעוויזן אויף דער כלי:

— דרייסטער, ברודערקע, שעם זיך נישט... ס'וועט צונוץ קומען...

רפאל האָט דאָ געהאַט אַן איבעריקע געלעגנהייט זיך איבער־צוצייגן, אַז זיינע דיווערסאנטן זיינען אין דער העכסטער מאָס דיס־ציפּלינירט...

און אַז די נאכט האָט גענומען צופאַלן, האָט חברה זיך ווידער אַרויסגעלאָזט צו דער זעלבער באַן־ליניע, צו אויפן אַ נישט־באַשע־דיקטן אָפּשניט. אַנשטאָט דעם געוויינלעכן מאַסקירן אַ מינע, האָט מען די „עלעקטריזירטע" כלי געדאַרפט גראָד אַוועקשטעלן פון אויבן אָן, איינגראָבנדיק בלויז די פיר דראָט־עקן אין דער ערד.

פאַרענדיקט די אַרבעט איז מען אוועק צום באַקאַנטן כוטאָר און אָפּגעשלאָפן דאָרט גאַנצע צוועלף שעה. שפּעטער, קומענדיק צום פאַרבינדלער, האָט זיי יענער באַגעגנט מיט אַ פּנים פון אייגעם, וואָס גרייט זיך אָנזאָגן אַ נישט־אָנגענעמע ידיעה.

— דאָ האָט היינטיקע נאכט נאָך עמעצער פון אונזער עולם געאַרודעוועט. וואָס אַזעלכעס זיי האָבן געטאָן — ווייסט זיי דער נישטגוטער. קיין שום מינע האָט נישט אויפגעריסן, און דאָך שטייט די באַן, ווי פאַרגליווערט. די אייזנבאַנער דערציילן, אַז דער ערשטער צוג, וואָס איז געלאָזט געוואָרן נאָכן אייערנעכטיקן אויפריס, איז אויפן פופצנטן קילאָמעטער פאַרהאַלטן געוואָרן דורך דער דייטשער וואך. „ווייטער קען מען נישט פאָרן". ווייטער האָבן די דייטשן אַנטדעקט אַ משונהדיק גרויסן מעכאַניזם, „מיט עלעקטריקע". זיי האָבן מורא געהאַט זיך צו רירן. מ'האָט אַראָפּ־

געבראַכט אַ ספּעציעלע מינירער־גרופּע פון שטאָט. דער צוג שטייט שוין זעקס שעה...

רפאל האָט זיך אָוועקגעזעצט שרייבן דעם אקט. צוגעקומען צו דער „עלעקטרישער מינע" איז ער שטיין געבליבן און נישט געוווסט, צי זאָל ער עס גענוי באַשרייבן (אַט אַזוי ווי דער שטאַב־שעף פאָדערט עס שטענדיק), אָדער ער זאָל עס עפּעס איידעלער פאַרצייכענען. און דאָ טאַקע איז צום ערשטן מאָל אין אַ פּאַר־טיזאַנישן אקט דערמאָנט געוואָרן וועגן אָפּשטעלן די אייזנבאַן־באַוועגונג „אויף אַ ספּעציעלן אופן"...

דער „דעזערטיר“

ווי א שאָטן פלעגט זיך שכר דורכשלייכן. ער האָט געקענט אומבאמערקט נעלם ווערן, ממש פון אונטער די הענט, און אויסוואקסן צו דער סעקונדע דאָרט, ווו ער איז גראָד נייטיק געווען. דערפאר מסתמא איז צווישן די וואלד־מענטשן אויפגעקומען די זיכערקייט, אַז ער שטאַמט פון די „בלאָטע“ פון די „טורעמשטשיקעס“, וועלכע זיינען אין די טויזנטער ארויס פון די תפיסות באלד אין אָנהויב פון דער מלחמה און האָבן פארפלייצט אַלע וועגן און שטעגן אינם שונאס הינטערלאַנד.

די געוועזענע ארעסטאַנטן האָט מען אין וואַלד נישט ליב געהאַט, מיט שטענדיקן חשד זיך צו זיי באַצויגן. שכרן האָט מען באַזונדערס נישט געליטן צוליב זיין עקשנותדיק שווייגן און נישט דערציילן קיין וואָרט וועגן זיך, פון וואַנענט און מיט וועלכע וועגן ער איז אַהער, אין וואַלד, געקומען. וויפל מ'האָט ניט געפּרוווט צושטיין צו אים מיט „שפּילקעס“ און אָנצוהערענישן, אַז „אייגנטלעך איז אַלץ באַוווסט וועגן זיין גנבהשער קאַריערע“, פלעגט זיך עס אַלעמאָל ענדיקן מיטן זעלביקן: שכרס ברייט מויל פלעגט זיך אויסציען אין א גוטמוטיקן שמייכל, און זיינע נערוועז־פינטלענדיקע אויגן האָבן פאַרחידושט אָנגעקוקט די אַרומיקע, ווי זיי וואָלטן זאָגן: „זעט, פון וואַנענט ווייסט איר דאָס אַלץ?“.

דער שעף פונעם באַזונדער־אָפּטייל פון דער בריגאַדע האָט שכרן פון אויג ניט אַרויסגעלאָזן. ס'האָט זיך אמת ניט געלייגט אויפן שכל, אַז שכר, אַ ייד, זאָל קענען האָבן אַ וועלכע ס'נישט איז מגע און משא מיט דעם שונא. אָבער אַז זיין גאַנצע האַנדלונג איז אַ פאַרדעכטיקע, דאָס האָט דאָך יעדער איינער געזען. איז וויבאַלד אַזוי, מוז מען אים דערטאַפּן.

מען פלעגט שכרן שיקן אויף די סאַמע געפערלעכסטע אָפּעראַציעס, און שטענדיק האָט עמעצער פון זיין גרופּע באַקומען פון באַזונדער־אָפּטייל די אויפגאַבע נאָכצופאָרשן אים נישט באַמערקטער-

הייט, שכרן, זיין יעדן קער און ווענד. אָבער שטענדיק פלעגט דער ענטפער זיין דער זעלבער:

— אַ יאַט — אַן איינשטעלער. גליטשט זיך אַרויס פון אונטער די הענט. און ווי ס'קומט צו עפּעס, איז ווייזסט אים דער טייוול פון וואַנענט ער וואַקסט אויס?

אַן אַנדערער אויף שכרס אָרט וואָלט שוין געשמט אין דער גאַנצער פּאַרטיזאַנער־זאָנע אַלס העלד. ס'וואָלט אוודאי געשריבן וועגן אים די פּאַרטיזאַנישע צייטונג און, ווער ווייס?, אפשר וואָלט מען וועגן זיינע מעשים געגעבן צו וויסן אפילו „אויבן", דורך די ראַדיאָ־ידיעות פונעם שטאַב? מיט שכרן איז אָבער אַנדערש געשען — זיינע אויפטוען פלעגן, ווי ער אַליין, אומבאַמערקט זיך דורכשלייכן פאַרביי דעם טאָגטעגלעכן, קאָכיקן פּאַרטיזאַנער־לעבן. פלעגט ווער אין געזומל דערמאָנען, אַז דער „בלאָטער" האָט ווידער אַ לעבעדיקע „צונג" געבראַכט, האָט מען עס אויפגענומען מיט גלייכגילטיקע פּנימער, און נאָך אַ קורץ שטילשווייגן וויטער געשמועסט וועגן צענדליקער אַנדערע געשעענישן פונעם טאָג.

די ידיעה, אַז שכר איז אינגאַנצן פון דער פּאַרטיזאַנער־באַזע נעלם געוואָרן, האָט מען אויפגענומען ווי אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכע זאַך. אפילו עמעצנס אויסטייטש, אַז „די פּרי איז ניט אין אונדזער גאָרטן אויסגעוואַקסן", האָט מען געהאַלטן פאַר איבעריק אַזוי קלאָר איז געווען, אַז שכר האָט געמוזט סוף־כל־סוף זיך אַרויסווייזן פאַר אַ פרעמדן, פאַר אַן אומצוגעשיקטן, און אַז מע האָט עס אין אַ שמועס דערמאָנט, איז דאָס געווען בלויז, כדי אָנצוהויבן אַן אומענדלעכן ציקל מעשות וועגן די ביטערע שטיק פונעם שונא, וועלכער פרווט דורכקריכן צווישן די פּאַרטיזאַנער, אויסשפּיאָנירן אַלץ און באַצייטנס „אויסרייסן".

* * *

ווען דער שעף פון באַזונדער־אָפּטייל האָט זיך דערוווסט, אַז מ'האָט שכרן געפּאַקט און געבראַכט אויף דער באַזע, האָט ער זיך אַ ריס געטאָן פון דער קויקע צו לויפן אָנקוקן דעם בעל־דבר. נאָך באַלד האָט ער זיך צוריק אָוועקגעזעצט, און געהייסן בלויז פאַרשפּאַרן שכרן אונטער אַ שטרענגען אויפזיכט. ער האָט אָבער ניט געקאָנט איינזיצן. ס'איז אים, דעם אַלטן אַרמייאישן אויסשפּירער, ניט געגאַנגען אַזוי אין גענויען דערוויסן זיך די סיבות פון שכרס אַנטלויפן, ווי דערווייזן דעם קאָמאַנדיר, אַז פון זיינע, דעם „באַזונדערנס" הענט, וועט זיך אפילו קיין נאָדל ניט אַרויסגליטשן.

וויפל שטעך־ווערטלעך ער האָט זיך עס אָנגעהערט פון דער
נאַטשאַלסטווע צוליבן ענין־שכר! זיינע טענות, אַז ס'איז ווייזט
אויס געווען דער אמתער העכט, אַז מע דאַרף אַ טראַכט טאָן באַ־
צייטנס אַוועקצונעמען די באַזע פון דאַנענט, האָט דער קאָמאַנדי־
דורכגעלאָזט פאַרביי די אויערן: „וויים איך וואָס? — סתם אַ
לבנה־קריכער... ער וועט ווייט נישט אַוועקגיין". דערפאַר איז ער
אים, דעם דערפאַרענעם אויסשפּירער, די יאָרן דערגאַנגען צוליב
זיינע „שיטערע הענט", דורך וועלכע ס'קענען טאַקע אמתע שפּיאָ־
נען דורכקריכן.

דאָך איז דער שעף פונעם באַזונדער־אָפּטייל ניט אַוועק גלייך
צום קאָמאַנדירס הייל, נאָר זיך פאַרקערעוועט צו דער אַרעסט־קאַמער.
היפּשע מינוטן זיינען אַריבער ביז ער האָט אין דער פינצטער דער־
זען דעם מענטשן־קנויל, וואָס איז געלעגן אין אַ קאַלוזשע בלאָטי־
קער וואַסער. ער האָט זיך איינגעבויגן, אַ שלעפּ געטאָן פאַר דעם
נאַסן אָנטועכץ אָבער קיין שום סימן פון לעבן ניט דערשפּירט. ער
האָט אויפגעהויבן דעם קערפּער און אים פאַרזיכטיק אַוועקגעטראָגן
אין דער קראַנקן = הייל מיטן אָנזאָג:

— דרינגענדיק אַרויסרופן דעם שטאַב־דאָקטאָר!

* * *

לעוויט, דער קאָמיסאַר פונעם אָפּטייל, האָט גאָרניט געענט־
פערט אויף דער סאַניטאַרקעס מעלדונג, אַז שכר בעט זייער, ער
זאָל צוקומען צו אים, ער דאַרף אים עפּעס נויטיקס זאָגן.

עס זיינען געווען אַזעלכע אינעם אָפּטייל, וועלכע פלעגן פאַר־
זיכטיק אונטערבאָמקען וועגן יידישן „קאָהאָל" און אַז „אַ ייד
האַלט שטענדיק פאַר אַ יידן". נישט אים דעם קאָמיסאַר לעוויט,
האָט מען עס געמיינט. ער האָט קיינמאָל קיין געלעגנהייט ניט גע־
געבן פאַרן חשד, אַז ער איז צוגעלאָזטער צו די יידישע פאַרטיזאַ־
נער. פאַרקערט — ער פלעגט שטרענגער מוסרן און שטאַרקער זי־
דלען אַ יידן אפילו פאַר דעם קלענסטן חטא. ביי יעדער געלעגנ־
הייט פלעגט ער אַריינטענהען אין די יידישע פאַרטיזאַנער, אַז זיי
דאַרפן זיין צווישן די בעסטע, די העלדישסטע: „מ י ר האָבן דאָך
מיטן שונא אַ צווייענדיקן חשבון".

שכרס אַנטלויפן האָט דעם קאָמיסאַר לעוויט מוראדיק שווער
געטראָפן. ער האָט קיינמאָל נישט געענטפערט אויפן „באַזונדערנס"
אָנצוהערענישן בנוגע שכרן אָבער ביי זיך האָט ער געוווסט, הגם
ער האָט פון שכרן קיין איין וואָרט ניט אַרויסבאַקומען, אַז זיין

שווייגן, שכרס, שטאמט ניט פון קיין טורמע־קאמער און ניט פון גנבהשער פארזיכטיקייט.

לעוויט וואלט גלייך זיך געלאזן צו דעם סאניטאר־ביידל, באטש אייליקייט איז קענן זיין כאראקטער. איצט וועט ער זיך אוודאי דערוויסן אויף זיכער, אז אין דער מעשה מיט שכרן איז ניט פאראן קיין סימן, וואס זאל באשטעטיקן דעם „באזונדערנס" חשד.

אויף האלבן וועג האט ער זיך צוריק אומגעקערט אין דער זייט פונעם קאמיסארס הייל. ווי אנגב־אורחאדיק האט ער דעם קאמאנדיר איבערגעגעבן שכרס ביטע.

— טא גיי, אפשר וויל ער זיך מתודה זיין פארן טויט. ביי אונדז פירט זיך אזוי. ווי ביי אייך איז — ווייס איך ניט.

ווען לעוויט איז אריין אין דער קראנקן־הייל, האט ער געטראפן שכרן אויף דער קאיקע האלב־זיצנדיק, מיט א קישן אונטערגעשפארט. זיינע העל־צעצונדענע אויגן האבן זיך איינגעגעסן אינעם קאמיסארס פנים, ווי וועלנדיק ארויפלייענען פון אים, צי וועט ער בכוח זיין צו באנעמען זיין, שכרס, פארלאנג:

—כ'וויל לעבן, קאמיסאר, ראטעוועט מיך...

—קיין דאקטאר בין איך נישט, — האט דער קאמיסאר מיט איראניע געפרווט זיך אפטשעפען פון שכרס בויערנדיקע אויגן: איבעריקנס דוכט זיך, אז סע האלט גארניט אזוי שמאל מיט דיר...

שכרס פנים האט ווידער באקומען דעם אמאליקן פארחידושטן אויסדרוק. זיין ברייטער מויל האט זיך געפרווט אויסציען אין א שמייכל, און עס נישט באוויזן. א דראבנער ציטער איז דורך איבער זיינע דינע, פארשרפעטע ליפן.

— מ'עט מיר אוודאי משפטן, קאמיסאר. כ'האב אנדערש נישט געקענט. כ'וועל מוזן נאך אמאל גיין...

דער קאמיסאר האט דורכדרינגלעך־שטרענג אנגעשטעלט אויף אים די אויגן:

— וואס הייסט „כ'וועל מוזן?" וואס ביסטו דא? א מלוכה פאר זיך?! פאר אזעלכע זאכן באקומט מען א בלייען קייקעלע, און מיט רעכט!

שכרס ליפן האבן זיך שוין אויסגעצויגן אין דער גאנצער משור נהדיקער לענג. ער האט פאמעלעך צוגעצויגן די פארוואונדעטע פלייצע ביזן סאמע אויער, און, ווי נישט צו אים זאל האבן א שייכות לעוויטס דראונג, האט ער פאמעלעך איבערגעחזרט:

— כ'וועל מוזן נאָך אַמאָל גיין...

צי פון דער היץ, וואָס האָט געשלאָגן פון זיין פאַרוואונדעטער פלייצע, צי סתם פון גרויס מידקייט האָבן שכרס אויגן זיך גענו־מען צוקלעפּן. לעוויטן האָט זיך געדוכט, אַז אָט וועט דער קאָפּ זיינער, פאַלנדיק, זיך אָפּשלאָגן אין דעם ווענטל פון דער יקאַיקע. האָט ער פאָרזיכטיק אונטערגעלייגט זיין האַנט אונטער שכרס קאָפּ און מיטן האַנטעך אָפּגעווישט דעם שווייס פון זיין שטערן. אַ פּאָר וואַרעמע דאַנקבאַרע אויגן האָבן אים פּלוצעם אַרומגענומען און אַזוי איז ער שוין אָנגעבויגן, גלעטנדיק דעם צעהיצטן קאָפּ, גע־בליבן זיצן.

— ראַטעוועט זי, קאָמיסאַר. איך האָב זי אַרויסגעשלעפּט פון סאַמע פייער. זי איז אין דאָרף פ... נישט ווייט פון דאָרט איז פּאָליציי...

שכרס קאָפּ איז אָנמעכטיק אַנידערגעפאַלן אויף לעוויטס האַנט. ער האָט שווער געאָטעמט, שכר, און שווער אַזוי אַרויס־געוואָרפן אַ וואָרט נאָך אַ וואָרט. אין די דאָזיקע ווערטער איז געלעגן דער „סוד" פון דעם שטענדיק־אומרויקן שכרן, וועלכער פלעגט ווי אַ שאָטן זיך דורכשלייכן אומעטום, זיך יאָגנדיק נאָך עפּעס, וואָס ער האָט קיינמאָל נישט געקענט געפינען.

...מרים הייסט זי. צוליב איר איז ער, שכר, געבליבן שטעקן „ביים דייטש". זי איז גראָד אין קימפּעט געלעגן. צוליב איר, איז ער לעבן געבליבן, אַהער אין וואַלד געקומען. אַז ס'איז די גרויסע אַקציע געווען, האָט מען זיי אַלע אין דרייען פאַרנומען — אין לאַ־גער געבראַכט. און דאָ האָט זי, מרים, אים קיין רו נישט געגעבן:

— צי! אונדז וועסטו שוין נישט העלפן...

האָט ער געצויגן און אַהער געקומען. דוכט זיך, וואָס האָט ער נישט געטאָן, ער זאָל זיין גלייך מיט אַלעמען? און דאָך האָט מען אים פונדערווייטנס געהאַלטן. ער ווייסט, שכר, אַז מ'איז אים חושד אין אַלדאָס ביין. ער האָט קיין טענות נישט. ער פאַרשטייט: אין וואַלד קען מען נאָר איין חשבון פירן! און ער פירט צוויי. וואָלט זיך כאָטש איין מענטש געפונען, וואָס וואָלט אים געעצהט: אַ סוף
— דאָרט איז מער גאָרנישט נישטאָ! אפשר וואָלט ער אַזוי ווי אַלע געוואָרן. ניין, קיינער וואָלט פון אים סיי ווי נישט אַראָפּגענו־מען די לאַסט פון טראָגן כסדר די שולד פאַר צוויי איבערגעלאָ־זענע אויף אויסראָטונג... איז ער געלאָפן. ער האָט געוווסט, אַז אויף אים וואַרטן צוויי טויטן — איינער פון דאַנענט (דעזערטיר),

איינער פון דאָרט... די קויל אין פּלייצע האָט ער באַקומען שפּע־
טער, ווען ער האָט מרימען שוין געהאַט אַרויסגעשלעפּט... דאָס
קינד איז געממיתט געוואָרן באַלד נאָך זיין אַוועק. ער האָט מרימען
געבראַכט אין דאָרף פ. געמוזט זי איבערלאָזן, זי וואָלט דעם טייך
נישט דורכגעשוווּמען. אים האָט דער אויסשפּיר געפונען אַ פאַר־
חלשטן ביים סאַמע ברעג. אַ סוף! איצט איז איין חשבון. איין
לעבן... איין טויט...

ווען לעוויט איז אַרויס פון דער סאַניטאַר־הייל, איז שכר גע־
לעגן אין טיפן, פּיבערדיקן שלאָף. דער דערפאַרענער סאַניטאַרקע
האָט זיך געדוכט, אַז זיין אָטעם איז קלאָרער, גלייכמעסיקער
געוואָרן.

„איך האָב אַ קליינעם "נגעלע"

— דער קאָמאַנדיר האָט באַפוילן קיינעם, אָן אויסנאַם, נישט אַריינצולאָזן, — האָט דער וואַכמאַן שטיל, נישט זיכער, ראַפּאָרטירט דעם קאָמיסאַר, וואָס האָט, ווי נישט הערנדיק די וואָרענונג, גענומען אַראָפּלאָזן זיך אין דער שטאַב־הייל.

אויפן ערשטן טרעפּל האָט זיך דער קאָמיסאַר פּלוצלינג אָפּגעשטעלט, אָנגעשטרענגט געקוקט אויפן וואַכמאַן, ווי ער וואָלט נאָכאַמאָל וועלן הערן די פּאָר אים נישט־געוויינלעכע וואָרענונג. יענער איז אָבער געשטאַנען אויסגעצויגן, בלויז די אויגן אַ ביסל שעמעוודיק אַראָפּגעלאָזט, גרייט נאָכאַמאָל איבערצוחזרן דעם באַקומענעם באַפעל.

— נו, גוט, — האָט נאָכגיביק געענטפערט דער קאָמיסאַר און זיך בעת־מעשה אויפגעהויבן צום וואַכמאַן, אַ קלאַפּ געטאָן אים גוטברודעריש איבער דער פּלייצע און שנעל זיך אַראָפּגעלאָזט צו דער הייל: כ׳נעם עס אויף זיך, כ׳וועל דעם קאָמאַנדיר מעלדן...

דעם קאָמיסאַרס באַווייזן זיך אין דער שטאַב־הייל האָט קיין שום פאַרוואונדערונג נישט אַרויסגערופן. פאַרקערט, אין דעם קאָמאַנדירס מידע, נישט אויסגעשלאָפענע אויגן האָט אויף אַ רגע אַ פייערל אַ בליץ געגעבן.

— גוט וואָס דו ביזט דאָ, סאַנדלער. אָט וועסטו זאָגן, צי כ׳בין גערעכט...

ערשט איצט האָט סאַנדלער באַמערקט די פרוי, וואָס איז איינגעקאָרטשעט, מיט אַ פאַרוויינט, אָנגעשוואָלן פּנים געזעסן אין אַ זייט פונעם אַריינגאַנג. סאַנדלער האָט זי נייגעריק אָנגעקוקט. יענע האָט קענטיק דערפילט אויף זיך דעם קאָמיסאַרס בליק, האָט זי נאָך נידעריקער דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט. אַ מינוט האָט אַ שווערע שטילקייט געהערשט אין דער הייל. סאַנדלער איז נאָענטער צו צום קאָמאַנדירס נאַרע, זיך אַוועקגעזעצט אויף איר ראַנד און נאָך דורכדרינגלעכער גענומען באַטראַכטן די פרוי, זיין שכנטע.

— וואס איז געשען, ליובע, די קאשע איז ביי דיר צוגעברענט געווארן אין א נאווינע?

ליובע האט אויפגעהויבן די פארוויינטע אויגן. א רגע האט זיך אין זיי באוויזן א טרויעריקער שמייכל, און באלד זיינען זיי ווידער פארדעקט געווארן מיט די שווערע, אנגעשוואלענע לעפלעך. ליובעס פנים האט דורכגעקאסיעט א קאנוולסיווער צאפל, וואס האט א טרייסל געטאן איר גאנצן גוף. נאכדעם איז זי געבליבן זיצן אומבאוועגלעך, ווי זי וואלט איינגעדרימלט.

דער קאמאנדיר האט זיך פון ארט אויפגעהויבן, פארריכט דעם פאס, די בלוזע, ווי ער וואלט זיך געגרייט נעמען צו א וויכטיקער ארבעט. ער איז געבליבן שטיין לעבן ליובען, אנקוקנדיק זי פאר־טערלעך־פארדאגהט, און שטיל, ווי צו קיינעם נישט, האט ער פארגעזעצט אן איבערגעריסענעם שמועס:

— מע האלט אונדז אין איין אומברענגען. זאלן מיר נאך דערצו צוהעלפן? וואס זשע וועט בלייבן פון אונדז? ווער ווייסט, אפשר א חוץ אונז אין שוין אויף דער וועלט קיינער מער נישט געבליבן. איז א סוף — אן עק זאל עס נעמען!... נישטא מער קיין יידן!..

דער קאמאנדיר איז א ווייל שטיין געבליבן מיט א בליק, וואס האט אין ערגעץ נישט געקוקט. ער האט זיך נישט אפגעקערט אפילו, ווען ער האט דערפילט אויף זיך דעם קאמיסארס האנט.

— הער זיך איין, קאמאנדיר, אפשר וועסטו באפוילן אויס־שטעלן דעם גאנצן אפטייל און פאר אלעמען האלטן אט די קעמ־פערישע דרשה דיינע... ס'וועט זיי זיכער פיל מוט צוגעבן...

אינעם קאמאנדירס פנים איז קיין סימן נישט געבליבן פון דער פאטערלעכער זארג. זיינע סקולעס האבן זיך געגומען פאר־ביסן באוועגן, און פון צווישן די שטייף צוגעשטשעמעטע ציין האט ער טקאנדירנדיק ארויסגעווארפן א ווארט, נאך א ווארט:

— יא. כ'וועל טאקע באפוילן, און כ'וועל זאגן, אז איך ישראל דער מוליאר, דער קאמאנדיר פונם פארטיזאנער־אפטייל „נקמה“, וועל נישט דערלאזן אומברענגען דאס, וואס דארף לעבן!

מיט דער זעלבער אנטשלאסנקייט, אבער שוין מיט איילי־קערע רייד האט ער זיך צו ליובען געווענדעט:

— אזוי בלייבט עס! זאלסט נישט וואגן אנדערש צו טראכטן! נאך דער דאקטערין וועל איך איצט נישט שיקן — זי וועט קומען דאן, ווען מע וועט דארפן.

ליובע האט הילפלאז אנגעשטעלט אירע אויגן אויפן קאמאנ־

דיר און זיי אַריבערגעפירט אויפן קאָמיסאַר, ווי זוכנדיק הילף פון זיין זייט. סאַנדלער האָט אויפגענומען איר בליק און מיט אַן איראָניע־שמייכל זיך פון איר אָפּגעקערט.

— דאָס איז אַלץ, קאָמאַנדיר? וואָלסט נאָך געדאַרפט שאַפן אַ קימפּעטאָרין־אָפּטיילונג און מאַכן פּראָפּאַגאַנדע פאַר אַ פאָרסירטן נאַטירלעכן צוווּקס פון אונדזערע רייען...

— נו, כ׳וועל שוין דיין ברויט נישט צונעמען. אויף פּראָפּאַגאַנדע ביסטו אַ מיידעם. כ׳פאַרלאָז זיך אויף דיר — האָט געזאָגט דער קאָמאַנדיר, און אָנגענומען ליובען פאַר דער האַנט און זי אַרויסבאַגלייט פון דער הייל.

— אַז ס׳וועט איר שווער ווערן צו אַרבעטן אויף דער קיך — האָט ער איר אָנגעזאָגט, זאָל זי מעלדן, — ער וועט שוין געפינען פאַר איר עפּעס אַ פּאַסיקע אַרבעט.

* * *

ווי שטענדיק, איז אויך אין דער דאָזיקער זומער־נאַכט שטיל געווען אויף דער באַזע פונם פּאַרטיזאַנער־אָפּטייל „נקמה". הין און צוריק האָט צווישן דיביידלעך אַרומגעשפּרייזט דער וואַך־עלטסטער. פון מאָל צו מאָל האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, זיך איינגעהערט אין דער נאַכט־שטילקייט און ווייטער געשפּרייזט.

זעלטן ווער איז אָבער אין דער דאָזיקער נאַכט געשלאָפן. עס איז גענוג געווען דער מינדסטער אָפּקלאַנג פון ערגעץ ווייט, אָדער עמעצן זאָל זיך דוכטן, אַז ער האָט עפּעס געהערט, מע זאָל זיך אַרויסרוקן פון די ביידלעך און אויסגעפינען דעם וואַך־עלטסטן, כדי זיך עפּעס צו דערוויסן.

אויף דער באַזע רעדט מען נישט הויך וועגן דעם, אָבער אַלע ווייסן זייער גוט: ווי פאַראיאָרן זומער, ווי פאַר צוויי יאָרן — דער שונא דער־נענטערט זיך צום וואַלד. ס׳גייט צו אַ בלאָקאַדע. פאַראַן אַזעלכע, וואָס ווייסן זייער גענוי, אַז דער געגנט־שטאַב האָט באַשלאָסן אויפצונעמען אַ קאַמף. מע ווייסט שוין אַפילו צו דערציילן — וווּ, וועלכער אָפּטייל וועט האָבן זיין פּאָזיציע. אַנדערע ווידער פרעגן אָפּ, באַשר ס׳נישט מעגלעך פאַר פּאַרטיזאַנער אָנצונעמען אַ פּאָזיציע־קאַמף מיטן שונאס רעגולערע טיילן, ס׳קען זיין אַ רייד נאָר וועגן איינטיילן זיך אין קלענערע גרופּן און פּרוּוון, ווי פאַראַיאָרן, ווי פאַר צוויי יאָרן, זיך דורכרייסן דורך דער בלאָקאַדע־קייט.

קיינעם ווערט פון די דאָזיקע השערות נישט לייכטער. אַזוי צו אַזוי — פאַר זייער אָפּטייל איז דאָס אַ קנאַפּע טרייסט. קיין קאַמף אויפנעמען וועלן זיי נישט קענען. דורכרייסן זיך גרופּנווייז, איז אַן ענין פאַר אַ קאַמפּס־אָפּטייל, אָבער זיי...

בעת ישראל מוליאר האָט באַקומען דעם באַפעל פון פּאַרטיזאַנער־שטאַב צונויפצוזאַמלען אויף איין אָרט אַלע יידן, אַנטלאָפענע פון געטאָ, וואָס וואַלגערן זיך אַרום אין דער געגנט, האָט ער נישט אָנגעהויבן צו וויסן, וואָס טוט מען מיט זיי אַלעמען — מיט די ווייבער, קינדער, אַלטע לייט און סתם קאַליקעס. עס שטייט פאַר אים אַן עדה יידן, קוקן אים אין די אויגן, וועלנדיק אויפכאַפּן זיין מינדסטן ווונק, גרייטע כאָטש אין פייער צו שפּרינגען. מע קוקט אים נאָך יעדן פוסטראָט, ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט, טאָמער וועט ער — זייער לעצטע האָפענונג — נעלם ווערן פון דאַנעט. האָט ישראל געטראַכט און באַשלאָסן: וואָסי, זיי ווייסן דען נישט, אַז דאָ דאַרף מען טאָן?!

פּאַמעלעך האָט זיך פון דער עדה אויסגעפורעמט גרופּעס: ווער יונגער — האָט געוועך באַקומען, ווער עלטער — האָט מיט באַלעבאַטישקייט זיך פאַרנומען. פרויען און קינדער האָט מען אויף די פּאַרלאָזענע פעלדער אַרויסגעשיקט, דאָס ברויט אַראָפּנעמען. אַלע האָבן עפּעס געטאָן און זייער טועכץ האָט גרויס אָנזען באַקומען ביי די שכנותדיקע אָפּטיילן. אַ סימן: בלויז זיי — אין אונטערשיד צו אַנדערע פאַמיליע־לאַגערן אין וואַלד, וו ס'האָבן זיך אויפגעהאַלטן גאַנצע דערפער, אַנטלאָפענע פונם דייטש — האָבן באַקומען דעם קאַמפּס־נאָמען „פּאַרטיזאַנער אָפּטייל". און מיט רעכט: די קאַמפּס־אויפטועו פון די יינגערע, די באַוואָפנטע, זיינען געווען גאַנץ קענטיקע.

איז דאָס אָבער אַלץ גוט געווען אין „נאָרמאַלע" צייטן, ווען נאַכט נאָך נאַכט לאָזן זיך אַרויס פּאַרטיזאַנער־גרופּן אין געיעג נאָכן שונא, נאָך זיין טראַנספּאָרט און באַוואָפענונג.

ערב דער בלאָקאַדע האָט דער אָפּטייל „נקמה" דערפילט זיין אַנדערשקייט. אוודאי קען דאָס ביסל באַוואָפנטע פאַרנעמען אַ פּאָזיציע און זיך אָפּשלאָגן, ביז קוילן וועלן סטייען; אוודאי קענען זיי פּרוּוון דורכרייסן די בלאָקאַדע. וואָס זאָלן אָבער טאָן די איבעריקע, די אַלטע לייט, די פרויען און קינדער? צעטיילן זיך, ווי אַנדערע אָפּטיילן טוען, אין קליינע גרופּקעס און פּרוּוון זיך דורכרייסן?

— איז אָבער נישט פאַראַן אַזויפיל באַוואָפנטע, זיי זאָלן קענען „דעקן". און דאָס הייסט — גיין אויף אַ זיכערן טויט.

אַלע אויף דער באַזע ווייסן, אַז וויבאַלד פון דער פּרי אָן איז זייער גאַנצער שטאַב נישטאָ, וועלן זיי מסתמא שוין ברענגען עפּעס גאָר וויכטיקע ידיעות. מאַכט מען מיט קיין אויג נישט צו און מע וואַרט...

פּאַרטאָג זיינען פאַמעלעך־מיד אַריינגעריטן אויף דער באַזע דער קאָמאַנדיר, דער קאָמיסאַר און דער שטאַב־שעף מיט זייערע אַדיוטאַנטן. דער עולם האָט מיט פאַרויטלטע, נישט אויסגעשלאָ־פענע אויגן זיך איינגעגעסן אין זייערע פּנימער, וועלנדיק דערגיין כאָטש אַ סימן, וואָס זאָל זאָגן ווי עס האַלט. דעם קאָמיסאַרס פּנים איז, ווי געוויינלעך, רויק און ווי געוויינלעך, קען מען פון דעם גאָרנישט אַראָפּלייענען. דער שטאַב־שעף האָט נאָך נישט באַוויזן די לייצעס אַרויסצולאָזן, איז ער שוין אויף דער ערד, קוקט אַריין אין די וואַרשטאַטן, נישטערט אין דער מיל און שטעלט אויס די וואַך־ריי. דער קאָמאַנדיר האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויפן גראָז לעבן אַ פּאָר קינדערלעך און שוין איז אַרום אים פול מיט געלעכטער, מיט געשריי און שפּיל.

ס'האָט עמעץ פון עלטערן עולם זיך צוגערוקט, כלומרשט אַפּצווויִשן אַ קינדעריש נעזל, און בעת־מעשה אַ פרעג געטאָן:

— ווי האַלט עס עפּעס, קאָמאַנדיר?

— ווויל ווי די וועלט, נשמה מיינע, — און ס'האָט באַלד גע־וווּסט די גאַנצע באַזע דעם באַטייט: מיר האַלטן זיך אַלע צוזאַ־מען, און זאָל זיין וואָס עס וויל זיך...

די זיכערקייט, אַז נאָר אַזוי וועט עס זיין, איז ביי אַלעמען נאָך שטאַרקער געוואָרן, ווען אין דעם זעלבן פאַרנאַכט האָט ליובע געבוירן אַ צווילינג.

פון דער באַזע איז מען אַרויס ווי נאָר ס'איז טונקל געוואָרן. אַלץ איז געווען אַזוי, ווי דער פּלאַן האָט פאָראויסגעזען. די ערשטע האָבן זיך אויף פערד אַרויסגעלאָזט די אויסשפּירער און פאַרבינד־לער. נאָכדעם האָט מיט זייטיקע וועגן זיך אַרויסגעלאָזט, פאַר־נעמענדיק זיך אין אַ האַלבן קרייז אויף רעכטס, די גרופּע בראַש מיטן קאָמיסאַר, געשיצט פון עטלעכע צענדליק באַוואָפנטע. אין דער זעלבער צייט איז אויך אַרויס די גרופּע פון לינקס בראַש מיטן

שטאַב־שעף. ערשט נאָך זיי איז אַרויס די צענטער־גרופּע אין דער ריכטונג פון די אויסשפּירער. פאַרויס איז געגאַנגען דער קאָמאַנ־דיר. די גרופּע האָט נאָך נישט באַוויזן אַרויס פון וואַלד, ווי דער קאָמאַנדיר האָט געגעבן אַ צייכן זיך אָפּצושטעלן. דער אַדיוטאַנט האָט זיך שנעל אַ לאָז געטאָן איבער דער גאַנצער לענג זוכן ליובען. געבראַכט זי מיט נאָך אַ פרוי. וואָס האָט איר, ליובען, געהאָלפן, האָט דער קאָמאַנדיר זיי אַריינגעשטעלט אין דער ריי לעבן זיך, לעבן דער באַוואָפנטער וואַך, אַוועקגעזעצט ביי זיך אויף די הענט דעם צווילינג און געהייסן זיך רירן פון אָרט.

— ווער איז גערעכט געווען, ליובע, — האָט דער קאָמאַנדיר, אויסדרייענדיק דעם קאָפּ, סודותדיק אַ זאָג געטאָן, און שפּאַנענ־דיק פאָרויס ווייטער, געפּליסטערט שוין פאַר זיך:

— ס'וועלן נאָך קינדער זיך האָדעווען ביי די מאַמעס... ס'וועלן קינדער נאָך וואַקסן און געזונט זיין.. ס'וועלן ווידער זיין מענטשן... ס'על זיין ייִדן...

כאָטש קיינער אין דער לאַנגער קאָלאָנע האָט דעם קאָמאַנ־דירס שעפּטשען נישט געהערט, איז פון אַלעמענס הערצער בית־לעבוריז אָפּגעגאַנגען דער נאָגנדיקער פּחד. דער טראָט, ביז גאָר אַ פאַרזיכטיקער, איז דרייסטער געוואָרן.

פאָרויס איז געגאַנגען דער קאָמאַנדיר, און אויף ביידע הענט האָט ער איינגעטוליעט געטראָגן דעם צווילינג און שטיל, ווי צום איינשלעפערן, צוגעזונגען:

„איך האָב אַ קליינעם ייִנגעלע
אַ זונעלע, אַ פיינס...”

די דריטע בריק

די פיס האָט מען שוין ווי די בערוועגעם געשלעפּט. ס'האָט זיך געדוכט, אַז נאָך אַ טראָט און אַ סוף, — מער וועט מען זיך שוין פון אָרט ניט רירן. און דאָך, ווי נאָר ס'פלעגט קומען דער באפעל „ווייטער", האָט מען דערפילט אין זיך נייע כוחות: אַז ס'איז נאָך פאַראַן אַ „ווייטער", איז נאָך פאַראַן אַ האָפענונג אַרויסצובאַקומען זיך פון דעם קלעם. ערגער איז, ווען ס'בלייבט נאָר איין ברעקל ערד, אויף וועלכן מען מוז זיך שנעל איינגראָבן, ווייל דאָרט לעבן דער מחנה האָבן אָנגעהויבן זייער וועלפישן געוואָי דעם שונאס מינע־וואַרפער.

מען גייט ווייטער, און מע פאַלט, און מע שטייט ווידער אויף. שוין די וויפלטע וואָך אַזוי? די בלאָקאַדע דויערט אָן אויפהער. דעם שונאס קייט אַרום דעם אָפּטייל ווערט אַלץ ענגער און ענגער.

אַ סך וואָלטן שוין לאַנג ערגעץ אין וועג געבליבן שטעקן (ווער וואָלט דען איצט זיך אַרומגעקוקט, צי ס'פעלט עמיצער) — אַלץ איינס לויערט דער טויט פון אַלע זייטן, צו וואָס זשע זיך פּייניקן נאָך?! איז אָבער פאַראַן אין דער אָפּטיילונג דער „באַלעבאָס פון דער פּושטשע", און ער רוט ניט קיין מינוט. ער לויפט פאָרויס, קומט צוריק, סודעט זיך מיטן קאָמאַנדיר, באַשמעקט יעדן קוסט, טאַפּט די ערד, און אין די הערצער פון די סאַמע פאַרצווייפלטע וואַקסט די האָפענונג: אפשר איז נאָך פאָרט פאַראַן אַן אויסוועג?!.

בײַנציע שאַפּיר האָט ביז דער לעצטער „אַקציע" געלעבט אין שטעטל נ., וואָס ליגט ביים סאַמע ראַנד פון דער ווילדעניש. אַז די גאַנצע משפּחה זיינע איז אומגעקומען, און ער איז על־פּי־נס אַרויס אַ לעבעדיקער פון די רוצחימס לאַפּעס, איז ער אַוועק אין וואַלד. נישט צו די פּאַרטיזאַנער — וואָס פאַרא וואָיאַקע איז פון אים, וואָס ער דערכעט קוים? נישט די יאָרן! — נאָר צו פּויערים־שכנים, וואָס האָבן זייער כוטאָר געהאַט אין דער ווילדעניש גופא,

איז ער אָנגעקומען און ביי זיי שוין געבליבן. ווי אַלע פּויערים, וואָס האָבן געלעבט אין שכנות מיט פּאַרטיזאַנער־באַזעס, איז אויך ער געוואָרן א וועגווייזער. וואָרום אזוי, ווי ער, בענציע, האָט גע־קענט די געגנט,האָט זעלטן ווער זי נאָך געקענט. א לעבן לאַנג האָט ער אָפּגעאַרבעט ביי וואַלד, אויסגעשפּרייזט די ווילדעניש אין דער לענג און אין דער ברייט, געקענט אירע אַזעלכע פאַרבאָרגענע ערטער, ווו קיין מענטשלעכער פוס האָט ביז אים ניט געטראָטן.

אז ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די בלאָקאַדע איז בענציע אוועק מיטן יידישן פּאַרטיזאַנער־אָפּטייל. דאָ האָבן בענציען געקענט קינד און קייט. דאָ טאַקע האָט מען אים געקרוינט אלס „באַלעבאָס פון דער פּושטשע”.

שוין אין די ערשטע בלאָקאַדע־טעג איז פון בענציען אַראָפּ־געפאַלן א היפּש ביסל יאָרן. רירעוודיק, ווי א יונגערמאַן, האָט ער דעם אָפּטייל ארויסגעפירט די דייטשן פון אונטער דער סאַמע נאָז. ער האָט אלעמאָל נייע באַהעלטענישן געפונען, ווו ס׳האָט זיך געדוכט, אז קיין שום מענטשן וואָלט נישט איינגעפאַלן אהין דורכצוקריכן. דעם שונאס שפּיר־הינט אָבער פלעגן זיך אהין אויך באַווייזן, און בענציע האָט ווידער ניט גערוט.

די לאַגע ווערט וואָס א טאָג אלץ ערגער. חוץ א ביסל סוכאַ־רעס איז גאָרנישט נישט געבליבן. מענטשן פאַלן פון די פיס, און די שיסערייַ ארום ווערט אלץ נעענטער און נעענטער. ציימנווייז דוכט זיך, אז אָט, אָט וועט בענציע אנידערפאַלן און אויסגעשעפּ־טערן; אָבער אומגעריכט הויבט ער ווייטער אָן צו זוכן, נישטערן, פאַרקערעוועט ער דעם עולם אין א זייט, און ווידער דוכט זיך, אז מ׳איז ניצול געוואָרן.

אין איינעם א פאַרטאָג האָט זיך דער עולם געכאַפּט, אז מע געפינט זיך ערגעץ אויפן ראַנד פון דער ווילדעניש. פון דער ווייטנס האָבן זיך גענומען זען שטיקער לויטערער הימל. ווו איז מען דאָ? און צי איז דען מעגלעך אזא מין וואַלד־ברעג, ווו דער שונא זאָל נישט זיין? בענציע האָט זיך גלייך געלאָזט אהין. ס׳איז אדורך א שטיק צייט, און בענציע איז ניטאָ. יעדער שאָס, וואָס האָט דאָ אָפּגעהילכט, האָט געקענט הייסן, אז דאָס האָט דער שונא געטראָפן זייער לעצטן אָנהאַלט און האָפענונג — בענציען...

דער אלטער איז צוריקגעקומען א מידער, קוים שלעפּנדיק די פיס. ער האָט שווער געסאָפּעט און אַראָפּגעלאָזט זיך אויפן גראָז.

זיינע אויסגעלאָשענע. אויגן האָבן געענטפערט אויף אַלעמענס אָנגעשטרענגטן ווארטן.

— ניין, קיין דייטשן זיינען דאָרט נישטאָ און קענען נישט זיין. אָבער אויך מיר וועלן אהין נישט דערגיין. דאָרט איז דער טייך. און אויף יענער זייט איז דער טייוול - אינדזל.

דער עולם האָט פארשטאַנען, אז ס'איז אויס מיט דער לעצטער האָפענונג. איז מען געזעסן פארשטיינערט און געפילט, אז ס'גייט אויס טראָפן נאָך טראָפן דאָס רעשט ביסל כוחות. בלויז עמעצער פון די יונגע האָט מיט אַ חלושדיקער שטימע אַ פרעג געטאָן:

—און וואָס איז דאָרט, אויפן טייוול-אינדזל?

בענציע האָט אָנגעשטעלט אויף אים די מוטנע אויגן און מיט זקנישער בארעדעוודיקייט גענומען דערציילן וועגן אינדזל, ווו קיין מענטשלעכער פוס קען נישט צוקומען. שטעלסט אַ טראָט — און ס'ציט דיך אריין דער תהום. קייןביימער זיינען דאָרט נישט פאראַן, בלויז קוסטעס, וועלכע דעקן צו די געפאר, וואָס לויערט דאָ אויף יעדן, ווער ס'פרוווט נאָך דורכקריכן אויף דער דאָזיקער פארשאָלטענער ערד. פייגל זיינען דאָרט פאראַן — מענגעס, פון אַלע מינים. אַמאָל, אין דער יוגנט, האָט ער, בענציע, זיך געלאָזט אהין מיט אַ שכן. אָ, מע דאַרף וויסן, ווי דורכצוקריכן, ווו צו שטעלן אַ פוס. ער, בענציע, האָט כמעט דאָס גאַנצע אינדזל דורכגעשפאַנט. וואָס איז אָבער די פעולה? ווי קומט מען אהין?!...

בענציע איז אַ מינוט שטיל געבליבן. ס'האָט זיך געדוכט, אז ער האָט איינגעדרימלט. דער קאָפּ איז אים שווער אראָפּגעפאַלן. מיטאַמאָל האָט ער זיך אַ הייב געטאָן פון אָרט און זשוואַווע צוגעשפאַנט צו דער שטאַב-גרופּע, וואָס איז געלעגן אויסגעצויגן אונטער אַ ברייטער סאָסנע.

— נאַטשאַלניק, אַלע וועלן זיך נישט קענען ראַטעווען — דאַרף מען זיך העלפן, ווער עס קען. אריבערשווימען דעם דאָזיקן טייך איז נישט גרינג בעתן גוטע ציי‌טן. אַן אויסגעמאַטערטן — אוודאי נישט. אָבער ווער עס וויל — זאָל פרוון. איך וועל זיי ווייזן, ווי אַזוי דורכצוקריכן דאָס טייוול-אינדזל.

דער קאָמאַנדיר האָט אפילו די אויגן נישט אויפגעעפנט, בעת דער אַלטער האָט גערעדט. געענטפערט האָט ער אויך אַזוי זיך, ווי גלאַט אין דער וועלט אריין:

— די חכמה האָב איך שוין געהערט. נאָך פאר דער אָבלאַווע. „ראַטעוועט זיך, ווער עס קען". מיר זיינען נישט קיין דייטשן. מיר

פארמשפּטן נישט אויף אומצוקומען ווייבער, קינדער, אַלטע, קראַנקע...

דער קאָמאַנדיר האָט זיך פאַמעלעך אונטערגעהויבן אויף אַ האַנט און געבליבן אַזוי אָנגעשטרענגט זיצן.

— ווי מיינסטו, אַלטער, ס'איז טאַקע ניטאָ קיין שום אַנדער עצה?

בענציע האָט דעם קאָמאַנדירס פראַגע, נאָך זיין ביטערן מוסר, אָנגענומען אַלס אַ חוזק פון אים. האָט ער ניט־דרייסט געפּרוווט אים ענטפערן אין זעלבן טאָן:

— פאַראַן, פאַראַן. פּרוּוון אויסבאַרגן ביי משיחן איינע פון זיינע צוויי בריקן — די פּאַפּירענע, צי די אייזערנע — און דורך זיי אַריבערפירן די ווייבער מיט די קינדער...

דער קאָמאַנדיר האָט אָנגעשטעלט אויף אים בייזע דורכדרינג־לעכע אויגן.

— נו, און קיין דריטע בריק קען גאָר ניט געמאָלט זיין? אפשר זאָלן מיר פּרוּוון?

אַלץ נעענטער האָט זיך אין דער וואַלד־געדיכטעניש אָפּגע־שלאָגן די כסדרדיקע שיסעריי. ס'האָט זיך אָפּט געדוכט, אַז ס'הערן זיך אפילו מענטשלעכע קולות. דער עולם האָט זיך אַ וויג געטאָן און אָנגעשטרענגט נאָכגעפאָרשט די פלוצעמדיקע אויפלעבונג אין דער קאָמאַנדירן־גרופּע.

... די בריק האָט מען זיך גענומען בויען אַזוי: פון אַלע טיילן זיינען אַרויסגעצויגן געוואָרן די גוטע שווימער, די יינגערע און קרעפּטיקערע און אויך די סאַמע געוויקסיקע. צווישן די געבליבענע האָט גענומען וואַקסן דער אומרו: צי באַדאַרף מען עס ניט, אַז זיי וויל מען דאָ איבערלאָזן? קיינער האָט אָבער נישט געפּרוווט זיין טענה הויך אַרויסזאָגן.

צוויי גוטע שווימער האָבן מיט זיך מיטגענומען בענציען און געלאָזט זיך מיט אים אויף יענער זייט טייך. די הויך־געוויקסיקע זיינען געקראָכן אין וואַסער, ווי ווייט טיף זיי האָבן נאָר געקענט. דער איבעריקער עולם, ווער נאָר ס'איז בכוח געווען, האָט זיך גע־לאָזט זוכן לאַנגע דרענגער — אַזוי האָט דער קאָמאַנדיר געהייסן. און אַז אַלץ איז גרייט געווען, האָט דער קאָמאַנדיר באַפוילן די שווימער, זיך לאָזן, איינער נאָכן צווייטן, אין טייך. נעענטער ביים

ברעג זיינען געבליבן די שוואכסטע, ווייטער זיינען געשווומען די קרעפטיקערע. און אזוי האט מען זיך אויסגעצויגן אין איין ריי, אראפלאזנדיק צום גרונט אין די טיפסטע ערטער די דרעננער. און אז ס'איז געקומען דער לעצטער באפעל, האט איין שווימער אנגע־כאפט דעם צווייטן ביים פוס. און אין דער גאנצער ברייט פון טייך האט זיך אויסגעלייגט א בריק פון לעבעדיקע מענטשלעכע קערפערס.

מיט דרענגער אין די הענט אויף צום באלאנסירן און אין נויט־פאל אין וואסער אראפצולאזן, כדי זיך אנצושפארן, האבן אנ־געהויבן דורכגיין די בריק פרויען און קינדער. לעבן קאמאנדיר איז געשטאנען גרייט א הילפס־גרופע צו פארבייטן די אפגעשוואכטע, צו ראטעווען די, וועלכע האבן דעם גלייכגעוויכט פארלוירן.

...ארום האבן אן אויפהער געוואיעט די מינע־ווארפערס, און אויטאמאט־סעריעס, לאנגע און אפטע, האבן געריסן די לופט.

די צאל פארטיזאנער אויף דער זייט פון טיוול־אינדזל איז בסדר געוואקסן. און געוואקסן איז אויך דער אומגעדולד ביי די, וואס האבן אויף זייער ריי געווארט. ביים סאמע ברעג איז געשטא־נען דער קאמאנדיר און רעגולירט יעדנס באוועגונג. ער האט בא־צייטנס באמערקט, ווי ס'ווערן אפגעשוואכט ביי ועמען די גלידער, און די „בריק" נעמט פלאצן. ער האט באוויזן אונטערשיקן א פאר־בייטער, ביז יענער וועט אפרוען און קומען צו זיך. די בריק האט געדינט, די דערלייזונג איז אלץ נעענטער געווען...

און אז אויף יענער זייט טייך האט זיך צווישן די לעצטע דער קאמאנדיר באוויזן, זיינען פארטיזאנער, אויסגעפרווטע אין צרות און קאמפן, אויף דער ערד געפאלן און זיך פארכליעט מיט א ספאזמאטישן קייכן. פרויען האבן געטראגן זייערע קינדער, ווי פע־נער, דעם קאמאנדיר אנטקעגן.

און ער איז א מידער, מיט אברייטן שמייכל אויף זיין אויס־געצערטן פנים, געשטאנען אנגעשפארט אויף עמעצנס א פלייצע, און ס'האט זיך געדוכט, אז אט,אט — און ער וועט אוועקפאלן. מיט די טיף־איינגעפאלענע אויגן האט ער אויפגעזוכט בעניען און שטיל אבער קאמאנדיריש־הארט אים באפוילן:

— פיר ווייטער, אלטער!

דער סוף און דער אָנהייב

דער גוואַלד פון די כסדר פליענדיקע סצענאַריאָן איז געווען אַזאַ מוראדיק־פּאַרטויבנדיקער, אַז ס׳האָט זיך געדוכט, ווען מיר זאָלן אַפילו איינער דעם אַנדערן אַריינשרייען אין אויער, וואָלטן מיר זיך אויך נישט דערהערט. און דאָך זיינען מיר געלעגן טויט־שטיל, נישט באַוועגנדיק מיט קיין אבר.

הינטער אונדז האָט „געאַרבעט" די אַרטילעריע. פאַרביי און לעבן אונדז האָבן אין אָנגרייפנדיקער אייליקייט, ווי נישט באַמערקנדיק אונדז, דורכגעפּייזעט גאַנצע טיילן רעגולערע אינפאַנטעריע. צייטנווייז בלויז האָט אַ פאַרבייקריכנדיקער זעלנער חידושדיק אָנגעשטעלט אויף אונדז די אויגן. לויט זיין שנעלן באַוועגן מיט די ליפּן האָט מען זיך געקענט אָנשטויסן, אַז ער שיקט דאָס אַ „גרוס" אונדזערע מאַמעס, וואָס האָבן דער וועלט געגעבן אַזעלכע פּחדנים, ווי מיר זיינען...

מיר זיינען געלעגן, ווי די מתים, ווייל אַזאַ איז געווען דער באַפעל פונעם קאָמאַנדיר פון אונזער פּאַרטיזאַנער־אָפּטייל.

דאָס לעצטע מאָל האָבן מיר אים, אונזער קאָמאַנדיר, געזען צוזאַמען מיט אַ גרופּע אַרמיי־אויסשפּירער, וואָס האָט די ערשטע זיך באַוויזן אין אונזער וואַלד. אין אייליקייש האָט ער אָפּגעגעבן עטלעכע באַפעלן און איז נעלם געוואָרן. שפּעטער, ווען פון יענער ריכטונג, וווהין דער קאָמאַנדיר איז אַוועק, האָבן גענומען אָנפליען די ערשטע סצענאַריאָן האָבן מיר, נאָך אַ רגע שטוינונג, דערפילט: ס׳איז געענדיקט! געוויינלעך פלעגט עס אַזוי זיין: יעדעס מאָל, ווען אונדזער קאָמאַנדיר האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין שטאַב פון דער בריגאַדע, וועער רעדט נאָך אינעם געגנט־צענטער, האָבן מיר אַלע געוווסט, אַז ער וועט קומען מיט עפּעס ווינטיקס: אַ נייע קאַמפּס־אויפגאַבע, אַן אויפטו, אַ שליחות אַזוינס, וואָס וועט געבן גרעסערן אימפּעט אונדזער כסדר־באַוועגלעך לעבן. און כאָטש

אין משך פֿון יאָרן איז זעלטן ווען איין טאָג ענלעך געווען אויפֿן צווייטן, איז דאָך ביז איצט געווען עפּעס אַ סדר, אַפילו אַן איינגעשטעלטער שטייגער.

איצט האָט יעדער איינער געפֿילט, אַז מיטן קאָמאַנדירס צוריקקומען וועט פֿון דעם ביז איצטיקן לעבן קיין זכר נישט בלייבן. און כאָטש מ׳האָט וואָכן לאַנג גערעדט, דערציילט און געחלומט וועגן יענעם געגאַרטן טאָג, ווען מע וועט פֿאַרלאָזן די ערד־היילן און צווייגן־ביידלער, איז דווקא איצט, ערב דעם לעצטן באַפֿעל (און קיינער האָט נישט געצווייפֿלט, אַז דאָס וועט זיין דער לעצטער באַפֿעל) פֿונעם קאָמאַנדיר, אָנגעפֿאַלן אויף אונדז אַ פֿיינלעכע אומרואיקייט. געוואַקסן איז דער אומרו צוליב דער געליימטקייט פֿון דער אָפּטיילונג דווקא ווען אַרום שטראָמט האַסטיק אַ מענטשן־מאַסע. דער אומרו איז געוואַקסן צוליב דעם גלייכגילטיקן פֿאַרבייגיין די אָפּטיילונג, וואָס האָט אין משך פֿון יאָרן געצויגן אַנדערע נאָך זיך, געווען פֿאַר זיי אַ ביישפּיל אין קאַמף. אַלע האָבן דערפֿילט: ס׳געשעט אונדז אַן עוולה, און ס׳איז נישטאָ אַפילו צו וועמען אַ טענה צו האָבן. דער קאָמאַנדיר איז „דאָרטן״, און דאָרט וועט מען אים זיכער זאָגן: ס׳איז געענדיקט מיטן פּאַרטיזאַנעווען.

ווייזט אויס, אַז ביי אַלעמען איז דאָס געהער געווען אַזוי אָנגעשטרענגט, אַז אין דעם אַרומיקן טראַכען, רעווען און סווישטשען האָט מען גלייכצייטיק דערהערט דאָס צאָקען פֿון פֿערדישע קאָפּיטעס. אויף צעפּעניעטע פֿערד איז אָנגעפֿלויגן דער קאָמאַנדיר צוזאַמען מיט אַ מיליטער־מאַן, אַ פֿאַרשרפטן פֿון זון און ווינט, אין אַ פֿאַרשטויבט־צעקנייטשטן מונדיר, לויט וועלכן ס׳איז שווער געווען צו אורטיילן, צי איז דאָס אַן איינפֿאַכער זעלנער אָדער עפּעס אַן אָפֿיציר. נישט וואַרטנדיק אויף קיין באַפֿעל, האָבן מיר זיך גענומען אויפֿהויבן פֿון די ערטער, זיך צורוקן איינער צום צווייטן. אומבאַמערקט האָט זיך אויסגעבילדעט אַ האַלבער קרייז אַרום די רייטער. דער אַרמייער איז פֿלינק אַראָפּ אויף דער ערד און מיט דורכדרינגלעכע אויגן גענומען נישטערן צווישן אונדז.

— פֿאַראַן דאָ אַ לאַנדסמאַן אפֿשר? כ׳בין פֿון זשעטל...

זיין שטים איז הייזעריק געווען. גראָד האָט ניט ווייט פֿון אונדז דורכגעשווישטשעט אַ קויל און צעפּליקט די לעצטע ווערטער פֿונעם אַרמייער. אונדזער עולם איז נעענטער צו צו אים, פֿאַרשטעלנדיק זיך אַלס זיינע לאַנדסלייט.

מ׳האָט זיך אַפילו גענומען חכמענען אויף זיין חשבון און גע־

וואָרפן מיט ווערטלעך פון פאַרשידענע געגנטן. אַ פאַרלעגנהייט־נריי־מאַסע האָט זיך באַוויזן אויפן אַרמייערס פּנים. דער קאָמאַנדיר האָט, פאַרביילנדיק די פויסט, ענערגיש אַ מאַך געטאָן מיט איר אין אונדזער זייט. מיר האָבן זיך אינסטינקטיוו צוריקגעצויגן און אויסגעגלייכט די ריי. און כאָטש מיר האָבן דערהערט פון קאָמאַנ־דיר דאָס וואָרט, וואָס איז פאַר קיינעם פון אונדז נישט געווען אומגעריכט, האָט עס אונדז געצוווּנגען זיך אָנצושטרענגען, כּדי קיין קלאַנג נישט דורכצולאָזן:

— ס'איז געענדיקט!

באַדייט האָט עס אָבער גאָר עפּעס אַנדערש. ס'האָט באַדייט אַז ווען מ'האָט פאַר זיך אַ מאַיאָר (דאָס וואָרט האָט ער צעצויגן אויף באַזונדערע זילבן), דאַרף מען פאַרגעסן אַלע פּאַרטיזאַנער־שטיק, נישט חכמענען זיך ווי מיט אַ פּאַני־בראַט, נאָר ענטפערן, ווי ס'פּירט זיך: אַזוי און אַזוי, חבר מאַיאָר, קיין זשעטלער איז ביי אונדז נישט פאַראַן!

— פאַראַן, פאַראַן, — האָט זיך פון דער ריי דערהערט אַ פּיש־טשענדיק קולכל פון אַ יונג בחורל, וואָס האָט עפּעס נאָך געוואָלט אַרויסשרייען, אָבער דערענדיק, ווייזט אויס, דאָס שטרענג־אָנגעצויגענע פּנים פונעם קאָמאַנדיר, האָט ער איבערגעריסן אין מיטן וואָרט.

— קריך אַרויס, יאַט, קריך אַרויס, — האָט שוין גוטמוטיק אַרויסגערופן דער קאָמאַנדיר.

פון דער ריי איז נישט געאיילט אַרויס דאָס יונגע בחורל. ער האָט זיך אוועקגעשטעלט לעבן מאַיאָר, נישט וויסנדיק וואָס צו טאָן מיט זיך. איין בליק אויפן קאָמאַנדיר, און דאָס יאַטל האָט זיך מיליטעריש אויסגעצויגן:

— אַזוי איז עס, חבר מאַיאָר, כ'בין אַ זשעטלער!

— געבליבן עמעץ ווער אין שטעטל? די בערגערס האָסטו געקענט?

—דעם פאָטאָגראַף? אוודאי געקענט, קיינער איז נישטאָ. אַלע זיינען אומגעקומען...

וואָלט עס נישט אַזוי אָן אויפהער געטרייסלט דעם וואַלד, וואָלטן אפשר אַלע באַמערקט, ווי דער מאַיאָר האָט זיך לייכט אַ וואַקל געטאָן. זיין פאַרשטויבט פּנים איז אומבאַוועגלעך־שטרענג געבליבן. און דאָך איז ער אונדז אַלעמען מיטאַמאָל געוואָרן היי־מיש־נאָענט, אָט אַזוי, ווי ער וואָלט אַלע יאָרן דאָ, מיט אונדז צו־זאַמען, זיך געיאָגט נאָך די, וואָס האָבן זיין זשעטל אומגעבראַכט.

אַרום דעם מאַיאָר האָט זיך צונויפגעזאַמלט דער גאַנצער שטאַב, און מ'האָט גענומען עפּעס צייכענען, אויסרעכענען, פאַרשרייבן. ס'האָט פאַמעלעך זיך אומגעקערט צו אונדז דער נייגער, ווי דעמאָלט, ווען דער קאָמאַנדיר פלעגט אַוועק אין בריגאַדע־שטאַב. און נישט ווי קיין אָנזאָג פון סוף האָבן איצט שוין געקלונגען די ווערטער פונעם קאָמאַנדיר, אז „געענדיקט מיטן פּאַרטיזאַנעווען”, נאָר ווי דער אָנהויב, צו וועלכן מיר אַלע האָבן אין משך פון די וואַלד־יאָרן געבענקט, וועגן וועלכן מיר האָבן געטרוימט.

מיט די זעלבע הענט

ס׳איז געווען פאר אלעמען גאר פיינלעך, אבער קיין ברירה איז נישט געווען:

מ׳האט נאך אלץ געמוזט בלייבן אין וואלד, כאטש דער פראנט איז שוין געווען א סך צענדליקער קילאמעטערס פארויס. מ׳האט נאך געמוזט בלייבן אין מיטן וואלד, כדי די בלאנדזשענדיקע, צעקלאפטע היטלעריסטן־גרופעס זאלן נישט פרווון דא זיך באזעצן, איבערנעמען אונזערע באזעס און פון דאנעט באנדיטעווען אין דער געגנט. מ׳האט אויך געמוזט בלייבן, כדי אויפצוכאפן אלע מינעס, וועלכע מיר אליין האבן פארלייגט אין פארשידענע ערטער. איצט האבן זיי געדראט מיט טויט אומשולדיקע פויערים, וועלכע האבן זיך געלאזט אינם וואלד נאך געהילץ, נאך יאגעדעס.

דאס אלץ איז טאקע געווען פארשטענדלעך. אבער זיצן אן א שטאך ארבעט דאן, ווען אנדערע אפטיילן זיינען אוועק אויפן פראנט, אדער האבן איבערגענומען די פולע מאכט אין זייערע ראיאנען און רודערן א וועלט — דאס איז געווען אומדערטרעגלעך. האבן זיך פארטיזאנער קיין ארט נאך געקענט געפינען, ארומגעדרייט זיך ווי נישט היגע. זייערע באוועגונגען זיינען געווארן פוילע, די צורות — אפגעבליאקעוועטע, אפגעלאזענע. א ביסל לעבעדיקער פלעגט ווערן, ווען די אויסשפירערס פלעגן סיגנאליזירן, אז זיי זיינען געפאלן אויף די שפורן פון בראדיענדיקע דייטשן. ס׳פלעגט זיך אנהויבן א שיסעריי — כאטש הימל עפן זיך. מ׳האט געקלאפט סתם אזוי זיך, און דער גאנצער ענין האט גיכער אויסגעזען ווי דאס פלאשען חיות בעת יאגד, איידער פירן א נארמאלע שלאכט. דאס פלעגט אבער טרעפן נישט אפט.

געוויינלעך פלעגט מען פארנאכט־צייט זיך צונויפנעמען קרייזלעכווייז, און וואס ווייטער, אלץ אפטער און העכער האט מען גענומען אויסדריקן אומצופרידנקייט מיטן שטאב, וואס לאזט זיי

פֿאַרזייערט ווערן. ס'איז שוין אַזוי ווייט דערגאַנגען, אַז ווען דער שטאַב־שעף האָט אין אַ מיטן נאַכט געמאַכט אַ קאַמפּף־אַליאַרם, האָט עס פֿײַנלעך לאַנג געדויערט ביז דער עולם איז אַרויס פֿון די נאַרעס. ס'איז אַפילו אויסגעקומען אייניקע צו שלעפּן פֿאַר די פֿיס און זיי ברענגען אין דער ריי.

אין דער דאָזיקער נאַכט האָט זיך שוין קיינער מער נישט געלייגט שלאָפֿן, כאָטש ביזן אָפּמאַרש איז געבליבן אַ סך שעהן. דער שטאַב־שעף האָט געמאָלדן וועגן באַפֿעל פֿון צענטער, אַז די אָפּטיילונג זאָל זיך לאָזן צו דער הויפּט־שטאָט, וווּ ס'וועלן זיך צונויפֿזאַמלען די בעסטע פּאַרטיזאַנישע בריגאַדעס. דאָרט וועט מען זיך שוין דערוויסן, וואָס יעדער איינער וועט באַדאַרפֿן ווייטער טאָן. די אָנגעוואַקסענע שווערלייביקייט האָט זיך מיט אַמאָל אינגאַנצן אָפּגעטאָן פֿון די פּאַרטיזאַנער. זייערע באַוועגונגען זײַנען שנעלערע געוואָרן. מ'האָט אויפֿן ווונק אויפֿגעכאַפּט יעדן באַפֿעל פֿון שטאַב און מיט באַזונדערן אײַפֿער זיך באַמיט אַלץ פּינקטלעך צו טאָן. מ'האָט אָנגעהויבן רייניקן די מלבושים, זיך גרינטלעך איינוואַשן. באַלד זײַנען אויסגעוואַקסן גאַנצע ראַזיר־„אַנשטאַלטן“, איינער האָט דעם אַנדערן געהאָלפֿן באַקומען אַ לייטיש אויסזען, כאָטש געוווּסט האָט מען, אַז דער וועג איז אַ ווײַטער און נישט איינער וועט נאָך זײַנע פּאָדעשוועס לאָזן ערגעץ שטעקן.

אין דער לעצטער מינוט, ווען אַלץ וואָס מ'האָט נאָך געקענט פֿאַרלאָדן אויף די וועגענער איז שוין געווען אײַנגעפּאַקט, און מע האָט זיך גענומען פֿאַנאַנדערוואַרפֿן די הײַלן, כּדי די דײַטשן זאָלן זיך דאָרט נישט באַזעצן, איז אַ דערדריקנדיק־שווערע שטילקייט אָנגעפֿאַלן אויף אַלעמען. ערשט איצט האָט מען באַנומען, אַז מער וועט שוין נישט אויסקומען זיך אומצוקערן אין די דאָזיקע ערטער, וועלכע האָבן היימיש געוואָרעמט און מוטערלעך באַשיצט דאָ, ווען אַרום האָט טויט־געפֿאַר געלויערט אויף שריט און טריט. שטיל, כּמעט אײַנציקווײַז האָט מען זיך געלאָזט פֿון וואַלד. ערשט אָנקומענדיק נאָענט צו אַ דאָרף, האָט מען זיך גענומען אונטערציען, פֿאָרמירן רייען און אָפּשלאָגן אַ זעלנערישן מאַרש־טראָט אויף די שטויביקע דאָרפֿישע וועגן. אומעטום זײַנען פּויערים אַרויס באַגעגענען און געזעגענען אַלטע באַקאַנטע, רופֿנדיק אַ סך בײַ די נעמען, אָדער פּאַרטיזאַנישע צונעמענס.

אין דער לעצטער ריי איז אַ באַלאָדענער מיט אַן אָנגעשטאָפּטן רוק־זאַק געגאַנגען דער דיוועָרסיע־עלטסטער שלמה סטריכער. אויף

זיין צעבראָזדעטן פּנים איז נישט קענטיק געוועזן קיין סימן פון געריכטקייט צוליב דעם אָפּשייד מיט די אַלטע ערטער און פריינט. אַמאָל בלויז, ווען מצד די באַגריסער פלעגט פאַלן אַ רוף „זיי געזונט, שליאַמקע“, פלעגט זיך אויף זיין פּנים באַווייזן אַ גרימאַסע, וואָס האָט געזאָלט ענלעך זיין אויף אַ שמייכל.

שלמה סטריכבער קערט זיך אום מיטן זעלבן וועג, מיט וועלכן ער איז מיט צוויי יאָר צוריק געקומען אַהער פון געטאָ, מיטן זעלבן וועג, וועלכער האָט אים, דעם דיווערסיע־עלטסטן, צענדליקער מאָל געפירט צו די באַנען און שאָסייען פונעם שונא. ער קערט זיך אום אַ היים, וואָס איז מער קיין היים נישט, ווו קיינער דערוואַרט אים נישט. שלעפּט ער די פיס, וואָס זיינען אַזוי פלינק געווען בעת שליחותן און אויפגאַבן און זיינען איצט שווער, קוים וואָס זיי באַוועגן זיך.

נאָך איידער מ׳איז דערגאַנגען צום גרויסן טייך, וואָס אויף זיין צווייטן ברעג איז די באַן־סטאַציע, האָט שלמה סטריכבערן אָפּגערופן דער קאָמאַנדיר. אין דער פויערישער כאַטע, ווו שלמה איז אַריין, האָט ער אַ חוץ די שטאַב־מיטגלידער פונעם אָפּטייל געטראָפן עטלעכע אַרמיי־אָפיצירן.

— אָט איז ער, דער הויפּט־שולדיקער — האָט דער קאָמאַנדיר טויט־ערנסט פאַרגעשטעלט שלמהן פאַר די אָפיצירן.

שלמה איז געשטאַנען אַ צעכושטער, נישט ווויסנדיק ווו אַהינצוטאָן זיינע צעפּינטלטע אויגן. איצט, ביים סאַמע סוף — אַ באַשולדיקטער גאָר! און וואָס גייט דאָ?

פון פאַרלעגנהייט האָט אים אַרויסגעפירט אַ קליינוואוקסיקער, זשוואַווער קאַפּיטאַן:

— מיט וואָס האָט איר די בריק געריסן?

— די בריק? וועלכע?

די אָפיצירן איז געגאַנגען אין דער בריק, וואָס אויף דעם נאָענטן טייך.

שלמה איז שוין צוריק „ביי זיך אין דער היים“. ער דערציילט פון דער ערשטער שלאַכט פאַר דער בריק, וועגן דעם אויפרייסן זי במעט מיט די הוילע הענט, און נאָכדעם, וועגן דער צווייטער שלאַכט פאַר דער זעלבער בריק, ווען די דייטשן האָבן זי צוריק אויפגעבויט — שוין מיט ביקסן און גראַנאַטן קעגן קוילנ־

וואַרפֿערס און אויטאָמאַטן. די לעצטע בריק איז מיט אויפֿרייס־מאַטעריאַל געפּטרט געוואָרן. דאָ איז די אַרבעט געווען גאָר, גאָר אַ ציכטיקע, קיין בריק זאָל שוין דאָרט מער נישט זיין...

— אָט, אָט וועגן דעם טאַקע גייט עס — האָט אונטערגע־כאַפּט אַ פֿרײַגרויגעוואָרענער אָפֿיציר — אַז די בריק זאָל באַלד זיין. און איר זאָלט אין דעם העלפֿן.

שוין דעם צווייטן טאָג, ווי דער אָפּטייל האָט זיך אין אַן אַרבעטס־בריגאַדע פֿאַרוואַנדלט. האַלב־נאַקעט איז מען אין וואַסער געקראָכן, און ס׳איז פֿאַרשוווּנדן דער אונטערשייד צווישן זעלנער און פּאַרטיזאַנער. אײנער האָט דעם צווייטן געיאָגט: די אַרמייער — כדי צו באַווײַזן זייער דערפֿאַרנקייט ביים בויען אפילו דאָן ווען פּאַרטיזאַנער האָבן קיין סימן פֿון קיין בריק נישט געלאָזן, די פּאַר־טיזאַנער — כדי צו באַווײַזן קומען צו דער צייט אויף דעם פּאַרטי־זאַנישן זאַמל־פּונקט.

ס׳איז לכתחילה שווער געווען שלמה סטריכערן צו נעמען די אַרבעטס־מכשירים אין די הענט, אין די זעלבע הענט, וואָס זיינען ביז איצט געווינט געווען צו ברעכן, רייסן, צעשטערן. די האַק האָט נישט געדינט און דער הובעל האָט זיך צו אָפֿט פֿאַרהאַקט. מיט שוויים איז ער אָפּגעגאָסן געוואָרן, ווען אים, דעם סטאָלער בן סטאָ־לער, האָט דער זשוואַווער קאַפּיטאַן געדאַרפֿט אונטערגעבן מוט און טרייסטן, אַז נישקשה, ס׳וועט גיין. מע דאַרף זיך צוגעווינען. אוודאי איז צעשטערן גרינגער...

נישט דער שוויים אין די אויגן — דער פֿאַרדראָס אויף אים, דעם אָפֿיציר, האָט אין פֿאַרביסנקייט פֿאַרשטשעמעט שלמהס צײן. וואָרעם וואָס ווייסט ער, דער פֿראָנט־אָפֿיציר, וועגן דעם, ווי גרינג ס׳איז געווען מיט הוילע הענט און מיט ציין און נעגל רייסן די איינ־געפֿונדעוועטע בריק? וואָס ווייס ער וועגן זיין, שלמהס, פֿונאַנדערע געפֿלאַקערטער שנאה, וואָס האָט פֿון אים, דעם בוי־אַרבעטער, געמאַכט אַ שטענדיק גיריקן אויף צעשטערן און חרוב מאַכן?

און וואָס שטאַרקער ס׳איז געוואַקסן דער פֿאַרדרוס קעגן דעם אָפֿיציר, וואָס פּרוּווט מעשה־עלטערער אים דערמוטיקן און חשק צוגעבן — אַלץ דערפֿאַרענער און פֿלינקער האָבן זיינע הענט

אויסגעפּאַרטיקט איין בריק-טייל נאָך דער צווייטער. און געדוכט האָט זיך, אַז די טיפע ברוזדעס אויף שלמהס פּנים האָבן זיך אויפ־געצויגן, שנעלער געוואָרן, ווי זיי וואָלטן געהאַלטן ביים פאַרשווינדן.

— — — — — — — —

צום קאַמפּס-באַריכט פון דעם פּאַרטיזאַנער־אָפּטייל איז צו־געקומען דער ראַפּאָרט וועגן דער ערשטער אויפגעבויטער בריק.

D-027838

אינהאלט:

אויסגאַבן פון זעלבן מחבר:

1) „אינעם חודש יולי" — שטרייק - רעפּאָרטאַזש, ווילנע י. 1936 (אומלעגאַל)

2) „מינסקער געטאָ" — פאַרלאַג „עמעס", מאָסקווע 1946.

אויסגאַבן פון פאַרלאַג „יידיש-בוך"

ביים צ.ק. פון די יידן אין פוילן:

1) „מלכות געטאָ" — נאָוועלן פון ישעיהו שפיגל.

2) „דער מענטש וועט גוט זיין" — משלים פון ל. אָליצקי.

3) „מיט אַש אויבן קאָפּ" — לידער פון א. זאַק.

4) „אויף די חורבות" — פּאָעמע פון ח. גראַדע.

5) „אַ בוים אין ווינט" — דערציילונגען פון י. אָקרוטני.

6) „מלך שאול" — ביבלישע טראַגעדיע פון י. אַשענדאָרף.

7) „יידן און געלע לאַטעס" — סקיצן פון ה. סמאָליאַר.

אין דרוק:

1) „יידישע שרייבער אין דער היים" — מאָנאָגראַפישע און אַנעקדאָטישע פאַרצייכענונגען פון אַ. קאַגאַנאָווסקי

2) „צו ליטערע ברעגן" — לידער פון ר. זשיכלינסקי.

3) „אַ ייד צווישן פּויערים" — פּיעסע פון ש. דיאַמאַנט.

4) „דער אַפגרונט רופט" — לידער פון גוטע גוטערמאַן.

5) „לידער" — פון פּ. בינעצקי.

רעדאַקציע פון פאַרלאַג:

ל. אָליצקי, ד. ספאַרד